

نړيوال خصوصي حقوق

(د بهرنيانو حقوق او وځايي)

ليکوال

عبدالوهاب

کال : ۱۳۹۳

Ketabton.com

www.ketabton.com په انټرنیټ کې د پښتو ژبې انلاين کتابتون

د بهرنيانو حقوق او وجايب

عبدالوهاب
١٠٠٠ توكه
علمي خپرونډويه ټولنه / گړدېز
په خپله ليكوال
سيدرحيم كوچي
١٣٩٣

ليكوال :
د چاپ شمير :
خپرونكي :
كمپوز :
ديزاين :
چاپ كال

د چاپ ټول حقوق له خپرونډويه ټولني سره خوندي دي

د ترلاسه كيدو ځايونه

علمي كتاب پلورنځي

پكتيا ، د گړدېز ښار ، غزني لڼ ، د عبدالحميد گړدېزي ماركيټ ، افغانستان
ارپكشميري : ٠٧٧٢٢٩٣٦٣٤١-٠٧٧٢٢٨٨١٩٠

برېښنالیک : ilmiketabtoon@yahoo.com

پكتيا: اوبتون خپرونډويه او كل—توري ټولنه—ه

خوست: رحيمي ك—تاب پل—ورنځي

جلال اباد: مومند ك—تاب پل—ورنځي

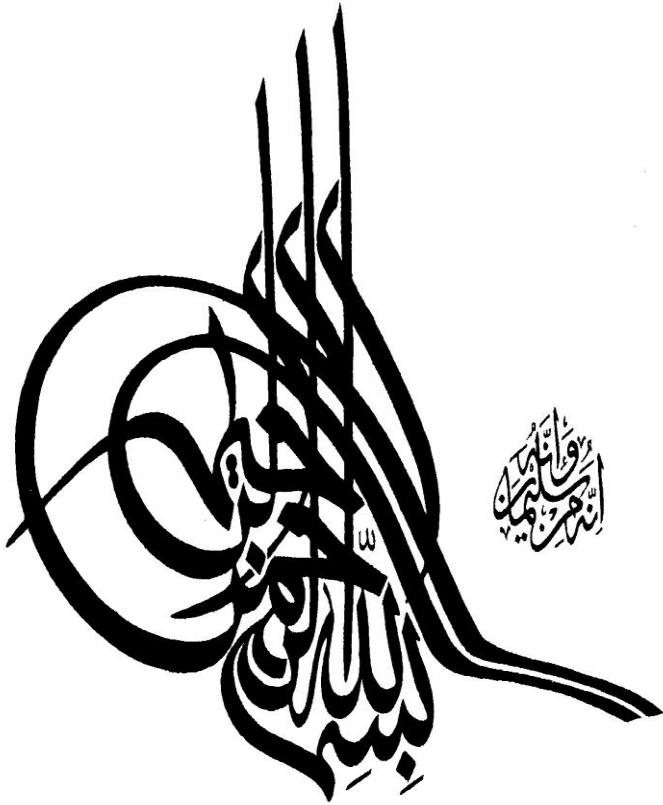
جلال اباد: گودر ك—تاب پل—ورنځي

كابل: خـبير ك—تاب پل—ورنځي

كابل: مسـتقبل ك—تاب پل—ورنځي

کندهار: صـداقت ك—تاب پل—ورنځي

هلمند: سيدجمال الدين ك—تاب پل—ورنځي

د خپرونډويه ټولني يادابنت

علمي خپرونډويه ټولنه هلې ځلې کوي ترڅو هغه علمي اثار چې د چاپ څخه پاتې دي په لوړ کیفیت سره چاپ کړي چې په همدې لړ کې داخل د محترم استاد عبدالوهاب نوی علمي اثر چې د (بهرنيانو حقوق) تر عنوان لاندې يې په خپله مورنۍ ژبه پښتو باندې ليکلې دی چاپ کړ، نوموړی کتاب (دبهرنيانو حقوق) چې موضوعات يې د افغانستان په بيلا بيلو پوهنتونو کې د حقوقو او سياسي علومو په پوهنځيو کې تدريس کيږي تر دې مهاله په پښتو ژبه ندی چاپ شوی او د لومړي ځل لپاره د ښاغلي استاد عبدالوهاب د هڅو په پايله کې د درنو استادانو، محصلينو او نورو لوستونکو خدمت ته وړاندې شو.

په همدې ډول علمي خپرونډويه ټولنه تل هڅې کوي چې د ښاغلي وهاب صيب د کتاب په څير نورو ارزښتناک کتابونه چاپ کړي او د درنو لوستونکو د مطالعې تنده پرې ماته کړي. په پای کې علمي خپرونډويه ټولنه ښاغلي ليکوال ته د نوموړي اثر مبارکي وايي او په راتلونکي کې ورته د نورو علمي اثارو په ليکلو او ژباړلو کې د لوی رب له دربار څخه د توفيق غوښتنه کوي.

قاری محمد نسیم سعادت

د علمي خپرونډوی ټولني مشر

د پيل خبري

لكه څه ډول چې پوهيرو اوسنی عصر يا نننی نړۍ د روابطو، اړيكو او همدارنگه د تگ راتگ نړۍ ده يعنی په اوسني وخت كې بشر د خپل متبوع هيواد په قلمرو كې منحصر او محصور نه دی بلكې د انسانانو تر منځ روابط او اړيكې د ښار او هيواد د څلور ديواليو د محدودې څخه وتلي او په نړيواله كچه يې پراختيا پيدا كړېده. نن ورځ په ميليونونو كاركوونكي د خپلو متبوع هيوادونو پرته په نورو بهرنيو هيوادونو كې په مختلفو كارونو بوخت او مشغول دي، په لسگونو زره څلك د محصل، محقق او استاد په نوم د بهرنيو هيوادونو په پوهنتونونو كې په مختلفو برخو كې مصروف دي، په زرگونو سوداگر دخپل متبوع هيواد د سرحدونو څخه دباندې په بهرنيو هيوادونو كې دخپلو سوداگريزو مالونو د خرڅولو او اخيستلو لپاره هڅه او كوشش كوي او په ميليونونو پناه وړونكي او كډوال د نړۍ په مختلفو هيوادونو كې ژوند كوي، چې د مختلفو قوانينو، فرهنگونو، مادي او معنوي ارزښتونو سره مخامخ كيږي. خلاصه دا چې هره لحظه په لسگونو زره انسانان د غير قابل اجتناب ضرورتونو په اساس د خپلو متبوع هيوادونو د پولو او سرحداتو څخه بهر او د نورو هيوادونو سرحداتو او خاورو ته داخليري او د يوه ټاكلي وخت لپاره هلته ژوند او استوگنه كوي، چې نوموړي افراد بايد د ځينو حقوقو څخه برخمن او د ځينو وجاهيو متحمل شي، يعنی د خپل ځان په مورد بايد د قوانينو له حيثه يو واضح او غير مبهم وضعيت ولري. او كه بهرنيان د عمومي او خصوصي حقوقو له حيثه محدوديتونه ولري بايد مشخص او واضح شي. په همدې ترتيب سره كه بهرنيان په ځينو مواردو كې د زياتو خصوصي حقوقو څخه برخمن وي هغه هم بايد مشخص شي. نو پدې اساس نن ورځ د پخوانيو دورو برعكس، چې بهرنيان په محل اقامت يا ميزبان هيواد كې د حداقل حقوقو څخه برخمن نه وو، بهرنيان د ژوند په مختلفو اقتصادي او ټولنيزو برخو او په ځانگړي ډول دخصوصي حقوقو او قسماً د يو سلسله عمومي حقوقو څخه هم برخمن دي، چې د يو لړ حقوقو څخه د بهرنيانو برخمن كيدل له يوه هيواده تر بل هيواد پورې توپير لري، خو عمدتاً په هيوادونو كې د خصوصي حقوقو څخه برخمن كيدل په متقابله

قانوني، سياسي او عملي رويي (چلند) او ځيني وختونه په دوه اړخيزو او څو اړخيزو تړونونو پورې تړاو لري. په همدې ترتيب سره بهرنيان نن ورځ په محل اقامت هيواد کې د يوسلسله هغه حقوقو څخه برخمن دي، چې د بشر د ژوندانه لپاره اړين او لازمي دي لکه د ژوند حق، د آزادۍ حق، د مذهبي مراسمو د اجراکولو حق، د تحصيل حق، د ورود حق، د عبور حق، د اقامت حق، د خروج حق، د غير منقولو اموالو پرته د مال او ملکيت د لرلو او مصونيت حق، د مسکن د مصونيت حق او داسې نور...

اساساً د بهرنيانو نوموړي بشري حقوق په مهمو نړيوالو اسنادو کې لکه د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه، د بشر حقوقو نړيواله اسلامي اعلاميه، د مدني او سياسي حقوقو نړيوال ميثاق، د پناه وړونکو په وضعيت پورې اړوند کنوانسيون او د بهرنيانو په مورد د ملګرو ملتونو په اعلاميه کې هم په پراخه پيمانه سره منعکس او تضمين شويدي، همدارنګه د بهرنيانو نوموړي حقوق د افغانستان د مدونو حقوقو دورې له پيل (۱۳۰۱کال) راپدېخوا د افغانستان په مختلفو قوانينو کې هم منعکس شويدي، چې پدې اثر کې د بهرنيانو حقوق او وځايېب د هيواد د نافذه قوانينو او نړيوالو معتبرو اسنادو له نظره د مطالعي او بررسۍ لاندې نيسو.

بناً په نړيواله کچه د موضوع اهميت او په ملي ژبو او بالخصوص په پښتو ژبه کې پدې مورد د معلوماتو عدم موجوديت دې ته وهڅولم، چې پدې هکله مطالعه او تحقيق پيل کړم تر څو له يوه پلوه بهرني اتباع د محل اقامت هيواد نافذه قوانينو او مقرراتو له لارې د بهرنيانو لپاره په رسميت پېژندل شويو حقوقو څخه خبر او معلومات ترلاسه کړي او له بله پلوه نور خلک او په ځانګړي ډول د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي محصلين، چې په راتلونکي کې د قانون او عدالت مجريان دي د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو څخه، چې د افغانستان په مختلفو قوانينو او نړيوالو معتبرو اسنادو کې يې انعکاس موندلی لازم معلومات ترلاسه کړي.

بناپردي پدې ليکنه کې پر داخلي او خارجي منابعو سربيره د امکان تر حده د ټولو هغه قوانينو او مقرراتو څخه هم استفاده شويده، چې د بهرنيانو په حقوقو او وځاييو پورې د اړوندو احکامو لرونکي دي. په همدې ترتيب سره د هغه نړيوالو اسنادو څخه هم استفاده شويده، چې د بهرنيو اتباعو د حقوقو او انساني کرامت د ساتنې

لپاره د نړیوالې ټولني له لوري تدوين او تدوين شويدي، چې دا سناد عمدتاً د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې، د بشر حقوقو نړیوالې اسلامي اعلاميې، د مدني اوسياسي حقوقو نړیوال ميثاق، د پناه وړونکو په وضعیت پوري اړوند کنوانسيون او د بهرنيانو په مورد د ملگرو ملتونو اعلاميې ته شامليري.

او په اخر کې د شيخ زايد پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی د ټولو استادانو او په ځانگړي ډول د پوهنيار محمد شفيق مندوزي څخه زياته مننه كوم، چې د دې ليکنې په ليکلو کې راسره زياته همکاري او علمي لارښوونې کړيدي د خدای (ج) له درباره ورته د اوږد ژوند او په کارونو کې د بريالتوب غوښتنه كوم.

په درنښت

عبدالوهاب

تقریظ

د محترم عبدالوهاب د “د بهرنيانو حقوق او وجايب” تر عنوان لاندې علمي او څيړنيزه ليكنه، مې په غور او دقت له سر څخه تر پايه ولوستله، زما له نظره نوموړي ليكنه چې د نړيوالو خصوصي حقوقو د ډيرې مهمې موضوع په رابطه ليكل شويده، يوه عمده بڼيگنه يې دا ده چې د دې اثر په ليكلو كې د نويو او لومړۍ لاس داخلي او خارجي سرچينو څخه استفاده شويده، او هم د افغانستان د قوانينو موقف د هرې موضوع په رابطه پكې روښانه شويدي.

نوموړي اثر په شكلي بڼه په دوه فصلونو كې ترتيب شويدي چې په لومړۍ فصل كې د بهرنيانو عمومي پېژندگلوې، د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو تاريخي سير، د بهرنيانو ډولونه، د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو مباني او د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو منابع په پنځو بحثونو كې او په دوهم فصل كې په افغانستان كې د بهرنيانو حقوقو او وجايب د عمومي او خصوصي حقوقو په ساحه كې او همدارنگه د بهرنيانو د اقامت، عبور او خروج حقوق او د بهرنيو حكمي اشخاصو حقوق په ترتيب سره په څلورو بحثونو كې ليكل شويدي.

نوموړۍ ليكنه چې په روانه او ساده پښتو ژبه ليكل شوي، د پښتو ژبې ليك دود هم پكې په ښه ډول رعايت شويدي او د بهرنيانو په حقوقو او وجايبو پورې د اړوندو مسايلو او موضوعاتو اړخونه په واضع او مفصل ډول څيړل شويدي، چې د موضوع په رابطه پكې ټول اړين او گټور معلومات پكې راټول شويدي.

پخپل نوبت سره په پښتو ژبه د دا ډول مغتم اثر ليكل يوه لويه لاسته راوړنه بولم او د افغانستان د ټولو پوهنتونو د حقوقو او سياسي علومو پوهنځيو د محصليانو او په عموم كې د كتاب او مطالعي مينه والو ته د دې اثر د مطالعي توصيه كوم. او ليكونكي ته يې د ژوند په ټولو چارو كې د برياليتوب او كاميابۍ غوښتنه كوم.

په درنښت

پوهنمل محمدالله مندوږی

د شیخ زاید پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی ریس

تقریظ

انسان د انسانیت له مخې اړ دی چې انساني ارزښتونه وپېژني، ویې پالي او د هغوی درناوی وکړي، هر څومره چې د انسان په ژوند کې د انساني ژوند د اړتیاوو او غوښتنو د رفع کولو په موخه علمي او انساني مبارزه او هڅې شتون ولري نو په همغه اندازه سره انساني لوړ ارزښتونه او معیارونه هم خوندي کېږي. هر انسان په ټولنه کې د یو لړ حقوق تر څنګ د یو لړ وجایبو سره نړۍ ته سترګې غړوي، هغوی چې په ټولنه کې د خپلو حقوقو ترڅنګ خپل وجایب درک کړي نو له شک پرته چې ځان هره شیبه او هره لحظه د ټولني پر وړاندې مسوول بولي، د ۲۱ پيړۍ انسان د نړیوال کلي اوسیدونکی دی، د یو کلیوال په عنوان اړ دی چې د کلیوالو له حقوقو او وجایبو ځان خبر کړي، هر څومره چې د انسان پوهه په دې اړه ژوره وي نو په همغه اندازه په دې کلي کې د ټولو انسانانو حقوق خوندي او وجایبو ته ژمن وي. محترم ورور عبدالوهاب یو له هغې ځوانانو له ډلې څخه دی چې په خپل کم عمر کې یې په خپل مسلک کې د عمر په نسبت زیات مزل کړی، د حقوقو د بخش یوه مهمه او ژوره برخه یې څیړلي، ډېر بنکلي اود مسلک اړوند مواد یې په ډېر بنکلي شکل نه یوازې دا چې راټول کړي بلکې په ډېره خوږه او روانه ژبه یې بیان کړي دي. د لیکونکي دا مهمه علمي او مسلکي ټولګه نه یوازې دا چې دده د علمي پانګې په پیاوړتیا کې مهمه ثابته شوي بلکې ددې مسلک د پلټوونکو او لټوونکو په لار کې هدف ته د رسیدو له پاره ښه موکه په لاس ورکوي، هغه څه چې د حقوقو پوهنځي د یو زده کړیال له پاره ډېر اړین دي، لیکونکي په ډېر بنکلي انداز په دې علمي ټولګه کې راټول کړي، هغه څه چې

انسان يې د ډېرو کتابونو د مطالعې څخه په لاس راوړلی شي د ليکونکي همدا يوه ټولگه يې انسان ته په گوتو ورکوي، دا چې نړۍ د نړيوالتوب اصل ته په پام سره په يو کلي او کور بدله شوي نو همدې ټکي ته په پام سره په دې کلي کې اوسيدل دده ايجاب کوي چې يو د بل په حقوقو او د حقوقو پر وړاندې يو د بل په وچاييو ځانونه خیر کړو، محترم عبدالوهاب، د وخت د غوښتنې سره سم دا موضوع په ډېر بنکلي شکل شربلي او بالاخره يې په ډېره روانه ژبه د حقوقو د مسلک د مينوالو له پاره وړاندې کړي، هغه څه چې په دې ټولگه کې ډېر مهم دي هغه دا دي چې ډېر لوی او مهم مسايل يې په ډېر لنډ او بنکلي شکل سره بيان کړي او راټول کړي دي، ډېر ژور مسايل يې په ډېرو لنډو او پر معنى الفاظو کې ښکاره کړي، زه نه يوازې دا چې د گران عبدالوهاب دا علمي هڅه او کړنه ستايم بلکې په دې عرصه کې ورته د لا زياتو برياوو غوښتونکى يم، کران ورور عبدالوهاب که د خپل مسلک سره خپله مينه همداسې جاري وساتي نو له شک پرته چې په ډېره کمه موده کې به د خپل مسلک په يو ځلېدونکي ستوري بدل شي. هيله مې داده چې زمونږ ځوان نسل د ليکونکي په لار قدم کېږدي او دداسې علمي پنځونو په مټ د خپلې کړيدلې، ځوريدلې، جنگ او جگړې وهلي ټولني له پاره د خدمت مصدر وگرځي.

په ټوله علمي او هيوادنى مينه

استاد ميرولي جان لکنوال

تقریظ

محترم عبدالوهاب، چې خپله علمي او څېړنيزه لیکنه یې د بهرنيانو د حقوقو او وچایيو تر عنوان لاندې لیکلي، نوموړي لیکنه مې له سر څخه تر پایه مطالعه کړه او د نوموړي لیکنې په مورد خپل نظر په لاندې ډول څرگندوم:

نوموړی علمي لیکنه د مطالبو په لړلیک، د پیل خبرو او مقدمې سربیره په دوه فصلونو کې ترتیب او لیکل شویده، چې په لومړي فصل کې د بهرنيانو عمومي پیژندگلوي، د بهرنيانو د حقوقو او وچایيو تاریخي سیر، د بهرنيانو ډولونه، د بهرنيانو د حقوقو او وچایيو مباني او د بهرنيانو د حقوقو او وچایيو منابع او په دوهم فصل کې په افغانستان کې د بهرنيانو حقوق او وچایب د عامه حقوقو او خصوصي حقوقو په ساحو کې او پدې سربیره د بهرنيانو د اقامت، عبور او خروج حقوق او همدارنگه په افغانستان کې د بهرنيو حکمي اشخاصو حقوق او وچایب په مفصل ډول سره څیړل شويدي او په پای کې د یوې پایلې او نتیجه گیری په شکل سره اختتام مومي.

نوموړی لیکنه چې په روانه پښتو ژبه لیکل شوي او د پښتو ژبې لیک دود پهم پکې په ښه ډول رعایت شوی، پر معتبرو داخلي او بهرنيو منابعو سربیره د بهرنيانو د حقوقو او وچایيو په مورد د هیواد نافذه قوانینو او مقرراتو او نړیوالو قواعدو او کنوانسیونونو څخه هم استفاده شوي.

د یادولو وړ ده، چې د دا ډول اثر تحقیق او لیکل په عملي او اکاډمیکه ساحه او خاصتاً د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی د محصلینو لپاره ګټور او هغوی ته د نوموړی اثر د مطالعې توصیه کوم پردې او د هغې لیکوونکي ته د خدای (ع) له دربار څخه د لازياتو بریالیتوبونو غوښتنه کوم.

په احترام

پوهنیار محمد شفیق مندوژی

د شیخ زاید پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی استاد

لړلیک

موضوع	صفحه
لومړۍ فصل	25
کلیات	25
لومړۍ مبحث	25
د بهرني تعريف او عمومي پيژندگلوۍ	25
۱- لغوي تعريف	25
۲- اصطلاحي تعريف	25
۳- حقوقي وضعيت (حقوق او وجايب)	27
دوهم مبحث	30
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو تاريخي سير	30
لومړۍ پراگراف	30
په نړۍ کې د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو تاريخي سير	30
لومړۍ جز - په ابتدائي ټولنو کې د بهرنيانو حقوق او وجايب	30
الف - په پخواني يونان کې د بهرنيانو حقوق او وجايب	31
ب - په پخواني روم کې د بهرنيانو حقوق او وجايب	32
دوهم جز - په منځنيو پېړيو کې د بهرنيانو حقوق او وجايب	33
درېم جز - په اوسني عصر کې د بهرنيانو حقوق او وجايب	35

لړلیک

موضوع	صفحه
دوهم پراگراف	36.....
په افغانستان کې د بهرنيانو د حقوقو او وجاهيو تاريخي سير	36.....
لومړۍ جز - د امان الله خان د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	36.....
دوهم جز - د نادرخان د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	38.....
دریم جز - د ظاهر شاه د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	39.....
څلورم جز - د داؤد خان د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	41.....
پنځم جز - د ديموکراتيک گوند د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	42.....
شپږم جز - د مجاهدينو د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	44.....
اووم جز - د طالبانو د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب	44.....
دریم مبحث	45.....
د بهرنيانو ډولونه	45.....
لومړۍ پراگراف - د معاصرو حقوقو له نظره د بهرنيانو ډولونه	45.....
لومړۍ جز - عادي بهرنيان	46.....
الف - مقیم بهرنيان	46.....
۱- دايمي اقامت	47.....
۲- موقتي اقامت	47.....
دوهم جز - کډوال (مهاجر)	47.....
مهاجرت ډولونه	48.....

الف - فردي مهاجرت 48

لرليک

موضوع	صفحه
ب - توليز مهاجرت	48
ج - اجباري مهاجرت	49
د- اختياري مهاجرت	49
ه - قانوني مهاجرت	49
دريم جز - پناه اخيستونکی	51
څلورم جز - توريستان	54
پنځم جز - محصلين	55
شپږم جز - سوداگر	55
اووم جز - ژورناليستان ، عکاسان او نور افراد ، چې په مختلفو مطبوعاتي او نشراتي فعاليتونو کې کار ترسره کوي.	55
اتم جز - کارکوونکي	56
نهم جز - فراري مجرمين	56
لسم جز - د تسهيلاتو غوښتونکي	57
يو لسم جز - آواره گان	57
الف - جنگي آواره	58
ب- د طبيعي حوادثو او مصيبتونو آواره	58
دو لسم جز- مامور	59
الف - غير سياسي مامور	59

59.....	ب- سياسي مامور
60.....	دوهم پراگراف
60.....	د اسلام له نظره د بهرنيانو ډولونه
لړليک	
صفحه	موضوع
60.....	لومړۍ جز - اهل کتاب يا اهل ذمه
	ايا د ذمه تړون يواځې د اهل ذمه سره منعقد کېږي او که د هغې څخه پرته د نورو
61.....	سره هم منعقد کېږي؟
62.....	دوهم جز - مستامن
62.....	درېم جز - غير اهل کتاب
64.....	څلورم مبحث
64.....	د بهرنيانو د حقوقو مباني او اساس
65.....	لومړۍ پراگراف
65.....	داخلي قوانين (د خود الزاميت مبنا)
66.....	دوهم پراگراف
	د متقابل التزام اساس (متقابل روش يا د دولتونو ترمنځ د بهرنيانو په نسبت
66.....	متقابلو رويه)
68.....	۱ - د حق د منشا په لحاظ متقابل روش
68.....	۲ - د يو حق د وجود شرط ، متقابل روش
69.....	لومړۍ جز- متقابل سياسي روش
69.....	۱ - د دوه اړخيزه معاهدو په انعقاد سره متقابل سياسي روش
69.....	۲- په نړيوالو او منطقيو اتحاديو پورې په الحاق سره متقابل سياسي روش
70.....	دوهم جز- متقابل قانوني روش

- دریم جز - متقابل عملي روش 72
- څلورم جز- متقابل مساعد روش 73
- دریم پراگراف- په نړیوالو تړونونو کې د غړیتوب په اساس د التزام مبنا 74
- لړلیک

موضوع	صفحه
الف- فلسفي او اخلاقي نظريه	76
ب - سياسي نظريه	77
دریم مبحث	79
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو منابع	79
لومړی پراگراف	79
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو داخلي منابع	79
دوهم پراگراف	80
د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو نړیوالې منابع	80
لومړی جز - د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه	81
دوهم جز - د هغه اشخاصو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت نلري د ملگرو ملتونو د عمومي اسامبي د ۱۹۸۵ کال اعلامیه	82
دریم جز - د پناه وړونکو د وضعیت په مورد د ۱۹۵۱ کال کنوانسیون	83
دوهم فصل	84
په افغانستان کې د بهرنيانو حقوق او وجايب	84
لومړی مبحث	84
د عامه حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوقو او وجايب	84
لومړی پراگراف	85

- 85..... د اساسي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب
- 85..... لومړۍ جز- د افغاني اتباعو انحصاري اساسي حقوق
- 86..... ۱- د جمهوري رياست د مقام لپاره د نوماندۍ حق

لړليک

موضوع	صفحه
۲- د جمهوري رياست د معاونيت حق	86.....
۳- د وزير کيدو حق	86.....
۴ - د ستري محکمي په عالي شورا کې غړيتوب او د قاضي په حيث د دندې د اجرا کولو حق	87.....
۵- د ملي شورا د غړيتوب حق	88.....
۶- د لوی څارنوال او څارنوال کيدو حق	89.....
۷- د مدافع وکالت حق	89.....
۸- د رايې ورکولو(انتخابولو) حق	90.....
۹- د اعتصابونو او مظاهرو حق	91.....
۱۰- د سياسي گوندونو د تاسيس حق	91.....
دوهم جز - هغه اساسي حقوق چې بهرنيان ورڅخه برخمن دي	92.....
۱- د ژوند حق	92.....
۲- د آزادۍ او انساني کرامت حق	95.....
۳- د مذهبي مراسمو د اجرا کولو حق	97.....
۴- د مخابراتو او مراسلاتو د محرميت حق	98.....
۵- په مال باندې د تعرض څخه د مصونيت حق	99.....

- ۶- په اوسیدنځای(مسکن) باندې د تعرض څخه مصونیت 101
- دوهم پراگراف 103
- د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب 103
- لومړی جز - د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق 103
- ۱- د بری الذمه پیژندلو حق 103

لړلیک

موضوع	صفحه
۲- د جرایمو د شخصي والي پر نسیب حق 104	
۳- د شکنجې او انساني کرامت خلاف جزا د تاکنې د منع حق 106	
۴- د مدافع وکیل د لرلو حق 106	
۵- د محکمې په جریان کې د ژباړن د لرلو حق 107	
۶- قضا ته د مراجعې حق 108	
دوهم جز - د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو وجایب 111	
دریم پراگراف 112	
د کار حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب 112	
څلورم پراگراف 117	
د مالي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو وجایب 117	
دوهم مبحث 118	
د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب 118	
لومړی پراگراف 119	
د عیني حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او د هغې محدودیتونه 119	
دوهم پراگراف 121	

- د فامیل حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب 121
- لومړی جز - د ازدواج عقد په مورد د بهرنیانو حقوق 121
- الف - د ازدواج په متني قواعدو د تطبیق وړ قانون 122
- ب - د ازدواج په شکلي شرایطو د پلي کیدو وړ قانون 122
- دوهم جز - د طلاق په مورد د بهرنیانو حقوق 123
- لړلیک

موضوع

صفحه

- دریم جز - د ازدواج عقد په مالي آثارو د پلي کیدو وړ قانون 124
- څلورم جز - په قضائي تفریق د پلي کیدو وړ قانون 125
- پنځم جز - د والدینو او والدانو ترمنځ په وجایبو باندې د تطبیق وړ قانون 126
- دریم پراگراف 126
- د وجایبو حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب 126
- لومړی جز - د عقد څخه د ناشي وجایبو په مورد د بهرنیانو حقوق 127
- الف - د طرفینو د اختیاري اقامتگاه قانون 127
- ب - د عقد د تکمیل د محل قانون : 127
- ج- د ارادې د انتخاب قانون: 128
- د - د عقد د محل قانون: 129
- دوهم جز - د حقوقي حوادثو څخه په ناشي وجایبو باندې د پلي کیدو وړ
قانون 129
- څلورم پراگراف 130
- د تجارت حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب 130
- پنځم پراگراف 132
- د میراث حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق 132

132	دریم مبحث.....
132	د بهرنیانو د ورود ، عبور ، اقامت او اخراج حقوق او دهغي محدودیتونه.....
133	لومړی پراگراف.....
133	د بهرنیو اتباعو د ورود حق.....
133	لومړی جز - د بهرنیانو د قبول مطلقه آزادي.....

لړلیک

صفحه	موضوع
134	دوهم جز- د بهرنیانو د قبول محدودیت.....
135	الف- پاسپورت او د هغي ډولونه.....
136	۱- سیاسي پاسپورت.....
137	۲- د خدمت پاسپورت.....
138	۳- تحصیلي پاسپورت.....
138	۴- عادي پاسپورت.....
139	ب- ویزه او د هغي ډولونه.....
139	۱- ورودي ویزه.....
142	۲- د اقامت ویزه.....
142	۳- د ترانزیت ویزه.....
143	۴- دوه طرفه تیریدو (ډبل ترانزیت) ویزه.....
143	۵- د سیاحت ویزه.....
144	۶- د تگ او راتگ ویزه.....
144	۷- د زیاتو سفرونو(کثیر المسافرت) ویزه.....
144	۸- د وتلو(خروجي) ویزه.....

- دریم جز - افغانستان ته د بهرنیو اتباعو د ورود حق استثنات 146
- دوهم پراگراف 147
- د بهرنیو اتباعو د اقامت حق 147
- لومړی جز - موقت اقامت 147
- دوهم جز - دایمي اقامت 149

لړلیک

موضوع	صفحه
دریم پراگراف	150
د عبور حق	150
دریم پراگراف	151
د خروج حق	151
تبصره - اخراج	153
څلورم مبحث	157
په افغانستان کې د بهرنیو حکمي اشخاص حقوق او وجایب	157
لومړی پراگراف	158
د بهرنیو حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه	158
الف- د بهرنیو انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه	158
ب- د غیر انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه	160
دوهم پراگراف	161
د بهرنیو حکمي اشخاصو حقوق او وجایب	161
پایله	164
ماءخذونه	167

مقدمه

لکه څه ډول چې واضح ده د بهرنیانو حقوقي وضعیت یا حقوق او وجایب د نړیوالو خصوصي حقوقو د عمده او او اساسي مباحثو څخه گڼل کيږي، چې البته په ننني نړۍ کې د ارتباطي وسایلو، د مختلفو هیوادونو د اتباعو د تگ او راتگ، په فني او تخصصي برخو کې د بهرنیانو د کاري ځواک او تخصص څخه د استفادې پراختیا او د توریزم، مهاجرت او نړیوال تجارت زیاتیدل او همدارنگه د فرهنګي او علمي مبادلاتو توسعه او انکشاف د دې سبب شول، چې د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې یو زیات شمیر بهرنیان په موقتي یا دایمي ډول د خپلو متبوع هیوادونو پرته په نورو هیوادونو کې ژوند وکړي، پرته له دې چې خپل اصلي تابعیت تغیر کړي او یا د هغې د تغیر کیدو قصد او اراده ولري. طبعاً چې په نورو هیوادونو کې د بهرنیانو اوسیدل د هغوی لپاره له ځان سره یو سلسله حقوق او وجایب لري، چې نوموړي حقوق او وجایب له یو هیواد څخه تر بل هیواد پورې توپیر لري، له همدې امله زیات شمیر هیوادونه په خپل قلمرو کې د مقیمو بهرنیانو لپاره د نړیوالو حقوقو یا داخلي حقوقو مطابق یو سلسله حقوقي تسهیلات رامنځته کوي. دا چې آیا په یو هیواد کې مقیم بهرنیان د نړیوالو حقوقو تابع دي او که د خپل متبوع یا محل اقامت (کوربه) دولت د حقوقو تابع دي؟ پدې مورد د نړیوالو خصوصي حقوقو زیات شمیر عالمانو بحثونه کړيدي، یو ډله علماء د بهرنیانو د حقوقو رعایت کول یو نړیوال نزاکت بولي او وائي، چې نړیوال نزاکت د دې غوښتنه کوي چې د یوه هیواد په قلمرو کې بهرنیانو ته د هغوی د متبوع هیوادونو د قوانینو مطابق یو سلسله حقوق ورکړل شي. په همدې ترتیب سره بله ډله علماء د بهرنیانو د حقوقو رعایت کول د نړیوال عدالت نتیجه بولي د دې طرز تفکر پلویان څرگندوي چې نړیوال عدالت د دې غوښتنه کوي، چې بهرني اتباع په یوه هیواد

کې د یو سلسله ټاکلیو حقوقو څخه برخمن شي او د شخصي احوالو اړوند مسایلو کې د دوی د متبوع دولت قوانین رعایت شي او بلاخره بله ډله علماء هغه د دولتونو تر منځ د متقابل چلند او احترام پایله گڼي. (۵۳: ۱۲۵)

هغه څه چې پدې ځای کې د توجه وړ دي، دا دي چې په نړیوالو خصوصي حقوقو د بهرنيانو لپاره حد اقل حقوق مشخص شويدي او دولتونه هر وخت، چې خپل قلمرو ته د بهرنيانو د ورود او دخول موافقه وکړي او د هغوی لپاره ویزه صادره کړي، نو باید چې د هغوی لپاره حداقل حقوق هم په رسمیت وپيژني، چې د یوه انساني شخص په عنوان سره د بهرنيانو په حقوقو تیری او تجاوز د دولت د مسولیتونو باعث گرځي، نو روښانه ده چې دولت د خپلو ټولنیزو او اقتصادي مصلحتونو په نظر کې نیولو سره هیواد ته د بهرنيانو ورود او دخول محدود او یا د بهرنيانو ورود او اقامت تشویق کړي او په هیواد کې د بهرنيانو د اقامت یا خارجي پانگوني د تشویق په منظور او د خارجي خدماتو څخه په استفادې سره د هغوی لپاره حداقل حقوق وپيژني. نو بنا پر پورته ذکر شویو څرگندونو سره پدې لیکنه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب په دوو فصلونو کې، چې په لومړي فصل کې د بهرنيانو حقوق او وجایب په پنځو مبحثونو کې په ترتیب سره د بهرنيانو عمومي پیژندگلوي، د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر، د بهرنيانو ډولونه، د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو مبانی او د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو منابع او په دوهم فصل کې په افغانستان کې د بهرنيانو حقوقو او وجایب او د هغی محدودیتونه په څلورو مبحثونو کې په ترتیب سره د عمومي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب، د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب، د بهرنيانو د ورود، عبور، اقامت او خروج حقوق او د بهرنیو حکمي اشخاصو حقوق او وجایب د څیړنې او مطالعې لاندې نیسو.

د تحقیق ضرورت او هدف

په اوسني عصر کې چې د نړیوالو ارتباطاتو او د اطلاعاتو د تبادلې عصر دی د بشري ټولنو په اړیکو باندې د ملي او نړیوالو حاکمو قواعدو په قلمرو کې د بشري ټولنې په حقوقي اړیکو باندې د پلي کېدونکو قواعدو د بررسی او نوي کتنې ضرورت زیات محسوسیږي. نن ورځ دا ممکنه نه ده، چې د بهرنيانو په نسبت بې اعتنا پاتې شو

او دهغي لپاره د بشري ژوندانه په مختلفو اړخونو کې مقررات او قوانين تنظيم نكړو، ځكه ميزبان هيوادونه كولاى شي چې د هغوى د فكري توانمنديو او مادي پانگو څخه د خپل هيواد د رشد په مورد استفاده وكړي. لدې جهته پدې تحقيق كې هڅه او كوشش شويدي تر څو د بهرنيانو د حقوقي وضعيت مختلف اړخونه او حالات بيان شي چې د دې اثر عمده او اساسي هدفونه عبارت دي له :

◀ په هيواد كې د بهرنيانو د حقوقو د مختلفو اړخونو او حالاتو مطالعه او بررسي، چې په هغې كې ټول هغه حقوق چې بهرنيان يې په افغانستان كې لري او څرنگه كولاى شي چې د دغه حقوقو څخه استفاده وكړي.

◀ په هيواد كې د بهرنيانو د مكلفيتونو او وجاهيو درك او پيژندنه، چې دهغې په موجب يو بهرنى په ميزبان هيواد كې كوم ډول وجاهيب لري تر څو هغه رعايت كړي.

◀ د حقوقو او سياسي علومو پوهنځى د محصلينو، مدافع وكيانو او نورو اشخاصو لپاره د بهرنيانو د حقوقو او وجاهيو په مورد د زياتو معلوماتو راټولول.

◀ په مورد نظر هيواد كې د بهرنيانو د حقوقو او وجاهيو په مورد د نړيوالو منل شويو اصولو په اساس د حقوقو او وجاهيو د درك او پيژندلو لپاره د هغه هيوادوالو سره د مرستې لپاره، چې بهرنيو هيوادونو ته د سفر قصد او اراده لري.

◀ د نړيوالو خصوصي حقوقو مضمون لپاره د ممد درسي موادو د تهيه او جمع كولو لپاره، چې د بهرنيانو حقوق او وجاهيب يې يو د عمده مباحثو څخه دى.

◀ د هيواد د هغه نافذه قوانينو، احكامو او مقرراتو جمع بندي كول او پيداكول چې د بهرنيانو لپاره يې په افغانستان كې حقوق او وجاهيب په رسميت پيژندلي دي.

◀ د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو په مورد په نړيوالو اسنادو کې د احکامو او موادو پيداکول او مطالعه کول.

◀ د هيواد د نافذه قوانينو او پخوانيو قوانينو د نيمگړتياوو او نواقصو څرگندول، چې د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو په مورد يې لري.

لومړۍ فصل

کليات

پدې فصل کې به د بهرنيانو په مورد بهرنيانو پيژندنه او تعريفات، د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو تاريخي سير، د بهرنيانو ډولونه او د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو منابع په څلورو بحثونو کې په لاندې ډول د مطالعې لاندې ونيسو:

لومړۍ بحث

د بهرني تعريف او عمومي پيژندگلوي

۱- لغوي تعريف

بهرنی^۱ يا خارجي په لغت کې د نااشنا (۵۲: ۳۳۵) او په بل دولت پورې د مربوط شخص څخه عبارت دی (۶: ۴۰۸)

۲- اصطلاحي تعريف

د بهرني په مورد بيلابيل تعريفونه شتون لري چې څو يې په لاندې ډول ذکر کوو:

د پرنسيپ له مخې بهرنی هغه چاته ويل کيږي چې په هغه هيواد کې چې پکې استوگنه ولري د هغې تابعيت ونلري (۵۷: ۳۴) يعنی بهرنيان هغه وگړو ته وايي چې په يوه دولت کې اوسيري او د هغې دولت تابعيت ونلري. همدارنگه د بهرني يا خارجي اصطلاح په هغه شخص باندې اطلاق کيږي، چې د محل اقامت دولت

---

¹ Alien - Foreigner

تابعیت ونلري که هغه د بل دولت د تابعیت د لرلو له امله وي او يا د هيڅ دولت د تابعیت د نه لرلو له امله وي او هم يې د محل اقامت دولت په نسبت سياسي ، حقوقي او فرهنگي تړاو او رابطه نه وي برقراره شوي (۵۵: ۱۳).

او يا د بهرني يا خارجي اصطلاح د تبعه يا داخلي په مقابل کې استعماليري او نوموړي اصطلاح په هغه خلکو باندې اطلاق کيږي، چې د محل اقامت دولت تابعیت ونلري که د محل توقف څخه د بل دولت تابعیت ولري او يا د هيڅ دولت تابعیت ونلري يعنی آياتريد وي. (۳: ۱۷۶) په نړيوالو خصوصي حقوقو کې بهرنی يا خارجي هغه فرد دی ، چې د ميزبان دولت تابعیت ونلري او د خارجي دولت تابعیت ولري همدارنگه هغه اشخاصو ته هم بهرنيان ويل کيږي چې هيڅ تابعیت ونلري. (۸۵: ۱۵).

په فقهي کتابونو کې بهرنی يا بيگانه هغه شخص ته ويل کيږي، چې نه اسلام ومني اونه د ذمه تړون انعقاد ته اقدام وکړي، په بل عبارت په فقهي ادبياتو کې غير ذمي کافر په اوسنيو حقوقو کې د بهرني مفهوم افاده کوي، په بهرني باندې د غير ذمي کافر تطبيق د بهرني عام ترين مفهوم دی، چې ټولو بهرنيانو او خارجيانو ته شامليري که پخپل قلمرو کې مقيم بهرنيان وي او يا د بل دولت په قلمرو کې مقيم بهرنيان وي. (۹: ۲۱۲)

د افغانستان په ادارو کې د بهرنيو اتباعو د استخدام مقرري د ۲ مادې په دوهمه فقره کې بهرنی دا ډول تعريف شويدي ((بهرنی تبعه هغه شخص دی، چې د افغانستان تابعیت ونلري)). او د تابعیت قانون په ۳ ماده کې بهرنی دا ډول تعريف شويدي: بهرنی هغه شخص دی چې د افغانستان اسلامي جمهوريت تبعه نه وي او پرته له تابعيته شخص. همدارنگه د پناه وړونکو په حقوقي وضعیت پورې د اړوند کنوانسيون کې بهرنی دا ډول تعريف کړيدی ((بهرنی هغه چا ته ويل کيږي، چې د خپل محل اقامت هيواد تبعه نه وي)).

په حقوقي کتابونو او قوانينو کې د بهرني يا خارجي پر اصطلاح سربيره د پردي يا اجنبي اصطلاح هم کارول کيږي، لکه څرنگه چې د مدني قانون په ۲۰۰۰ ماده او

د حقوقو په ترمینولوژی کې د اجنبي یا پردي څخه یادونه شویده خو د افغانستان د تابعیت قانون په ۳ ماده کې د بهرني یا خارجي اصطلاح کارول شویده.

۳- حقوقي وضعیت (حقوق او وجایب)

وضعیت د یوه شي په کلي حالت یا څرنگوالي او یا په یوه ټاکلي وخت کې د چارو د جریان او څرنگوالي څخه عبارت دی (۶: ۲۵۶۶) یا د اشخاصو وضعیت د اشخاصو د هغه کیفیت څخه عبارت دی، چې د یوه هیواد د جاري قوانینو له نظره یې لري^۱ (۷۴۹: حقوقي وضعیت د شخص د حقوقي اوصافو له مجموعې څخه عبارت ده، چې قانوناً په هغه باندې حقوقي اثار مرتب شي او هغه موارد پکې شامل دي چې د وضعیت برخې جوړوي. (۵۷: ۸۰۰) خو باید یادونه وکړو چې په حقوقي اصطلاح کې هغه اوصاف مورد نظر دي چې د انسان د شخصیت څخه غیر قابل تفکیک وي. یا د بهرني د وضعیت څخه منظور هغه حقوق او وجایب دي، چې اشخاص یې د خپل متبوع هیواد څخه بهر د خارجي والي په لحاظ لري. (۳: ۱۷۶)

د روم په حقوقو کې کې د اشخاصو وضعیت په دريو برخو ویشل شوی وو:

۱- د آزادۍ او غلامۍ له نظره د اشخاصو وضعیت: د روم په حقوقو کې د شخص وضعیت لدې جهته چې آزاد دی او که غلام توپیر درلود، نو پدې اساس اشخاصو د حریت او برده گی له نظره متفاوت حقوق درلودل.

۲- د شخص سیاسي وضعیت: د روم په حقوقو کې د شخص سیاسي وضعیت لدې نظره، چې د روم تبعه یا د لاتیني نژاد څخه دی فرق درلود، بنا پردي رومي اتباع د غیر رومي اتباعو په نسبت د زیاتو حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن وو.

۳- د شخص فامیلي وضعیت: د روم په حقوقو کې د شخص وضعیت لدې رویه چې پلار او د کورنۍ سرپرست دی او یا زوی او د بل د سرپرستی لاندې قرار لري توپیر درلود.

علاوه له دې درې ډوله وضعیت څخه په پخوا وختونو کې د شخص وضعیت د ټولنیزو طبقاتو له نظره هم مورد بحث وو او په نتیجه کې د هغوی حقوقي وضعیت لدې جهته چې، له کومې ټولنیزې طبقې څخه وو توپیر درلود، لکه چې په فرانسه

کي د رنسانس له دورې څخه مخکې افراد د دوی په دريو طبقو ویشل شوي وو : روحانيون ، نجبا او عوام وگړي، چي د دوی حقوقو او امتيازاتو د هغوی د ټولنيز موقف له نظره فرق کولو.

نن ورځ د شخص وضعیت د حریت او غلامۍ له مخې مطرح نه دی، ځکه د ټول خلک له حقوقي نظره آزاد دي، مگر په ننیو حقوقو کې د اشخاصو د سیاسي وضعیت مورد بحث دی، د شخص وضعیت لدې جهتې چې د خپل هیواد تبعه یا بهرنی دی دی توپیر کوي، ځکه د ځینو هیوادونو په قوانینو کې ځیني حقوق شتون لري، چې بهرنيان د هغه څخه محروم دي. لکه د انتخابیدلو او انتخابولو حق .

د اشخاصو وضعیت د طبقاتو له مخې، چې پخوا یې شتون درلود نن ورځ شتون نه لري، ځکه نن ورځ اصولاً ټول ټولنیز طبقات د حقوقي نظره د مساوي او برابرو حقوقو لرونکي دي. د اساسي قانون د ۲۲ مادې له مخې ((د افغانستان د اتباعو تر منځ هر راز تبعیض او امتیاز منع دی ، د افغانستان اتباع بنخي او نارینه د قانون په وړاندې مساوي حقوق او و جایب لري)) سربیره پردې د افغانستان قوانینو د بهرنیو اشخاصو لپاره خاص حقوقي وضعیت پیشبیني کړیدی ، چې کولای شو هغه د حقوقي وضعیت په نوم سره یاد کړو. (۱۸:۷۹،۸۰)

څرنګه چې دولتونه اصولاً د خپلو ملي مصالحو پر اساس د خپلو اتباعو لپاره قوانین او مقررات وضع کوي، نو د بهرنیو اتباعو د حقوقي وضعیت په مورد هم ضرور ده چې قوانین او مقررات وضع شي تر څو واضح شي چې بهرنيان په محل اقامت هیواد کې د کومو حقوقو ، مکلفیتونو او قانوني حمایتونو څخه برخمن دي او د کومو مکلفیتونو او و جایبو څخه معاف دي، د بهرنيانو څخه حمایت د یو سلسله نړیوالو عرفي او قراردادي قواعدو تابع ده ، چې پدې دوو اخرو پیړیو کې مخصوصاً د لویو قدرتونو د فشار په واسطه یې زیاته توسعه پیدا کړیده . په هر حال نن ورځ د نړۍ ټولو هیوادونو د بهرنيانو لپاره حداقل حقوق په نظر کې نیولي دي اما د دې حقوقو څخه د بهرنیو اشخاصو د برخمن کیدلو او د مکلفیتونو د تحمیل د اندازې په مورد اختلاف شتون لري. (۱۷۶ : ۳)

ځينو هيوادونو د بهرنيانو لپاره زيات حقوق منلي دي او ځيني هيوادونه د بهرنيانو لپاره هماغه د خپلو داخلي اتباعو په حقوقو او وجاهيو باندې قايل دي او بعضي هيوادونو د خارجيانو لپاره نسبتاً كم حقوق پيشيني كړيدي ، چې عمدتاً دا مسله د هيوادونو په سياسي ، اقتصادي او ټولنيز طرزتفكر او موقعيت پورې تړاو لري. (۵۵)

(۱۵ :

تر اوسه پورې د دولت په روش كې د بهرنيانو په اړه ډول ډول رژيمونه شته چې دريو ډولونو كې يې خلاصه كولى شو:

۱- ځانگړى رژيم :

هغه رژيم دى چې دولت د اتباعو په اړوند له بهرنيانو سره د متفاوتو قواعدو په بنسټ يو ډول رفتار وكړي ، يا په بل عبارت دولت د بهرنيانو لپاره ځانگړي قواعد وضع كوي چې د عامه اتباعو له قواعدو سره توپير لري ، شوني ده چې ځانگړى رژيم د اتباعو په انډول د بهرنيانو په گټه وي يا د بهرنيانو په نسبت عامه وگړيو ته لږ امتيازات پكې په نظر كې نيول شوي وي .

۲- ملي رژيم

هغه دى چې دولت له بهرنيانو سره كټ مټ هغه روش او رويه غوره كړي ، كومه يې چې د خپل هيواد له اتباعو سره اختيار كړېده، يعنې د خپلو اتباعو په څير بهرنيانو ته هم د وضع ضمانت وكړي . خو دا بايد په ياد ولرو چې په نړۍ كې هيڅ هيواد ملي مطلق رژيم د بهرنيانو په وړاندې نشته او كيدای هم نشي، چې دا رژيم دې پلى شي، ځكه په هر هيواد كې بهرنيان په ځانگړو سيمو (سياسي او نظامي) كې نشي كولاى او يا دا حق نلري چې ورشي. د بيلگې په توگه بهرنيان نشي كولاى چې په دولتي حساسو او لوړو پوستونو كې ځاى په ځاى شي ، په ټاكنو كې د گډون حق نه لري او د عسكري چوپړ جوگه هم نشي كيداى.

شوني ده چې په ځينو ځايونو كې عينا لکه د هغه هيواد د عامه اتباعو په څير په دوى ورته او يو شان قوانين پلي شي . په استثنايي صورت سره په ځينو هيوادونو كې لکه د منقولو ملكيتونو نيول ، د بانكونو تاسيسول، د الوتكو په شان دارايي ،

بیری ، د اوسپنې لیکې او دپته ورته نور د بهرنيانو لپاره شتون نلري . پدې معنی چې بهرنيان نشي کولای چې دا شيان د دوی په واک کې وي .

۳- د بنو سلوکو رژیم

د بهرنيانو په وړاندې دا رژیم پدې معنی دی ، چې د تړون په بنسټ تاسيس او تثبيتيږي او د تړون دواړه لوري اړ دي چې په ډیره لوره کچه په کومو حقوقو کې ، چې یو بل ته قایل دي د دریم هیواد اتباعو ته هم جایز او ورته پرې قایل شي. (۱۶)

(۸۷،۸۸)

دوهم مبحث

د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر

په مختلفو ټولنو کې د بهرنيانو د حقوقي وضعیت یا حقوقو او وجایبو د تحولاتو په مورد د معلوماتو لاسته راوړل د دې موضوع د بهتر او ښه درک لپاره مفید او ضروري دي، پدې فصل کې اولاً په عمومي ډول د ابتدائي ټولني څخه نیولې تر عصر حاضر پورې او ثانياً په افغانستان کې د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر په دوه مبحثونو کې په لاندې ډول مطالعه کوو .

لومړی پراگراف

په نړۍ کې د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو تاریخي سیر

لکه څرنگه چې مو مخکې یادونه وکړه پدې مبحث کې په عمومي ډول د بهرنيانو حقوقو او وجایب په ابتدائي ټولنه ، منځنیو پیړیو او عصر حاضر کې په جلا ، جلا ډول د مطالعې لاندې نیسو .

لومړی جز - په ابتدائي ټولنو کې د بهرنيانو حقوق او وجایب

د ځینو انسان پیژندونکو د نه چندان اثبات شویو څرکندونو له مخې د انساني تاریخ په لومړنیو مرحلو کې نه د ملتونو په نوم څه موجود وو او نه د دولتونو په نوم، بلکې انسانانو د لویو ډلو او کوچنیو قبایلو په شکل سره ژوند کولو چې دا د ابتدائي ټولني د عصر په نوم سره یادیري. یعنی څرنگه چې پدې دوره کې خلک د طبیعت

په مقابل کې ډیر بي دفاع وو، نو باید چې په ډله ایز ډول یې ژوند ، کار او د خپلو ځانونو څخه دفاع کړي وای. پدې حالت کې به هر کس او فرد چې د خپلې ډلې څخه بهر تللو بهرنی گڼل کیده، چې د بهرنی لقب په هغه وخت کې د دښمن معادل وو. او په هغه دوره کې د خلکو د یو ځای والي عمده عامل هم همدغه امر وو، ځکه د خپلې ډلې څخه بهر ژوند د خطر څخه ډک او د یوه فرد د توان او قدرت څخه خارج وو. په ابتدایي ټولنه کې بهرنیان د هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو او د اجتماعي ډلو څخه خارج شوي او شرل شوي دښمنان گڼل کیدل، بنا پر دې په ابتدایي ټولنو کې هغه اشخاص د ټولنیزو او فردي حقوقو څخه برخمن و ، چې د یوې خاصې ډلې په چوکاټ کې یې ژوند کولو. (۱۸ : ۸۱)

الف - په پخواني یونان کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د یونان ښاري دولت چې د سیاسي سازمان یو عمده شکل وو، چې د زیاتو واحدونو د ښارونو د مجموعي څخه تشکیل شوی وو، یا د یوه کوچني ښار په شکل وو چې د هغې په چاپیر باندې به معمولاً دیوالونه تاو شوي وو، چې د هغوی ډیرې کمې زراعتي ځمکې یې به یې احاطه کولې (۱۸ : ۸۱) همدارنگه یونانیانو د نړیوالو اړیکو او نړیوالو حقوقو په برخه کې چندان پرمختگ نه درلود، ځکه ځانونه یې د نورو څخه لور او بهتر او نور ملتونه یې وحشي او د خپلو ځانونو دښمنان گڼل. (۱۷ : ۱۹)

خو په تدریجي ډول د جنگ او تجارت دوه گوني عوامل د بهرنیانو د وضعیت د بهبود باعث شول، په پخواني یونان کې دهر ښاري دولت تبع په بل ښاري دولت کې بهرنی گڼل کیدو او د ښاري دولتونو تر منځ د منعقدو تړونونو په اساس د بهرنیانو حقوقو ته ډیره کمه توجه او پاملرنه کیده. د آتن په ښاري دولت کې بهرنیان چې د متیک یانو په نوم سره یادیدل د نفوسو زیاته برخه یې تشکیلوله، چې غالباً په سوداگریزو او صنعتي چارو بوخت وو او د آتن په ښاري دولت کې بهرنیانو ته هیڅ سیاسي او مدني حقوق نه وو ورکړل شوي او د هغوی لپاره یواځې د اقامت او تجارت حقوق په رسمیت پیژندل شوي وو، د کلیستن د حکومت په وخت کې د آتن ښار زیات اوسیدونکي چې بهرنیان وو د ټاکلیو حقوقو لرونکي وپیژندل شول، خو د پریکلسن د حکومت په دوره کې د بهرنیانو په وړاندې د

سخت چلند څخه کار اخیستل کیدلو، پدې دوره کې بهرنیان د محدودو حقوقو څخه برخمن وو، ددې باوجود پدې دوره هغه خلک چې د بهر څخه به آتن ښار ته راتلل او د دوی په خاوره کې به یې هستوګنه کوله، نو ځانونه یې خوشحاله ښودل دغه بهرني اتباع د آتن اتباعو په نسبت د کمو حقوقو څخه برخمن وو. په آتن ښار کې میشت بهرنیان پدې ملزم وو، چې د هغې امتیازاتو او مزایاوو په مقابل کې، چې ښاري دولت یې ورکوي باید هماغه مالي او نظامي وجایب هم ترسره کړي چې د آتن ښار اوسیدونکي پرې مکلف وو او ددې تر څنګ باید فوق العاده عوارض یا مالیات هم ورکړي. (۹: ۱۸۷)

ب - په پخواني روم کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

د پخواني روم په حقوقو کې اتباع او ښاریان په دوه برخو اصلي رومیانو او بهرنیانو باندې ویشل شوي وو (۵۴: ۳۹۹) چې د بهرنیانو سره د سلوک او چلند طرز او روش د غلامانو په څیر وو، چې د شرایطو په تغیر او د روم په حقوقو کې د تحول د ایجاد څخه وروسته د بهرنیانو سره په چلند او رفتار کې هم تغیر رامنځته شو. د نورو هیوادونو د سیمو په لاسته راوړلو سره چې د هغې په اثر یې د بهرنیانو سره اړیکې ایجاد شوي نو ناچاراً یې د بهرنیانو (Perigerin) لپاره یو ډول حقوق د Jus Gentiem یا د ملتونو حقوق چې د Jus Civil حقوقو په مقابل کې چې د رومیانو خاص حقوق وو وضع شول. د روم په حقوقو کې اساسي تغیر د بهرنیانو د حقوقي روابطو لپاره د ملتونو د حقوقو ایجاد وو، چې نوي رامنځته شوي وو او په تیرو وختونو کې د نورو ملتونو په منځ کې د دا ډول حقوقو نمونو شتون نه درلود. د روم په حقوقو کې Jus Gentiem یا د ملتونو حقوقو ته د رومي دانشمندانو، چې یوناني فلسفې د تاثیر لاندې راغلي وو په سعی او تلاش سره انکشاف ورکړل شو، چې اساس یې طبیعي حقوق دی. پدې ترتیب سره د روم دروازي د بهرنیانو په مخ خلاصې شوي او د رومیانو او نورو ممالکو د خلکو تر منځ اړیکو او روابطو پراختیا ومونده. بنا پردې د لمړي ځل لپاره په روم کې د رومیانو د حقوقو تر څنګ د بهرنیانو حقوق هم د توجه وړ وګرځیدل، چې دا د بهرنیانو د حقوقو د په رسمیت پیژندلو د شروع نقطه ده. (۱۸: ۸)

سیسرون رومي حقوقدان د افلاطون او سقراط څخه په پیروی سره، چې په طبیعي او فطري حقوقو یې عقیده درلوده ویل چې، د آدم د عقل او فطرت څخه ناشي ثابت قانون همیشه او په هر ځای کې شتون لري او دا د رنگ، ملیت او نژاد پرته د انسانانو لپاره عام حقوق دي او وضعي قوانین هم باید تر هغه ځایه رعایت کړو چې د طبیعي قانون سره موافق وي. په نتیجه کې د ملتونو د حقوقو تر عنوان لاندې د روم حقوقو په اساس د بهرنیانو لپاره ځیني حقوق په نظر کې ونیول شول، چې د هغې اهم حقوق عبارت دي له :

۱- د بهرنیانو لپاره د اخیستلو او خرڅولو او تجارت حق .

۲- د بهرنیانو لپاره قاضي ته د مراجعي حق .

۳- بهرنیانو ته د فامیل مربوط د ځینو حقوقو ورکړه .

په ۲۱۲ میلادي کال کې د روم امپراطور (کارا کلا) د اکثره بهرنیانو لپاره رومي تابعیت او د روم د مدني حقوقو څخه د استفادي اجازه ورکړه او هغه بهرنیانو ته چې په روم کې اوسیدل او د رومي اتباعو په نسبت د کمو حقوقو څخه برخمن وو، هماغه د رومیانو پشان او د هغوی سره مساوي حقوق یې ورکړل. د روم امپراطورۍ په سقوط سره د روم حقوقي نظام هم په عمل کې له منځه ولاړ، پدې ترتیب هغه حقوق چې د روم امپراطورۍ د شکوفائی په دوره کې رامنځته شوي وو د عام عرف په شکل د یوه رهنما په عنوان د محلي عرفونو ترڅنګ باقی پاتې شول، خو په هر حال د روم حقوق باید د بهرنیانو د حقوقو د تدوین او انکشاف د عطف نقطه وګڼو. (۹: ۱۸۸)

دوهم جز - په منځنیو پیړیو کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

په منځنیو پیړیو کې اروپا ملوک الطوائفي جوړښت لرلو او فیوډالانو د خپلې سلطې لاندې منطقو کې حکومت کولو، پدې دوره کې سیاسي واحدونه یو د بل څخه جلا وو او د تجارت او سوداګریزو اړیکو لپاره امنیت شتون نه درلود او په زراعت پورې محدود اقتصاد د دې دورې د عمده ځانګړنو څخه دي. پدې دوره حاکم شرایط د دې سبب شول، چې د موجوده سیاسي واحدونو تر منځ روابط بر

قرار نشي او سياسي او سوداگريز روابط هم په ډيره کمه اندازه وو، له همدې وجهې د بهرنيانو حقوقو ته د پاملرني عامل او موجب شتون نه درلود. او بهرنيان د منځنيو پيړيو تر اواخرو پورې د لمړنيو يا اوليه انساني حقوقو څخه هم برخمن نه وو.

اما د منځنيو پيړيو په اواخرو کې په اروپا کې وضعيت د مرکزي حکومت په لورې حرکت وکړ او مرکزي حکومتونه تشکيل شول، چې د سياسي وحدت ايجاد د هيوادونو اقتصادي او حقوقي شرايطو ته تغير ورکړ او په تدريجي ډول يې د بهرنيانو لپاره ځيني حقوق په نظر کې ونيول، حتی د منځنيو پيړيو په اواخرو کې د بهرنيانو حقوق د توسعي او پراختيا په حالت کې وو، چې په کلي ډول د بهرنيانو سره د چلند او رفتار بهبودي په منځنيو پيړيو کې د سوداگرۍ او تجارت د رشد او انکشاف مهم عامل وو. د ۱۲ پيړۍ څخه وروسته په اروپا کې تجارت او سوداگرۍ رونق پيدا کړ او مسافرت او تجارتي معاملات آسان شول، يعني هيوادونو د بهرنيو سوداگرو لپاره ځيني تسهيلات په نظر کې ونيول، چې پدې وخت کې خارجي تجار د زياتو حقوقو څخه برخمن شوي وو.

د منځنيو پيړيو څخه وروسته او په خاص ډول په ۱۶۴۸ کال کې د وسټفالي تړونونو د انعقاد څخه وروسته په اروپا کې هيوادونه رامنځته او ملت مفهوم پيدا کړ، يعني ملي دولتونه رامنځته شول. پدې دوره کې د حقوقو څخه د بهرنيانو استفاده يا د بهرنيانو د حقوقو اساس په نړيوالو تړونونو کې د متقابل روش په شرط سره تحقق وموند. د ۱۷ پيړۍ تجارتي تړونونو په خاص ډول سره د خپلو اتباعو په څير د ملي چلند مطابق يې د بهرنيانو لپاره هم رفتار معين کړ. په ۱۷۸۹ کال کې د فرانسې د انقلاب په وقوع سره په اروپا کې د انساني ژوند په عرصه کې د بشر حقوق مطرح او د بهرنيانو حقوق د انساني حقوقو د يوه بُعد په عنوان د پاملرني وړ وگرځيدل او په تدريجي ډول په فرانسه کې او نورو اروپايي هيوادونو کې د بهرنيانو لپاره مدون حقوق په نظر کې ونيول شول. د فرانسې د مدني قانون په تدوين او هم په نړيواله کچه د خصوصي روابطو په تنظيم سره اروپايي هيوادونه د فرانسې د حقوقي نظام تر تاثير لاندې راغلل او په اروپا کې هر هيواد په شکل د اشکالو د بهرنيانو لپاره حقوق په رسميت وپيژندل شول. او دغه حقوق په مختلفو

هيوادونو کې يو شان نه وو، پدې دوره کې د هيوادونو له لورې د بهرنيانو د ورود او اقامت او حداقل حقوق په رسميت وپيژندل شول، چې د هيوادونو د هيوادونو د سياسي، اجتماعي او اقتصادي منافعو په اساس يو له بل څخه متفاوت وو. په ۱۹ پيړۍ کې د نړيوالو عرفي حقوقو په اساس د بهرنيانو لپاره د حداقل حقوقو معيار د دولتونو له لورې وپيژندل شو، چې په تدريجي ډول يې انکشاف وکړ. د دې باوجود د حداقل حقوقو ميزان چې د ټولو هيوادونو لپاره د منلو وړ وي تر اوسه پورې نه دی تعين شوی. (۱۸: ۸۳، ۸۲)

دریم جز - په اوسني عصر کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

شلمه پيړۍ بايد د بشر څخه د حمايت پيړۍ په نوم سره ياده شي، د ۲۰ پيړۍ له پيله د بشر حقوقو او انساني ډلو لکه د بهرنيانو او اقليتونو د حمايت په رابطه زيات شمير نړيوال سندونه وضع او نافذ شويدي، که څه هم شلمه پيړۍ د دوو نړيوالو جگړو او زياتو انسانانو د وژنو شاهد و، ولې بيا هم نشو کولای د هغه اقداماتو څخه سترگې پټې کړو، چې د بشر حقوقو د توسعي او انکشاف لپاره پدې پيړۍ کې ترسره شويدي. په ۲۰ پيړۍ کې فردي بشري حقوقو په نړيواله کچه پرمختگ وکړ او د بهرنيانو د حقوقو په مورد زيات شمير قواعد وضع شول، د دې قواعدو له جملې څخه کولای شو چې په جنگ کې د غير نظامي اشخاصو د حمايت مربوط د جينوا د څلورگونو کنوانسيونونو د مقرراتو څخه يادونه وکړو. که څه هم په نړيواله کچه د بهرنيانو حقوق د بين المللي معاهداتو په چوکاټ کې د پاملرنې وړ وگرځيدل، ولې تر اوسه هغې مرتبې ته نه دي رسيدلي چې د هيوادونو په عامه رويه کې مشخص شي، بلکې د داخلي مقنن په اراده پورې تړاو لري او هر هيواد په خپلو موضوعه قوانينو کې د بهرنيانو لپاره حقوق په نظر کې نيولي دي، چې معمولاً د هغه هيواد د اتباعو د حقوقو سره برابر نه وي. په نړيواله کچه د بشر حقوق.

د بشر حقوقو نړيوالي اعلاميې، د مدني اوسياسي حقوقو نړيوال ميثاق، د اقتصادي، ټولنيزو او فرهنگي حقوقو نړيوال ميثاق او زيات شمير نورو د بشر حقوقو نړيوالو کنوانسيونونو او اعلاميو په نړيواله کچه په عام بعد کې د بشر د حقوقو او په خاص بعد کې د بهرنيانو د حقوقو څخه په نړيواله کچه حمايت کړيدی.

د مثال په ډول د اروپا د بشر حقوقو کنوانسیون د ۴ پروتوکول ۴ مادې او د ۷ پروتوکول ۱ مادې ته اشاره کولای شو، چې له دلیل پرته د بهرنيانو اخراج ممنوع گرځوي. (۹: ۸۴، ۸۳)

دوهم پراگراف

په افغانستان کې د بهرنيانو د حقوقو او وجاهيو تاريخي سير

د دې لپاره چې په افغانستان کې بهرنيو اشخاصو د حقوقو او وجاهيو تاريخي سير مطالعه کړو، نو لازمه ده چې د تاريخي له لحاظه د دوی دورې سره تفکيک کړو. لکه څرنګه چې پوهيرو شرفيان او بالخصوص افغانان د امریکايانو او اروپايانو پر خلاف په مهمناواری او د بهرنيانو سره په نيکه رویه باندې زيات مشهور دي، چې لدې جهته د بهرنيانو سره د افغانانو نیک چلند د دې ايجاب کوي چې دغه وضعیت يعنی د بهرنيانو د حقوقو او وجاهيو تاريخي سير په ډيرو پخوا زمانو يعنی د اسلام څخه مخکې، افغانستان ته د اسلام د راتګ په وخت کې او د افغانستان په مدونو حقوقو په مفصل ډول مطالعه کړو، چې د موضوع د ډير اورډوالي د مخنيوي پخاطر پدې پراگراف کې يواځې د افغانستان په مدونو حقوقو کې د بهرنيانو په حقوقو او وجاهيو باندې بسنه کوو. دا چې په افغانستان کې د مدونو حقوقو دوره چې د ۱۳۰۱ هجري شمسي کال څخه پيل او تر نن ورځې پورې دوام لري، په افغانستان کې مختلف حکومتونه او د بهرنيانو د حقوقو او وجاهيو په مورد متعدد قوانين رامنځته شويدي چې په د هر يو څخه يې په لنډ ډول يادونه کوو.

لومړی جز - د امان الله خان د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجاهيب

د تاريخي له لحاظه په افغانستان کې د قوانينو تدوين درست په هغه وخت کې پيل شو، چې په گاونډيو هيوادونو يعنی ايران او ترکيې هيوادونو په قانون باندې د متکي نظامونو د ايجاد او د خپلو هيوادونو د مترقي کولو لپاره سعی او کوشش کولو. امان الله خان هم نوموړيو او نورو هيوادونو ته سفرونه وکړل، نو وپي غوښتل چې هماغه په ايران کې د رضا شاه او په ترکيه کې د مصطفی کمال آتاترک په څير د قوانينو په تصويب او د مرکزي حکومت په تقويت سره يو مترقي افغانستان رامنځته کړي. بنا پردې په افغانستان کې د لمړي ځل لپاره د قانون

جوروني دوره د ۱۳۰۱ کال په اوایلو کې پیل شوه، په افغانستان کې لومړنۍ اساسي قانون د امان الله خان د حکومت پر مهال د افغانستان د عالیه دولت د اساسي نظامنامې په نوم سره د ۱۳۰۱ کال د حوت میاشتې په ۱۰ نیټه وضع او نافذ شو، چې پدې نظامنامه کې عمدتاً (۲، ۱۱، ۱۴ او ۱۵) مواد د بهرنیانو په حقوقو او وجایبو پورې تړاو لري، لکه څه ډول چې په دوهمه ماده کې د نورو ادیانو د پیروانو د آزادۍ په مورد دا ډول لیکلي دي ((د افغانستان دین د اسلام مقدس دین دی او رسمي او عمومي مذهب یې پاک حنفی مذهب دی. د نورو ادیانو اهل، غیر له اسلامه په افغانستان کې شته لکه هندوان او یهودیان تر ساتنې لاندې نیول کېږي، په شرط د ورکولو د جزیه او لرلو د ممیزه نښې که آرامی او لازمي احتراماتو ته د افغانستان خلل وارد نکړي)) د نظامنامې ۱۱ ماده داخلي او خارجي مطبوعاتو ته ځانگړي شویده، چې د هغې په اساس دولت د خارجي مطبوعاتو په مورد یو سلسله محدودیتونه وضع کولای شول لکه چې ۱۱ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((چاپي پانې او اخبارونه د افغانستان دننه له خپلې نظامنامې سره سم ازاد دي. د اخبارونو نشر یواځې د حکومت او د افغاني اتباعو د حقوقو څخه دي. د خارجي چاپي پانو په باب د افغانستان حکومت ځینې قیدونه او شرطونه ایښودلای شي)) همدارنگه ۱۴ او ۱۵ مادې د خصوصي مکتبونو د ایجاد او د بهرنیانو د تدریس په مورد دا ډول صراحت درلود: کار د تدریس او سبق ورکولو، بالکل آزاد او خلاص دی، چې د عمومي معارف له نصاب سره سم هر یو له افغاني اتباعو څخه په عمومي او خصوصي ډول درس ویلای شي. مگر بهرني وگړي د افغانستان په داخل کې د مکتب د خلاصولو اجازه نلري، غیر له هغه ځینو چې د تعلیم نوکران شوي وي (۱۴ ماده). او ټول مکتبونه د افغانستان حکومت تر نظارت او تفنیش لاندې دي، حکومت د افغانستان ملت د ټولو اوسیدونکو او قومونو لپاره د یو شان او مساوي علمي تربیت لپاره په ټولو سببونو او تدبیرونو غور او کوشش کوي. مگر هغه تعلیمي قاعدې ته هیڅ خلل نه واردوي، چې په اعتقادي، اهل ذمه او امان غوښتونکو په چارو پورې مربوط وي (۱۵ ماده)

د یادوني وړ ده چې پدې دوره کې د پورته ذکر شوي نظامنامې څخه علاوه یو بل قانون د مهاجرینو د نظامنامې په نوم د ۱۳۰۵ کال د عقرب میاشتې په ۱۳ نیټه نافذ شو، چې دهغې د ۲ مادې مطابق مهاجرین په دريو برخو ویشل شوي وو، لمړۍ

طبقه هغه کسان وو چې د خپل متبوع دولت په اجازه د افغانستان خاورې ته داخل او افغاني تابعیت یې کسب کړی وي، دوهمه طبقه هغه کسان وو چې د سوداګرۍ او تجارت په مقصد یې افغانستان ته مهاجرت کړی وو او د افغانستان تابعیت یې ترلاسه کړی وو او دریمه طبقه هغه کسان وو چې د تجارت په مقصد افغانستان ته راغلي وو خو د افغانستان تابعیت یې نه وو تر لاسه کړی. د دې دريو وارو طبقو تر منځ عمده توپیر دا وو، چې لمرنی دوه ذکر شوي طبقې اشخاص د تابعیت د کسب کولو څخه وروسته د افغانستان د اتباعو د ټولو حقوقو څخه برخمن کیدل او د دریمې طبقې اشخاصو سره یې د نړیوالو حقوقو د اصولو مطابق چلند کیدو (د مهاجرینو د نظامنامې د ۲، ۳، ۴ او ۶ مادو څخه په استفاده)

د امان الله خان په وخت کې مهاجرین د مهاجرینو د نظامنامې په اساس د ځینو حقوقو څخه برخمن وو، چې دا حقوق عبارت وو له : د مذهبي مراسمو اجرا، د سوداګرۍ حق، د مسکن د لرلو حق، د طب ډاکتر ته مراجعې حق، د مشورې لپاره د غونډو حق په مهاجرینو پورې د مربوطو مسایلو حل کول او حاکم ته دهغې تقدیمول، د عسکري خدمت څخه معافیت او د مهاجرت څخه وروسته د شپږو کالونو لپاره د مالیاتو ورکړه. (۱۴-۱۰۳)

دوهم جز - د نادرخان د حکومت پر مهال د بهرنیانو حقوق او وجایب

د ۱۳۰۹ کال د عقرب میاشتې په ۸ نیټه د نادر خان حکومت له لورې د ۱۳۰۱ اساسي نظامنامه په ملغی کیدو او د افغانستان اساسي اصولو په وضع او انفاذ سره د بهرنیانو حقوقو او وجایبو هم انکشاف وکړ او د هغوی د وضعیت د بهبود لپاره درې عمده اصولنامې وضع او نافذې شوې. د ۱۳۳۰ کال د جدي په میاشت کې په افغانستان کې د بهرنیو وګړو د اقامت او مسافرت اصولنامه او دهغې ضمایم، د ۱۳۳۳ کال د زمرې د میاشتې په ۵ نیټه د خارجي سرمایه گذارۍ اصولنامه او د خارجي اتباعو د استخدام اصولنامه او د هغې ضمایم چې لمری یې په افغانستان کې د بهرنیو اشخاصو په اقامت او مسافرت، دوهمه ضمیمه یې په افغانستان کې د بهرنیو حقیقي او حکمي اشخاصو د پانګونې او دریمه ضمیمه یې په افغانستان کې د بهرنیو حقیقي اشخاصو د استخدام په مورد وضع او نافذ شول. (۱۸:۱۰۳)

د ۱۳۰۹ کال د افغانستان اساسي اصولو (۱، ۲۳، ۴۸، ۱۰۸ او د ۲ اصل لمری نمبر ضمیمه) مواد(اصول) د بهرنيانو په حقوقو او وځایيو پوري ارتباط درلود. لکه څه ډول چې لمری اصل يې د نورو اديانو پيروان چې په افغانستان کې اقامت ولري اجازه ورکوي، چې خپل ديني مراسم د خپلو اصولو او دستورونو مطابق ترسره کړي يعنې دين د افغانستان پاک دين د اسلام او رسمي او عمومي مذهب يې پاک حنفی دی، بايد چې د افغانستان پادشاه په همدې مذهب وي، اهل د نورو دينو چې غير له اسلامه په افغانستان کې شته دي لکه هندوان او يهوديان که چېرې عمومي آرامی او لازمي احتراماتو ته خلل او ويجاړ ونه رسوي هم تر ساتنې لاندې نيول کيږي(۱ اصل) په همدې ترتيب سره ۲۱ او ۲۸ مادې هماغه د نظامنامې پشان د بهرنيانو له لوري تدريس او د مطبوعاتو د نشر موضوع ته ځانگړي شويدي او خارجيان ته يې د يو سلسله شرايطو لاندې د مکتبونو د لرلو او تدريس د کولو اجازه ورکړل شوي وه . ۱۰۸ مادې په اساس په مسلحو ځواکونو کې خارجي اتباع د خدمت ترسره کولو څخه محروم شوي وو، البته پدې مورد د معلمی او داکترۍ دندې د ترسره کولو استثنا پدې ماده کې دا ډول بيان شويده ((د) خارجه رعيتو په قطار د لښکر کښې بيله صنف حربي داکتري او معلمي نه قبليري))

بنا پردي لکه څه ډول چې ليدل کيږي د ۱۳۰۹ کال اساسي اصولو له مخې په هماغه وخت کې د بهرنيانو لپاره يو سلسله حقوقو او آزاديگاني په رسميت پيژندلې وې، چې د هغې په موجب بهرنيانو کولای شول چې د دې حقوقو څخه د هيواد د نافذه قوانينو په حدودو کې استفاده وکړي. (۱۸-۱۶۳)

دریم جز - د ظاهر شاه د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وځایيو

د ظاهر شاه د حکومت په اخرو کالونو کې د ۱۳۰۹ کال اساسي اصول لغوه او د هغې په عوض په ۱۳۴۳ کال د ميزان مياشتې په ۹ نيټه د افغانستان دريم اساسي قانون وضع او نافذ شو، چې د هغې (۲، ۲۹، ۳۴، ۳۸) مادې په افغانستان کې د بهرنيانو حقوقو او وځایيو ته ځانگړي شوي وې. په ۲ ماده کې يې د نورو دينونو د پيروانو د مذهبي مراسمو آزادي تضمين شويده ((د افغانستان دين د اسلام سپيڅلی دين دی. ديني شعایر د دولت له خوا د حنفی مذهب د حکمونو سره سم

پرځای کيږي. د ملت هغه کسان چې مسلمانان نه دي په هغو حدودو کې دننه چې چال چلند او عامې هوساينې په باب قوانين يې بنسټی آزاد دي، چې خپل مذهبي مراسم په ځای کړي)). او د (۲) ۲۹ له مخې بهرنيان په افغانستان کې د عقاري ملکيتونو د درلودلو څخه محروم شوي وو ((..... باندیني دولتونه او اتباع په افغانستان کې د عقاري مالونو د ملکیت حق نلري. د بهرنو ملکونو په سياسي نمايندگيو باندې د بالمثل چال چلند په اساس او په هغو بين المللي موسسو باندې چې افغانستان پکې غړيتوب لري د حکومت په خوښه عقاري مالونه پلورل کيدای شي)). په ۳۴ ماده کې خارجي اتباعو ته د خصوصي مکتبونو د تاسيس اجازه ورکړل شوي وه، چې د هغې په موجب يواځې بهرنيانو د هغې څخه د استفادې حق درلود ((تعليم د افغانستان د ټولو وگړو حق دی او د افغانستان د دولت او اتباعو له خوا وړيا برابرېږي. پدې برخه کې د دولت هدف يوې داسې مرحلې ته رسيدل دي، چې د افغانستان د ټولو وگړو دپاره پکښې د قانون د حکمونو دسره سم د بڼوې او روزنې مناسبې آسانتياوې راغونډې شي. دولت مکلف دی چې په ټول افغانستان کې د پوهنې د متوازن تعميم لپاره موثر پروگرام وضع او تطبيق کړي. د بڼوې او روزنې لارښودنه او څارنه د دولت وظيفه ده. لومړنۍ بڼوې د ټولو ماشومانو دپاره په هغو ځايونو کې چې وسيلې يې د دولت له خوا برابرې شوي وي حتمي دي. د لور او عمومي تعليم د موسسو جوړول او چلول يوازې د دولت حق او وظيفه ده. د دې نه وراخوا د افغانستان اتباع حق لري چې اختصاصي يا د ليک لوست د ښوودو دپاره بڼوځي جوړ کړي. د داسې بڼوځيو د جوړونې شرطونه، تعليمي نصاب او پکښې د زده کړې شرايط د قانون له پلوه ښودل کيږي. حکومت کولی شي چې د قانون د حکمونو سره سم خارجي کسانو ته د خصوصي بڼوځيو د جوړولو اجازه ورکړي. د داسې بڼوځيو نه يواځې خارجي کسان فايده اخستی شي)). د ۳۸ مادې په اساس د بهرنيانو له لورې د مالياتو ورکړه د هغوی د وجايبو څخه گڼل شوي وه ((هر افغان مکلف دی چې دولت ته مالیه او محصول ورکړي. هيڅ قسم مالیه او محصول يې د قانون له حکمه نه شي تړل کيدی. د ماليې او محصول اندازه او د ورکولو لارې چارې يې د اجتماعي عدالت سره سم د قانون له خوا ښودل کيږي. دا حکم په خارجي اشخاصو باندې هم چلېږي)). او د ۳۱ مادې په اساس بهرنيانو په افغانستان کې د مطبوعو د تاسيس حق نه درلود. لکه څه ډول چې ليدل کيږي د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون د نظامنامې او اساسي اصولو په نسبت

ديموکراتیک وو، خو د دوی په نسبت يې کم مواد د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو لپاره ځانگړي کړي وو. (۱۷-۳۵) خو دا نقطه د يادولو وړ ده، چې د ظاهر شاه د حکومت پر مهال د دې اساسي قانون تر څنگ يو سلسله نور قوانين هم د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو په برخه کې وضع او نافذ شول لکه په افغانستان کې د خارجي اتباعو د اقامت او مسافرت اصولنامه تعديل او د هغې تعديل د ۵/۴/۱۳۴۴ نيټې او په ۲۹ نمبر رسمي جريده کې نشر شول، پر دې برسیره په افغانستان کې د سوداگر د جوازنامې او د خصوصي موسساتو مقررات وضع او د ۲۹/۸/۱۳۴۴ نيټې په ۴۰ نمبر رسمي جريده کې خپاره شول. همدارنگه د داخلي او خارجي سرمايه گذارۍ اصولنامه هم د ۱/۱۲/۱۳۴۵ نيټې په ۷۲ نمبر رسمي جريده کې د داخلي او خارجي سرمايه گذارۍ په قانون باندې تبديل شو. (۱۰۴:۱۸)

څلورم جز - د داود خان د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وځايي

د داودخان د حکومت پر مهال د بهرنيانو په حقوقي وضعيت کې عميق تحول رامنځته شو، پدې دوره کې د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون چې د ظاهر شاه د حکومت پر مهال وضع او نافذ شوی وو لغوه او په غوض يې د افغانستان څلورم اساسي قانون د ۱۳۵۵ کال د حوت مياشتې په ۵ نيټه د افغانستان جمهوريت اساسي قانون په نوم وضع او نافذ شو، چې (۲۲، ۳۸ او ۴۴) مادې يې د خارجيانو په حقوقو او وځاييو پورې مربوط وې. د ۲۲ مادې په اساس يې د نورو اديانو پيروانو ته د مذهبي مراسمو د اجرا آزادي ورکړل شوي وه ((د افغانستان دين د اسلام مقدس دين دی. د ملت هغه کسان چه نه مسلمانان نه دي په هغو حدودو کې دننه چه د آدابو او عامې هوساينې په هکله يې قوانين ټاکلی آزاد دي چې خپل مذهبي مراسم په ځای کړي)) د ۳۸ مادې په اساس يې بهرنيان د مطبوعاتو د نشر او د مطبعو د تاسيس څخه محروم کړي وو ((د فکر او بيان آزادی د بلوسۍ نه په امن ده. هر افغان حق لري چه د قانون د حکمونو سره سم په وينا، ليکنه، تصوير او يا داسې نورو وسيلو سره خپل فکر څرگند کړي. د چاپخانو د تاسيس او د مطبوعاتو د خپرولو اجازه او امتياز د قانون د حکمونو سره سم يوازي د افغانستان اتباعو ته ورکول کيږي.....)) او د ۴۴ مادې له مخې ماليات د بهرنيانو د وځاييو څخه گڼل کيدل ((هر افغان مکلف دی چه دولت ته مالیه او محصول ورکړي. هيڅ راز مالیه او محصول بهي د قانون له حکمه نشي تړل کيدای. ماليې او محصول اندازه او د

هغو د ورکولو لارې چارې يې د اجتماعي عدالت سره سم د قانون له خوا بنودلې کيږي. دا حکم په خارجي اشخاصو باندې هم چلېږي))

څه ډول چې ليدل کيږي د ۱۳۵۵ کال اساسي قانون د بهرنيانو د حقوقو څخه په مفصل ډول ذکر نه دی کړی او يواځې څو کلي موارد کولای شو ترې استخراج کړو، چې بهرنيان د هغې څخه محروم دي. بنا پر دې د ۱۳۵۵ کال اساسي قانون نسبت پخوانيو قوانينو ته د بهرنيانو حقوقو او وچاييو ته کمه توجه کړې وه. (۵۵: ۳۶) د يادونې وړده، چې پدې دوره کې د افغانستان لومړنۍ مدني قانون په څلورو جلدونو او ۲۴۱۶ مادو کې وضع او نافذ شو، چې په خصوصي مسايلو برسېره د اقامتگاه او د قوانينو د تعارض په مورد د معينو احکامو لرونکې دی او تر اوسه پورې نافذ دی، چې په دوهم فصل کې به ورڅخه په مفصل ډول يادونه وشي.

پنځم جز - د ديموکراتيک گوند د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وچايي

پدې دوره کې د ۱۳۵۵ کال اساسي قانون لغوه او په عوض يې د افغانستان پنځم اساسي قانون د ۲۵/۱/۱۳۵۹ نيټه د ببرک کارمل د حکومت پر مهال د افغانستان جمهوريت ديموکراتيکو اصولو په نوم سره وضع او نافذ شو. چې په ۲۹ ماده کې يې د نورو اديانو د مذهبي مراسمو د اجرا آزادي تضمين شوي وه، چې وروسته دغه اساسي قانون په ۹/۹/۱۳۶۶ نيټه د داکتر نجيب الله د حکومت پر مهال ملغی او په عوض يې د افغانستان شپږم اساسي قانون د افغانستان جمهوريت اساسي قانون تر عنوان لاندې د ۱۳۶۶ کال د لويې جرگې له لورې تصويب او نافذ شو.

د دغه اساسي قانون په ۲۷ ماده کې د لمړي ځل لپاره د خارجي پانگوني څخه يادونه وشوه او بهرنيو پانگوالو ته اجازه ورکړل شوي وه، چې په افغانستان کې سرمايه گذاري وکړي ((دولت د ملي اقتصاد د ودې په مقصد د افغانستان په جمهوريت کې بهرنۍ پانگې اچونې ته اجازه ورکوي او د قانون سره سم يې تنظيموي)) پدې اساسي قانون کې د ۱۳۵۹ کال د ديموکراتيکو اصولو برعکس بهرنيو اتباعو ته د مکتبونو د تاسيس حق ورکړل شوی وو، چې په هغه کې يواځې بهرنيانو کولای شول چې درس ووايي، لکه چې پدې مورد د نوموړی قانون ۵۶ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان د جمهوريت اتباع د وړيا زده کړې حق لري. دولت د بيسوادۍ له منځه وړلو، په مورنۍ ژبې د زده کړې، د متوازي

بنوونی او روزني د تعميم، د اجباري لومړنيو زده کړو تامين، د تخنيکي، حرفوي او مسلکي عمومي زده کړو د تدريجي پراختيا او د ملي کادرونو د روزني دپاره د لوړو زده کړو د سيستم د ودې په مقصد لازم تدبيرونه نيسي. د افغانستان په جمهوريت کې بهرنيو اشخاصو ته د بنوونځيو د جوړولو اجازه د قانون سره سمه ورکول کيدای شي، له دغو بنوونځيو څخه يوازې بهرنی اشخاص استفاده کولای شي)). او د ۱۳۶۶ کال اساسي قانون يوه بله ځانگړنه په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو او بي تابعيته اشخاصو حقوق وو، لکه چې پدې مورد د دغه قانون ۳۷ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان جمهوريت په هيواد کې د ميشتو بهرنيو اتباعو او بي تابعيته اشخاصو حقوق او آزادی د قانون سره سم تضمينوي. هغوی مکلف دي چې د افغانستان جمهوريت اساسي قانون او قوانين رعايت کړي)).

چې وروسته د ۱۳۶۶ کال اساسي قانون هم د وخت د شرايطو او تغيراتو په اساس د داکتر نجيب الله د حکومت پر مهال د ۱۳۶۹ کال د جوزا مياشتې په ۸ نيټه د افغانستان اسلامي جمهوريت اساسي قانون په نوم تعديل شو، چې دا قانون په مراتبو سره د ۱۳۶۶ کال د اساسي قانون څخه ديموکراتيک وو. د دې قانون په لومړۍ ماده کې د لومړي ځل لپاره د افغانستان د مدونو حقوقو په دوره کې د اسلامي دولت د کلیمې څخه يادونه شوي وه، يعنی لومړۍ ماده يې پدې مورد دا ډول صراحت درلود((د افغانستان جمهوريت خپلواک، واحد او نه تجزيه کيدونکی او اسلامي دولت دی او پر خپل ټول قلمرو باندې د حاکميت لرونکی دی.....)) همدارنگه د بهرنيانو د حقوقو او وجايبو په مورد يې هم مواد ځانگړي کړي وو.

د ۲۰ مادې له مخې د لمړي ځل لپاره بهرنيانو ته د بانکونو او د بيمې د موسسو د ايجاد حق ورکړل شوی وو لکه ۲۰ ماده پدې مورد داډول صراحت لري ((.....د افغانستان په جمهوريت کې د بهرنيو بانکونو او د بيمې د موسساتو د نماينده گيو فعاليت د قانون سره سم مجاز دي)). او د ۲۷ مادې له مخې د خارجي سرمايه گذارۍ تشويق او رشد څخه دا ډول حمايت کوي ((دولت د ملی اقتصاد د ودې په مقصد د افغانستان په جمهوريت کې د قانون سره سم بهرنی پانگه اچونه هڅوي)). او د ۲۸ مادې په اساس د نورو قوانينو په شان بهرني اتباع په افغانستان کې د عقاري ملکيتونو د لرلو د حق څخه محرومي ((د افغانستان په جمهوريت کې

بهرني اشخاص د عقاری ملکیت حق نه لري. پر سياسي نماينده گيو او بهرنيو دولتونو باندي د عکار پلورل د بالمثل چلند پر اساس او پر هغو بين المللی موسسو باندي چي د افغانستان جمهوريت د هغو غړی وي، د حکومت له موافقي وروسته مجاز دی)). او ۳۷ ماده د بهرنيانو حقوقو او ازاديو ته ځانگړي شويده ((د افغانستان جمهوريت په هيواد کي د ميشتو بهرنيو اتباعو او بي تابعيته اشخاصو حقوق او آزادی د قانون سره سم تضمينوي. هغوی مکلف دي چي د افغانستان د جمهوريت اساسي قانون او قوانين رعایت کړي)). همدرانگه ۵۶ او ۶۲ مادې يي په ترتيب سره د خصوصي سکتور له لوري د تعليمي او تحصيلي موسساتو د ايجاد حق او د بهرنيو اتباعو له لوري د مالياتو د ورکړي مکلفيت او وجيبي ته ځانگړي شويدي، چي نوموړي مادې پدې مورد دا ډول صراحت لري. د افغانستان د جمهوريت اتباع په وړيا توگه د زده کړي حق لري. دولت د بيسوادۍ له منځه وړلو، د متوازنې ښوونې او روزني د تعميم، په مورنۍ ژبه د زده کړي، د اجباري لومړنيو زده کړو د تامين، د تخنيکي، حرفوي او مسلکي عمومي زده کړو د تدریجي پراختيا او د ملي کادرونو د روزني دپاره د لوړو زده کړو د سيستم د ودې په مقصد لازم تدبیرونه نيسي. د افغانستان په جمهوريت کي د خصوصي سکتور او بهرنيو اشخاصو له خوا د تعليمي او تحصيلي موسسو جوړول د قانون سره مجاز دي(۵۶ ماده) او د افغانستان جمهوريت اتباع او بهرني وگړي مکلف دي چي دولت ته د قانون سره سم ماليه او محصول ورکړي(۶۲ ماده).

شپږم جز - د مجاهدينو د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجايب

د مجاهدينو د حکومت پر مهال د بهرنيانو د حقوقو او وجاييو په ساحه کي د قوانينو تدوين او ايجاد د رکود سره مخامخ شو. پدې دوره کي يواځي د داخلي او خارجي سرمايه گذاري د قانون په رابطه د دولت د ريس له لوري د ۱۰/۲/۱۳۷۴ نيټي د ۲۶ نمبر فرمان په ۱۶/۲/۱۳۷۴ نيټه په ۷۷۴ نمبر رسمي جريده کي نشر او نافذ شويدي.

اووم جز - د طالبانو د حکومت پر مهال د بهرنيانو حقوق او وجايب

د طالبانو د حکومت پر مهال د پخوانيو دورو اکثرا قوانين لغوه شول ، د خارجي اتباعو د اقامت او مسافرت قانون چي د ۱۵/۴/۱۳۶۲ نيټي د ۶۳۳ نمبر رسمي

جریده کي نشر او نافذ شوی وو لغوه او په عوض یې په افغانستان اسلامي امارت کي د بهرنيانو د اقامت او مسافرت قانون په ۲۶/۳/۱۴۲۱ نيټه په ۷۹۲ نمبر رسمي جریده کي خپور او نافذ شو. همدارنگه پدې دوره کي د غايب، مفقود، مرتد او ذمي د شتمنيو او اموالو د ساتني د ډول مقرر د افغانستان اسلامي امارت د مقام له لوري د ۲۲/۳/۱۴۲۱ نيټي د ۱۹ گڼه فرمان په اساس د ۸/۲/۱۴۲۲ نيټي په ۷۹۷ نمبر رسمي جریده کي نشر شوه. په همدې ډول د افغانستان اسلامي دولت د داخلي او خارجي پانگوني قانون چي د ۱۶/۲/۱۳۷۴ نيټي په ۷۷۴ نمبر رسمي جریده کي خپور شوی وو لغوه او په عوض یې د افغانستان اسلامي امارت د داخلي او خارجي سرمايه گذاري قانون وضع او د ۸/۲/۱۴۲۲ نيټي په ۷۹۷ نمبر رسمي جریده کي خپور شو.

دریم مبحث

د بهرنيانو ډولونه

پدې مبحث کي به د بهرنيانو ډولونه د اسلام د حقوقي سيستم او د معاصرو حقوقو له نظره په جلا ، جلا ډول د مطالعي لاندې ونيسو .

لومړی پراگراف - د معاصرو حقوقو له نظره د بهرنيانو ډولونه

په کلي ډول کولای شو بهرنيان په دوه برخو : حقيقي او حکمي بهرنيواشخاصو باندې وويشو^(۱۸: ۸۴) چي حقيقي اشخاص په خپل وار سره په مختلفو ډولو ويشل کيږي چي: د کډوالو، پناه اخيستونکو، محصلانو، سوداگرو، خبريالانو، عکاسانو او د مطبوعاتو کارکوونکو، کارگرو او هغه بهرنيانوڅخه عبارت دي، چي د يوه ټاکلي شغل او کار څخه پرته په يوه هيواد کي مقيم وي.

د يادوني وړ ده چي دا هغه بهرنيان دي چي په محل اقامت هيواد کي د دولتي طرف لرونکي نه دي (د خپل متبوع هيواد د دولتي وظيفي لرونکي نه دي) د بهرنيانو پدې نوع سربيره يوه ډله نورو افرادو ته هم چي په ميزبان دولت کي د دولتي طرف لرونکي وي او د يوه ټاکلي (متبوع) هيواد په نماينده گي په محل اقامت هيواد کي د دولت د رسمي دندو په سرته رسولو مصروف وي چي عمدتاً

سفيران، قونسلان او نورو سياسي او ديپلوماتيک کارکونکي په برکي نيسي. (۵۵):
(۱۵)

پورته تقسیماتو ته په توجه سره د دوهمي نوعي بهرنيانو (سياسي کارکونکو) حقوقي وضعیت د دې تحقیق مورد بحث موضوع نده (که څه هم د هغې څخه به په مختصره توگه یادونه وشي) بلکې د دې تحقیق د بحث وړ موضوعات د هغه بهرنيانو په حقوقي وضعیت باندې تمرکز کوي چې په محل اقامت هیواد کې د متبوع هیواد په نمایندګۍ دنده نه ترسره کوي.

د هغه بهرنيانو د ښه درک او پیژندلو لپاره چې په محل اقامت یا میزبان هیواد کې د متبوع هیواد په نمایندګۍ دنده نه ترسره کوي، لازمه ده چې د هغې انواع او ډولونه وپیژنو تر څو د هغې په ترڅ کې د هغې ترمنځ توپيرونه ولیدلای شو او هم معلومات تر لاسه کړو چې دا نوع بهرنيان د کوم ډول حقوقو څخه برخمن او کوم مکلفیتونه په غاړه لري او بالاخره په میزبان هیواد کې د کومو حقوقي حمایتونو څخه برخمن دی. څه ډول چې مخکې وویل شول، چې دا ډول بهرنيان عمدتاً په لاندې کتګوريو باندې ویشل کېږي:

لومړۍ جز - عادي بهرنيان

هغه بهرنيان چې په عمومي ډول په هیوادونو کې ژوند کوي او یا دغه هیوادونو ته سفر کوي عادي بهرنيان ګڼل کېږي، د دغه ډول بهرنيانو حقوق او وجایب معمولاً د هیوادونو په داخلي قوانینو کې تصریح شوي وي، عادي بهرنيان په خپل وار سره په دوه برخو ویشل کېږي:

الف - مقیم بهرنيان

مقیم بهرنيان هغه اشخاص دي، چې په موقت یا دایمي ډول په هغه هیواد کې سکونت او هستوګنه ولري چې په هغه ځای کې په کار یا نورو ټولنیزو فعالیتونو باندې بوخت وي. د بهرنيانو د اقامت په مورد که څه هم اصل د بهرني شخص د اقامت په آزادي باندې استوار دی، ولې بیا هم هیوادونه د خپلو سياسي، اجتماعي، فرهنگي او نورو مصالحو په اساس یو سلسله شرایط وضع کوي. په یوه هیواد کې د اقامت لپاره معمولاً باید د ذیصلاح مقاماتو له لوري ویزه ورکړل شي او په هغه

کې د شخص د اقامت محل او موده مشخص شي، په همدې دليل مقیم بهرنيان د دايمي او موقتي ويزې په درلودلو سره کولای شي په محل اقامت هیواد کې ژوند تیر کړي، بنا پر دې بهرنيان د دايمي او موقتي اقامت له نظره په دوه ډوله دي :

۱- دايمي اقامت^۲

په عمومي ډول په مختلفو هیوادونو کې هغه بهرني اشخاص چې د اقامت لپاره د شرایطو لرونکي وي د دايمي اقامت ویزه ورکوي ، د یادونې وړه ده چې د دايمي اقامت ویزه په خاصو شرایطو سره بهرنيانو ته ورکول کېږي ، قبلوونکی (ویزه ورکوونکی) دولت معمولاً د دا ډول افرادو په منلو کې د خپل هیواد مصلحت گوري ، په عمومي ډول عالمانو ، پوهانو او متخصصینو ته چې کولای شي خپل هیواد ته د خدمت مصدر شي د دايمي اقامت اجازه ورکول کېږي ، چې په متداوم شکل د دايمي اقامت ویزه په هر کال کې یو ځل تمدید کېږي. (۹: ۱۹۹)

۲- موقتي اقامت^۳

موقتي اقامت په هغه مواردو کې رامنځته کېږي، چې یو بهرنی تبع د سیاحت، تسهیلاتو او آرامۍ او یا بل هر موقت امر لپاره هغه هیواد ته راغلي وي او د دايمي اقامت قصد ونلري، البته دا حق هم د خاصو حقوقو په رعایت پورې مشروط دی ، چې په هر هیواد کې د ملي مصالحو په اساس په نظر کې نیول کېږي. (۹: ۲۰۰)

دوهم جز - کډوال (مهاجر)^۴

مهاجر یا کډوال په لغت کې د هجرت کوونکي ، یا هغه شخص په معنی دی، چې د خپل ښار او وطن څخه بل ښار یا وطن ته لاړ شي او هلته سکونت اختیار کړي (۵۲: ۱۱۳۶) یا هغه څوک چې د دايمي اقامت په منظور د خپل هیواد څخه بل هیواد ته سفر کوي مهاجر بلل کېږي. (۶: ۲۳۴۱) او په اصطلاح کې کډوال یا مهاجر بهرنيان هغه اشخاص دي ، چې په داوطلبانه ډول خپل هیواد په بل ځای کې د اقامت په منظور ترک کوي. (۸۷: ۱۸)

^۲ Permanent residence

^۳ Temporary residence

^۴ Immigrant

نژادي، مذهبي او نورو ملاحظاتو له جهته يې خپل هيواد ترک او په بل هيواد کې، چې د هغې د اقامت اجازه يې ترلاسه کړي وي مهاجرت کوي او قصد ولري، چې د يوې اوږدې مودې لپاره په هغه هيواد کې اقامت وکړي. (۳: ۱۷۷)

همدارنگه په ۱۹۵۲ ميلادي کال د ملګرو ملتونو عمومي غونډې د بشر حقوقو د هيت⁵ راپور له اوريدلو څخه وروسته د کډوالو يا مهاجرو د حقوقو څخه د ملاتړ لپاره يو پريکړه ليک صادر کړ، چې د دې سند په اساس مهاجر يا کډوال داسې تعريف شوي دي ((د کډوال يا مهاجر اصطلاح په هغه شخص اطلاق کېږي، چې خپل پلارنی ټاټوبی يا هيواد يې د اقتصادي شرايطو د نشتوالي او محدودوالي او د ټولنيزو شرايطو د نشتوالي له امله پريښی وي او په نورو هيوادونو کې د اقتصادي شرايطو د ښه والي لپاره د خپلې کورنۍ سره يو ځای او يا په ځانګړي توګه استوګن کېږي (۱۳: ۱۴) که چېرې دا ډول اشخاص صرف د اقتصادي عواملو له امله تغير مکان وکړي او بل هيواد ته لاړ شي اقتصادي مهاجرګڼل کېږي. (۱۸: ۸۷)

مهاجرت ډولونه

الف - فردي مهاجرت⁶

چې اشخاص پخپل مسوليت له هر ډول حمايت او فشار څخه پرته د يوه هيواد څخه بل هيواد ته مهاجرت وکړي .

ب - ټوليز مهاجرت⁷

په پخوا وختونو کې به هغه وخت چې په کوم هيواد کې به جنگ شتون درلود او يا به مستبدو حکومتونو خلک تکليف او ازارول، نو د هغې سيمې خلکو به په جمعي يا ټوليز ډول د خپل متبوع هيواد څخه هغه هيوادونو ته چې هغه به د دوی لپاره امن وو مهاجرت کولو .

⁵ NHRI(National Human Right Institution)

⁶ Individual Immigration

⁷ Group Immigration

ج - اجباري مهاجرت⁸

هغه مهاجرت ته ويل كيري ، چې شخص د قهري او اجباري عواملو په اساس لكه د قانوني تعقيب، طبيعي حوادثو(زلزله ، سيلاب) او شديد فقر څخه فرار كوي .

د- اختياري مهاجرت

د مهاجرت هغه ډول ته ويل كيري ، چې شخص په خپله خوښه د اقتصادي مشكلاتو څخه د خلاصون لپاره بل هيواد ته مهاجرت كوي ، پرته لدې چې هغه د مهاجرت لپاره مجبور كړای شوی وي .

ه - قانوني مهاجرت⁹

قانوني مهاجرت هغه مهاجرت ته ويل كيري ، چې په مهاجرمنونكي هيواد كې د مهاجرينو ورود ، اقامت او استخدام په دايمي يا دوره يي ډول صورت مومي ، چې دا ډول مهاجرت ممكن په درې ډوله وي

۱- د پانگي اچونې (سرمايه گذاري) له امله قانوني مهاجرت .

۲- د متخصصينو دايمي مهاجرت .

۳- او د فاميل له طريقه قانوني مهاجرت.

و - نا منظم (غير منظم) مهاجرت

هغه مهاجرت ته ويل كيري، چې شخص په قانوني ډول ميزبان هيواد ته داخليږي، خو د دايمي اقامت اجازه ونلري او په محل اقامت هيواد كې د مجاز حد څخه زيات اقامت وكړي. (۲: ۱۹۵، ۱۹۴)

هيوادونه اساساً د نفوس (جمعيت) او جغرافيووي وضع په نسبت په دوه ډلو مهاجر ليروونكي او مهاجرمنوونكي باندې ویشل كيري ، مهاجر منوونكي هيوادونه هغه هيوادونه دي چې د پراخ قلمرو لرونكي وي او دهغي نفوس د خاورې د وسعت او

---

⁸ Enforced Immigration

⁹ Legal Immigration

پراخوالي په تناسب سره کافي نه وي او له همدې رويه د نورو هيوادونو څخه د افرادو جذب ته احتياج وي . لکه کاناډا ، امریکا ، استراليا او ځيني نور د جنوبي امریکا هيوادونه ، فلهدا دا ډول هيوادونه خپل قلمرو ته د ورود لپاره نسبتاً اسان شرايط وضع کوي ، چې خلک د هغې شرايطو په ترلاسه کولو (پوره کولو) سره کولای شي دغه هيوادونو ته مهاجرت وکړي . اما دا احتمال هم شتون لري چې وروسته له يوې مودې څخه د مهاجرينو د قبول په مورد زيات محدوديتونه وضع کړي . مثلاً متحده ايالات که څه هم تر اوسه پورې يو مهاجرمنونکی هيواد گڼل کيږي ، په اوس وخت کې د مهاجرينو د منلو په مورد سخت قواعد او مقررات اعمالوي .

دوهمه ډله هيوادونه مهاجر ليروونکي هيوادونه دي ، چې د لمړۍ ډلې هيوادونو برعکس د زيات نفوس او کوچني قلمرو لرونکي وي ، يعنی د هغې نفوس د قلمرو او خاورې په نسبت سره په دومره اندازه زيات وي ، چې که چيرې ټول وغواړي چې په هماغه مملکت کې ژوند وکړي او په کار مشغول شي د هغوی لپاره د کار کافي زمينه نه ده مساعده او په نتيجه کې اقتصادي رکود ايجاد او رامنځته کيږي .

او يا دا چې د امنيتي او سياسي ملاحظاتو په اساس د خپل هيواد په ترک کولو باندې مجبورېږي ، فلهدا د دې ډول ممالکو زيات شمير اتباع لکه لبنان، افغانستان، ايران، سوېس او پاکستان د خپل هيواد څخه خارج او نورو هيوادونو ته مهاجرت کوي ، چې په نتيجه کې د قلمرو په نسبت د نفوس او کار يو ډول تعادل منځته راځي ، نو پدې اساس ويلی شو چې مهاجرت پرته لدې چې هيواد مهاجر ليروونکی دی که مهاجر منونکی د نفوس د مکاني يا جغرافيوې تحرک يو شکل دی چې د دوو جغرافيوې واحدونو تر منځ ترسره کيږي ، او دغه تحرک بايد د فرد د معمولي اقامت د مبدا يا د مهاجرت څخه د مخکې اقامت د محل تغير او د نوي اقامت محل په مقصد صورت ومومي .

زمونږ په هيواد کې د مهاجرت په مورد د لمړي ځل لپاره په ۱۳۰۲ هـ ش کال يوه نظامنامه د مهاجرت د نظامنامې په نوم سره وضع شوه ، چې د نورو هيوادونو د مهاجرينو لپاره يې په افغانستان کې د اقامت، ژوند او يو سلسله نور حقوق او امتيازات پيش بيني کړي وو . (۵۵ : ۱۸، ۱۷)

همدارنگه د ملگرو ملتونو عمومي غونډې د ۱۸/۱۲/۱۹۹۰ نېټې کنوانسیون د مهاجرو کارگرانو او د هغوی د کورنیو له حقوقو څخه د حمایت او دفاع مسله منلي ده ، چې همدا اوس د خپلواکو کارپوهانو یوه کمیټه د هغې د رعایت او اجرا څارنه کوي . (۱۴:۱۳)

دریم جز – پناه اخیستونکی¹⁰

پناه اخیستونکی پر هغه انسان باندې اطلاق کیږي چې ، د متبوع دولت د ملاتړ څخه د نه برخمن کیدو په دلیل یې امنیت د خطر سره مخامخ کیږي او د خپل ژوند د دوام لپاره نړیوال ملاتړ ته اړتیا لري.^(۹-۱۹) یا په هغه افرادو باندې اطلاق کیږي چې د سیاسي ، نژادي ، فرهنګي ، مذهبي او اجتماعي دلایلو له امله په خپل هیواد د حاکم نظام تحمل ونلري او د خپل ځان ، کورنۍ او مال د ترس او ویرې له امله بل هیواد ته پناه وړي . (۳: ۱۷۷)

که څه هم ځینې وختونه د پناه اخیستونکي لپاره د کډوال او مهاجر کلیمه استعمالیږي، خو دا دواړه کلیمې خپل مورد استعمال لري، یعنی کډوال یا مهاجر هغه څوک دی چې، اقتصادي شرایط او ځینې ځانګړي او ټولنیز معذرتونه، د کورنۍ د مادي او معنوي ودې لپاره د لازمو شرایطو نشتوالی، د کارځایونو کمښت، د زده کړې د شرایطو نشتوالی، د ژوند چاپیریال ککړتیا او له ټولنیزو اخلاقو سره د موافقت نشتوالی یې په اصلي هیواد کې د استوګنې لپاره د قناعت وړ نه وي، چې په نتیجه کې د ژوند او استوګنې ښو شرایطو ته مخه کوي. پداسې حال کې چې پناه اخیستونکي پخپله خوښه او غوښتنه نه، بلکې د ټولنیزو، سیاسي او پوځي حالاتو له امله پرې دغه شرایط په زور او جبر سره تحمیل شوي وي، نو په همدې اساس په پخپله ټولنه کې تر سیاسي او ایډیالوژیک څار لاندې وي او د هغه څخه د ژغورنې پواځینې لار له خپل پلارني ټاټوبي څخه فزیکي بهر کیدل گڼي چې ، عقلاً او فکراً له هغه څخه بیګانه نه وي . (۱۳: ۱۶)

¹⁰ Refugee

نن ورځ د پناه اخیستونکي اصطلاح پر هغه چا باندې اطلاق کیږي، چې له خپل هیواد څخه بهر د ډار، تعقیب، تاوتریخوالي، بهرني تیري او یا هر هغه حالت په دلیل چې عمومي نظم ګډوډوي او نړیوالې مداخلې او ملاتړ ته اړتیا لري. (۱۳:۱۹)

د پناه اخیستونکو د حقوقي وضعیت په مورد د ملګرو ملتونو سازمان په ۱۹۵۱ کال کې د پناه اخیستونکو په وضعیت پورې مربوط کنوانسیون تصویب کړی، چې افغانستان هم دغه کنوانسیون امضا او تصویب کړیدی.¹¹

د ملګرو ملتونو سازمان د تاسیس څخه وروسته د پناه اخیستونکو څخه د دغه سازمان حمایت د نوموړي سازمان لمرنی اقدام وو (د پناه اخیستونکو بین المللي سازمان د عمومي ټولني د ۱۹۴۶-۱۲-۱۵ نیټې پریکړه لیک) دغه سازمان د ۱۹۴۶ کال څخه تر ۱۹۵۰ کال پورې موفق شو چې ۷۰۰۰۰ زره دواطلب پناه اخیستونکي خپلو هیوادونو ته بیرته راولي. په ۱۹۵۰ کال کې د پناه اخیستونکو نړیوال سازمان خپل ځای د پناه اخیستونکو لپاره د ملګرو ملتونو عالي کمیساری¹² ته پرېښود، د پناه اخیستونکو د حمایت مقررات د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې په ۱۴ ماده کې هم ذکر شوي دي، د پناه اخیستونکو د حقوقو په مورد د ملګرو ملتونو مهمترین اقدام د پناه اخیستونکو په وضعیت پورې د ۱۹۵۰-۶-۲۹ نیټې د مربوطې معاهدې او د ۱۹۶۷-۱-۳۱ نیټې د هغې اختیاري پروتوکول تصویب کول دي.

سربیره پردې د ملګرو ملتونو سازمان عمومي ټولني په ۱۹۶۷-۱۲-۱۴ نیټه باندې یوه اعلامیه تصویب کړه، چې د دغه عهدنامې او پروتوکول مطابق غړي هیوادونه متعهد او ژمن شول، چې د پناه وړونکو په نسبت به د تبعیض پرته د ملي رفتار معمول کوي، یعنی د میزبان دولت د اتباعو پشان به د دوی سره هم د مذهبي آزادی، محکمو ته د مراجعې، ابتدایي تعلیماتو، د کار قوانینو او نورو برخو کې یو شان او مساوي رفتار کوي. غړي هیوادونه د پناه اخیستونکو لپاره ځانګړي کارټونه صادروي او یو د بل په مقابل کې هغه د مسافر په عنوان وګڼي، د پناه اخیستونکو عالي کمیساري د دغه عهدنامې او پروتوکول د اجرا او مراقبت ماموریت په غاړه لري، پدې اړخو کالونو کې د پناه اخیستونکو او د پناه

¹¹ افغانستان نوموړی کنوانسیون د ۲۰۰۵ کال د اګست په میاشت کې لاسلیک کړیدی.

¹² UNHCR (United Nation High Commissioner for Refugee)

اخيستونکو د عالي کميساری نقش ډير مطرح او برجسته وو ، د بيلگي په ډول د په ايران کې د افغاني پناه اخيستونکو په قضيه کې ، اروپايي هيوادونو ته د بوسنيایي پناه اخيستونکو په قضيه کې او آلبانيا او مقدونيا هيوادونو ته د کوزوويي پناه اخيستونکو په قضيه کې. او همدارنگه د پناه اخيستونکو د حمايت په مورد د سره صليب د نړيوالي کميټي¹³ نقش هم بايد له ياده ونه باسو. (۱۷: ۲۵۱)

په کلي ډول پناه اخيستونکي کولای شو د افرادو د کثرت په اساس په دريو ډولونو باندې وويشو :

۱- پناه اخيستونکي کوچنيان : د پناه اخيستونکو نيمايي برخه ماشومان يا هغه کسان تشکيلوي چې، د اتلسو کالونو څخه کم عمر ولري، په هغه مواردو کې چې پناه اخيستنه د جنگونو څخه ناشي وي، معمولاً ماشومان په فرار او تينسته باندې موفق کيږي، ځکه لويان معمولاً يا وژل کيږي يا د جنگ لپاره ودريري او يا نيول کيږي . نن ورځ زيات شمير زيات شمير پناه اخيستونکي چې په ايتوپيا، سوماليا، سوډان، مرکزي امريکا او جنوب حتيخه اسيا کې شتون لري هغه کسان دي، چې د خپل هيواد د داخلي کشمکشونو څخه يې ځانونه ايستلي دي. پناه اخيستونکي ماشومان غالباً د خپل ځانگړي وضعيت په دليل د مختلفو لارو څخه د سوء استفادې مورد گرځي او حقوق يې ضايع کيږي.

۲- پناه اخيستونکي بنځي : پناه اخيستونکي بنځي د هغه ډلو له جملې څخه دي ، چې د زيات تعداد او خپلو مسابلو په دليل يې په مننونکو ټولنو کې عمده اندېښنې او ستونزې ايجاد کړيدي . پناه اخيستونکي بنځي غالباً د زياتو مشکلاتو سره مخامخ کيږي او د تبعيض، بدو کړنو او بدني سوء استفادو څخه چې د هغوی په نسبت اعماليري ډير رنځ وړي. او د دې څخه علاوه په دسته جمعي محلونو کې د پناه اخيستونکو بنځو ژوند کول قومي او اخلاقي قوانين خدشه دار کوي. نن ورځ په افريقا کې بنځي د پناه اخيستونکو نيمايي برخه تشکيلوي، هغه چې د جنگ، تعقيب او د ژوند د بدو شرايطو له امله په گاونډيو هيوادونو کې پناه اخلي د خپل ځان د وضعيت په مورد د زيات شمير تغيراتو سره مخامخ کيږي چې، نه يواځې د پناه

¹³ ICRC (International Committee of Red Cross)

اخيستونکو بنحو د رواني مشکلاتو سبب گرځي، بلکې د هغوی د کورنيو شتون هم د تهديد لاندې قرار نيسي.

۳- قايقي پناه اخيستونکي: دغه پدیده په جنوب حتيخه اسيا پورې اختصاص لري چې، د اوږدې مودې راهيسې يې زيات شمير قربانيان له ځان سره لرل. قايقي پناه اخيستونکي هغه کسان دي چې، د ويتنام او تایلند حليج له لارې د منطقي نورو هيوادونو او عمدتاً تایلند او ماليزيا ته ځي اود هغې څخه د پناه اخيستني غوښتنه او درخواست کوي، د دغه پناه اخيستونکو د اوضاع وخامت تر دې حد پورې دی چې، دهغې سره د کومک لپاره د يوې خاصې برنامې د تنظيم احساس ورځ تر بلې زياتيري. قايقي پناه اخيستونکي که چانس پيدا کړي او د تجارتي کشتيو په مسير کې قرار ونيسي مکمن نجات پيدا کړي، مگر مسله داده چې، د کشتيو مالکان د لارې د اوږدېدو او د حمل او نقل د مصارفو د زياتوالي په دليل د پناه اخيستونکو نجات ته کمه توجه کوي، د دې باوجود بيا هم د ۱۹۸۰ کال را پدېخوا ۵۰۰۰۰ نفرو د تجارتي کشتيو په واسطه نجات موندلی دی. (۹: ۲۰۴)

هغه پناه اخيستونکي چې د خپلو سياسي- مدني حقوقو له لرلو څخه په غير ديموکراتيکو دولتونو کې بې برخې کيږي، ځانگړي وگړييزي آزادي يې د تابعيت د حقوقو له نظره او سياسي آزادي يې د سياسي حقوقو له نظره سلب کيږي، سياسي پناه اخيستنه نومول شويده چې، د ملگرو ملتونو سازمان د ۱۹۵۲ کال په نړيوال کنوانسيون کې د نړيوالو حقوقو د تامين لاندې راغله او د هغې څخه وروسته د کنوينشنل پناه اخيستني په نوم ونومول شوه. (۱۳: ۲۲)

څلورم جز - توريستان¹⁴

هغه افرادو ته ويل کيږي، چې د سياحت، گرځيدلو او د طبيعي منظرو او تاريخي اثارو څخه د ليدني په منظور د لنډې مودې لپاره بل هيواد ته سفر کوي. له هغه ځايه چې په هيواد کې د سياحينو د اقامت موده لنډه وي، نو د هغه هيواد لپاره يوه با ارزښته عايداتي منبع گڼل کيږي، معمولاً د هغې د ورود او اقامت لپاره خاص تسهيلات او آسان شرايط په نظر کې نيول کيږي. (۱۳: ۱۷۸)

¹⁴ Tourists

پنځم جز - محصلين 15

محصلين هغه افراد دي ، چې د علم او زده کړې د حصول ، د نورو نظامونو سره د آشنائی او نويو علمي موضوعاتو د حصول په منظور نورو هيوادونو ته سفر کوي او خپل ټول تحصيلات يا يوه برخه تحصيلات په هغه هيواد کې ترسره کوي . د فرهنگي اړيکو په مورد د دولتونو تر منځ معمولاً دوه جانبه يا څو جانبه قراردادونه منعقد شوي وي ، چې د هغې مطابق دهغه افرادو لپاره لازم شرايط تعين کيږي ، چې دا ډول فعاليتونه ترسره کوي او د دغه قراردادونو پواسطه په هر غړي هيواد کې د محصلينو او زده کوونکو لپاره يو لړ تسهيلات او اسانتياوي رامنځته کړي. (۵۵: ۲۰)

شپږم جز - سوداگر 16

هغه افرادو ته ويل کيږي، چې د گټې او سوداگرۍ، د نويو سوداگريزو بازارونو سره د آشنائی او د خپلو سوداگريزو فعاليتونو د قلمرو د پراختيا په مقصد له يوه هيواد څخه بل هيواد ته سفر کوي ، معمولاً د دغه ډله افرادو لپاره خاص تسهيلات او امتيازات د دولتونو له لوري د دوه اړخيزه او څو اړخيزه تړونونو د انعقاد له طريقه پيژندل کيږي. (۳: ۱۷۸)

اووم جز - ژورناليستان ، عکاسان او نور افراد ، چې په مختلفو مطبوعاتي او نشراتي فعاليتونو کې کار ترسره کوي

دغه ډله افراد د ژورناليستيکي ، عکاسۍ او يا مطبوعاتي فعاليتونو په منظور په مختلفو سياسي ، اقتصادي ، اجتماعي او نورو برخو کې د مطبوعاتي يا ژورناليستيکي ويزې په ترلاسه کولو سره هغه هيواد ته داخلېږي ، چې بعضاً ممکن د يو سلسله تسهيلاتو څخه په محل سکونت هيواد کې برخمن شي او يا برعکس د خبر رسولو په ساحه کې پرې يو سلسله محدوديتونه وضع شي. (۵۵: ۲۱)

¹⁵ Students

¹⁶ Businessmen

اتم جز - کارکونکي

د دغه ډله بهرنيانو څخه منظور هغه کسان دي، چې په يوه معينه څانگه (حرفه) کې د تخصص او تجربې لرونکي وي او يا دا چې ساده کارکونکي وي، چې د خپل ژوند تيرولو لپاره يې بل هيواد ته سفر کړی وي او د يو کم اندازه معاش يا حقوقو په ترلاسه کولو سره په کار بوخت وي. پدې مورد معمولاً هيوادونه اصل په ممنوعيت باندې برقراروي او يواځې دخپل اقتصادي وضعيت په نظر کې نيولو او د مخصوصو شرايطو په پيشبيني سره ممکن په خاصو کارونو کې د خارجيانو بوختيدلو ته اجازه ورکړي. مثلاً د فرانسې دولت چې د زراعتي فعاليتونو په برخه کې د کافي انساني ځواک څخه برخمن نه دی، نو ددې هدف د تامين لپاره د ايتاليې او هسپانيې د زراعت د کارکونکو څخه استفاده کوي. همدارنگه آلمان چې د پرمختللي صنعت څخه برخمن دی په ځينو برخو کې د انساني نورو د کمښت سره مخامخ دی، چې پدې مورد المانيان د خارجيانو څخه د دغه ډول کارونو په اجرا کولو کې استفاده کوي. پدې مورد بل مثال په امريکا متحده ايالتونو کې د مايکروسافټ کمپنۍ له لوري د هندي متخصصينو استخدام دی، چې د کمپيوټر په مختلفو پروگرامونو کې د تخصص او خاصې پوهې څخه برخمن دي، له همدې امله د مايکروسافټ کمپني هندي متخصصين په يو سلسله خاصو امتيازاتو سره استخداموي. (۵۵: ۲۲، ۲۱)

نهم جز - فراري مجرمين

بهرني فراري مجرمين هغه اشخاصو ته ويل کيږي، چې په يوه هيواد کې د جرم مرتکب او د مجازاتو څخه د خلاصون لپاره بل هيواد ته فرار او تېښته وکړي. په پخوا وختونو کې د دولتونو له لوري د فراري مجرمينو دفاع او حمايت نه کيدلو او په زياتو مواردو کې يې هغه د مجنې عليه اړخ ته تحويل کول او په ځينو مواردو کې د دولتونو تر منځ د معاهداتو او يا داخلي قوانينو له طريقه، چې پدې هکله يې معين او ټاکلي احکام درلودل فراري مجرمينو ته پناه ورکول تحریم کول.

ممکن پدې مورد تر ټولو پخوانی قانون، چې مجرمينو ته پناه ورکول يې جرم گڼلو د حمورابي قانون وي، چې د هغې په ۱۵ ماده کې فراري غلامانو ته د پناه ورکولو مجازات اعدام پيشبيني شوی وو، ددې باوجود په ننني عصر کې يو شمير هيوادونه

مجرمینو ته د پناه ورکولو په مسایلو کې د سیاسي مجرمینو په مورد په استننا قایل دي او خپل ځانته دا حق ورکوي، چې د سیاسي مجرمینو د تحویل څخه ډډه وکړي. خو د فراري مجرمینو او جنایتکارانو په هکله معمولاً د مجرمینو د استرداد څخه استناده کوي، د دې اصل په اساس جرم چې د کوم هیواد په قلمرو کې واقع شي د هغه هیواد څخه په جرم د مرتکب شخص غوښتنه کوي چې هغه هیواد ته یې پناه وړي وي، ځکه متقاضی دولت د جرم د ارتکاب په اثر د زیاتو خساراتو متحمل شوی او د هغه هیواد محاکم د نورو مراجعو په نسبت نوموړي جرم ته د رسیده گی زیات صلاحیت لري، نن ورځ د دولتونو تر منځ د اړیکو په پراختیا او توسعې سره په نورو هیوادونو کې فراري مجرمین پیژندل کیږي او د نورو بهرنیانو لپاره د پیژندل شویو حقوقو څخه نه برخمن کیږي. (۱۸: ۸۶)

لسم جز - د تسهیلاتو غوښتونکي

اصولاً هیوادونه د دې ډله افرادو د ورود او اقامت لپاره د ممنوعیت اصل څخه کار اخلي، ځکه دا ډله افراد غالباً د نورو هیوادونو د هغه امکاناتو او تسهیلاتو څخه د مسفید کیدو په هڅه او لټه کې وي، چې دولت یې د خپلو اتباعو لپاره رامنځته کوي. معمولاً دا ډول اشخاص هغه وخت یوه خارجي هیواد ته د ورود (ننوتلو) او په هغه کې د اقامت اجازه ترلاسه کوي، چې د خپل ځان او فامیل د ژوند د ضرورتونو د تامین لپاره د لازمي پانګې او سرمایې د شتون لپاره کافي اسناد او دلایل ارایه کړي. (۲۲: ۵۵)

یولسم جز - آواره ګان

آواره ګان هغه افراد دي، چې د جنگ یا طبیعي پېښو په اثر د خپل ژوند د حفظ او ساتلو لپاره نورو هیوادونو ته ځي او که د هغه انساني ژوند حفظ او د ټولنیزو فعالیتونو امکان میسر وای نو خپل هیواد یې نه ترک کولو، د پورته تعریف څخه په واضح ډول معلومیږي، چې آواره ګان په دوه ډوله دي په لاندې ډول یې د مطالعې لاندې نیسو:

الف - جنگي آواره

هغه افراد دي چې د جنگي عملياتو په جريان کې يې د مقابلو متخاصمو ځواکونو څخه فرار کړی وي او هغې سيمې ته چې پخوا يې پکې ژوند کولو بېرته نه وي راستون شوی. دا ډله افراد مجبور دي چې خپل هيواد د کورنيو او نړيوالو مسلحو کشمکشونو په نتيجه کې ترک کړي. اصولاً دغه ډله افراد د ۱۹۵۱ او ۱۹۶۷ کالونو د کنوانسيونو پناه اخيستونکي نه گڼل کېږي. جنگي آواره گان د جنگ د قربانيانو څخه د ملاتړ او حمايت د ۱۹۴۹ کال کنوانسيون او د هغې د اضافي پروتوکول د حمايت لاندې واقع او د خاصو حقوقو څخه برخمن دي. آواره گان معمولاً په دسته جمعي (ډله ايز) شکل سره بل هيواد يا نورو هيوادونو ته ځي، خو په نورو هيوادونو کې د آواره گانو حقوق نسبت نورو بهرنيانو ته کم وي. نن ورځ د دې باوجود چې جنگي آواره گان د نړيوالو بشر دوستانه حقوقو د حمايت لاندې دي، بيا هم په عمل کې جنگي آواره گان د مناسب حقوقي وضعيت څخه برخمن نه دي، بڼاً د دوی حقوق د نورو عادي بهرنيانو څخه کم دي. (۱۸: ۸۸)

نن ورځ د نړۍ هيوادونو په بشر دوستانه دلايلو سره د جنگي آواره گانو منل په نظر کې نيولي دي د نمونې په ډول کولای شو د افريقا د لويې وچې نوم ياد کړو ، چې داخلي جنگونو او بهرنيو تيريو د دغه لويې وچې په مختلفو برخو باندې د آواره گۍ عمل تحميل کړيدی ، دهغې د جملې څخه د جنوبي افريقا د نژاد پرست شتون او ددغه رژيم پواسطه د استقلال څخه مخکې د ناميبيا د خلکو سرکوب کول نورو همسايه او گاونډيو هيوادونو ته د دغه هيواد د زيات شمير خلکو د آواره گۍ باعث شو او همدارنگه په نورو گاونډيو هيوادونو باندې د دغه هيوادونو تيری او تعرض په جنوبي افريقا کې د آواره گانو زيادت له ځان سره درلود. (۹: ۲۰۷)

ب- د طبيعي حوادثو او مصيبتونو آواره

د طبيعي آفتونو آواره گان هغه اشخاص دي ، چې د طبيعي حوادثو لکه زلزه ، سيلاب ، وچکالي او نورو په اثر د خپل ځان د ساتنې په منظور مجبورېږي، چې خپل هيواد ترک او بل هيواد ته لاړ شي. د طبيعي حوادثو آواره گان د بشر دوستانه عواملو په اساس د نورو هيوادونو د حمايت وړ گرځي. د طبيعي حوادثو د آواره گانو منل او پذيرش په موقتي ډول صورت نيسي، بڼا پردي کله چې د آواره گۍ

عوامل له منځه ولاړ شي معمولاً آواره گان خپلو هیوادونو ته بیرته استول کيږي. (۱۸: ۸۹)

دولسم جز - مامور

بهرنی مامور هغه شخص دی، چې د خپل متبوع دولت له لوري بل هیواد ته د ماموریت د ترسره کولو لپاره لیږل کيږي. کولای شو مامورین په دوه ډوله سیاسي او غیر سیاسي مامورینو باندې وویشو:

الف - غیر سیاسي مامور

غیر سیاسي مامور هغه شخص دی، چې د خپل متبوع دولت له لوري د ماموریت د ترسره کولو لپاره بل هیواد ته لیږل کيږي، خو ماموریت یې سیاسي نه وي نو پدې اساس دا ډول مامور ته سیاسي مامور نه ویل کيږي. غیر سیاسي مامور معمولاً د فرهنگي، اقتصادي او نورو چارو د اجرا په غرض د خپل متبوع دولت پواسطه بل بهرني هیواد ته لیږل کيږي، غیر سیاسي مامورین د سیاسي مامورینو د امتیازاتو او مصونیتونو څخه برخمن نه دي، پس د دوی حقوق د سیاسي مامورینو په نسبت کم دي. (۱۸: ۸۸)

ب- سیاسي مامور

سیاسي مامور هغه چا ته ویل کيږي، چې د دیپلوماسۍ په هنر کې مشغول او شغل یې په بل هیواد کې د خپل متبوع هیواد د خارجي سیاست اجرا وي. سیاسي یا دیپلوماتیک مامور مصونیت لري او هغه هیڅوک په هیڅ عنوان سره نیولی او توقیف کولای نشي او قبلوونکي دولت هم باید د هغې سره مناسب چلند وکړي او دهغې په حیثیت، ابرو، آزادی او شخصیت باندې د تعرض او صدمې د مخنیوي لپاره باید لازم تدابیر ونیسي. د یوه هیواد سیاسي مامورین په بل هیواد کې د مطلوب حقوقي وضعیت څخه برخمن دي او په قبلوونکي یا میزبان دولت کې د هغوی حقوق د نورو بهرنيانو څخه زیات دي. (۹: ۲۰۶) ځکه د دې لپاره، چې دیپلوماتیک او سیاسي مامورین وکولای شي چې په بهرنيو هیوادونو کې خپلې ورسپارل شوي دندې په پوره استقلال او آزادی او د هر ډول ویرې او تشویش څخه پرته ترسره کړي، د دولتونو تر منځ د ډیرو پخوا زمانو څخه را پدېخوا پخپل

منځي روابطو کې يو سلسله اصول او قواعد معمول او مروج وو، چې د ديپلوماتيکو امتيازاتو او مصونيتونو مسایل يې تنظيم او اداره کول چې تر ۱۹۶۱ کال پورې يې عرفي بڼه درلوده چې بلاخره د ۱۹۶۱ د اپريل مياشتې په ۱۸ نيټه د ويانا د ديپلوماتيکو اړيکو او د ۱۹۶۴ د اپريل مياشتې په ۲۴ نيټه د قونسلې روابطو کنوانسيونونو په انعقاد سره په مدون شکل سره ترتيب او تنظيم شول، چې د ويانا د ۱۹۶۱ کال د ديپلوماتيکو اړيکو کنوانسيون د ۲۹ څخه تر ۳۱ مادې پورې د ديپلوماتيکو مصونيتونو څخه بحث کوي او ديپلوماتيک مصونيتونه په کلي صورت سره دوه عمده ډولونه لري :

۱- د تعرض او تيري په وړاندې مصونيت.

۲- قضائي مصونيت. (۱۷: ۳۸۳)

دوهم پراگراف

د اسلام له نظره د بهرنيانو ډولونه

په نړۍ کې هېڅ انسان چې په هر نژاد، ځای او تاريخ پورې تړاو ولري هېڅکله يې هغه مقام نه دی ترلاسه کړی، چې د اسلام د مبارک دين له نظره يې ترلاسه کړی دی. د دې امر علت دادی چې اسلام يو نړيوال دين دی او پيغمبر(ص) د ټول بشريت او ټولې نړۍ لپاره راليرل شوی پيغمبر دی او د نورو پيغمبرانو پشان د خاصو قومونو او ملتونو لپاره نه دی راليرل شوی. د اسلام مبارک دين د ټول بشريت لپاره که هغه مسلمان يا غير مسلمان وي په بشريت او انساني کرامت قايل دی. د اسلام مقدس دين له نظره په کلي مفهوم سره بهرنی هغه چا ته ويل کيږي، چې نه مومن او نه د اسلام په مقدس دين معتقد وي او په خلص ډول سره بهرنی هغه څوک دی چې مسلمان نه وي، چې د اسلام په حقوقي سيستم کې په دريو ډولونو باندې ويشل شويدي. (۵۶: ۹۸)

لومړی جز - اهل کتاب يا اهل ذمه

ذمه په لغت کې د امان، عهد، ضمان او پيمان په معنی ده (۵۲: ۶۳۲) او په اصطلاح کې د هغه غير مسلمان شخص څخه عبارت دی، چې په اسلامي ټولنه کې ژوند

کوي او خان او مال يې د مسلمانانو يا اسلامي حکومت د حفاظت او حمايت لاندې وي (۶: ۱۱۰۴) يا هغه غير مسلم شخص دی، چې د دوی مذهبي کتاب په قرانکريم کې ذکر شوی وي (۵۴: ۳۹۵) او يا هغه غير مسلمان ته ويل کيږي چې د هغه پيمان په موجب چې د اسلامي حکومت د حاکم سره يې کړيدی د اسلامي حکومت د حمايت لاندې په ازاد او دايمي ډول ژوند وکړي او د ځينی حقوقو څخه هم برخمن کيږي، چې د هغې په مقابل کې د وجايبو په ترسره کولو هم مکلف وي. په اسلامي عرف کې هغه غير مسلم شخص، چې په دارالاسلام کې هستوگنه او اقامت ولري د اهل ذمه يا ذميانو په نوم سره يادېږي، پدې نوم سره د غيرمسلمانانو د نومونې علت دا دی، چې هغوی د الله (ع) د هغې د پيغمبر (ص) او بالاخره د مسلمانانو سره د عهد او پيمان مقابل اړخ دی، چې دهغه عهد څخه په استفادې سره د دوی سره دا تعهد شوی، چې په اسلامي ټولنه کې د اسلام د حمايت لاندې په امنيت او سوکالی کې ژوند وکړي، پس د ذمه تړون په اساس خارجيان يا بهرنيان دمسلمانانو د حمايت او ضمانت لاندې ژوند تېروي. (۵۵: ۲۵)

ايا د ذمه تړون يواځې د اهل ذمه سره منعقد کيږي او که د هغې څخه پرته د نورو سره هم منعقد کيږي؟

پدې مورد د فقهاو تر منځ مختلف او متفاوت نظريات شتون لري. زيات شمير فقها پدې باور دي، چې د ذمه تړون يواځې د اهل ذمه سره منعقد کيږي پدې دليل چې دوی اسلامي حکومت ته د جزئي په ورکولو سره مصون کيږي، اما بله ډله فقها پدې عقیده دي چې د ذمه تړون د ټولو غير مسلمانانو سره منعقد کيدای شي پدې دليل، چې حضرت محمد (ص) پخپلو ټولو خطبو کې د غير مسلمانانو پرته لدې چې اهل کتاب وي يا نه وي اسلام ته را دعوت کړيدي. (۵۵: ۲۶) اهل ذمه په دارالاسلام کې د يو سلسله حقوقو او وجايبو لرونکي دي، چې په عمومي صورت سره ويلای شو چې ټول حقوق چې مسلمان ورڅخه برخمن دي غير مسلمان ته هم شاملېږي او هغه حقوق چې د مسلمانانو پر وړاندې شتون لري اهل ذمه ته هم شاملېږي، مگر په هغه مواردو کې چې شارح مستثنی کړی وي. او د اهل ذمه وجايب او مکلفيتونه د جزئي او خراج ورکړه او د مسلمانانو د شعایرو، آدابو، رسمونو او ديني احساساتو ته احترام دی. (۵۴: ۳۹۶)

دوهم جز - مستامن

مستامن هغه شخص يا كافر حربي دى، چې په هر دين او تابعيت وي په مشروع انگيزه سره د موقت وخت لپاره د دايمي اقامت له قصد پرته د اسلامي دولت يا د يوه مسلمان شخص په اجازي او تضمين سره دارالاسلام ته داخل شي. (۵۴: ۳۹۷)

يا هغه غير مسلمان، چې په موقت ډول په دارالاسلام کې هستوگنه لري مستامن گڼل کيږي. دغه شخص بايد د اسلامي دولت ننتولوي او وروسته لپاره اجازه واخلي، په کلي ډول د توقف اجازه يو کال ده او په هغه صورت کې، چې ددوى د اقامت موده له يوه کال څخه تجاوز وکړي بايد اسلامي حکومت ته ماليه ورکړي، خو محکمې ته د هغې مراجعه او د هغوى د حقوقي اختلافاتو حل او فصل کول او د دعوا گانو ته د رسیده گى طرز او ډول د اهل کتابو په شان دي، که قاضي د دوى د شخصي احوالو پورې په اړونده مسایلو عالم وي د دوى د مقرراتو مطابق حکم کوي او که د دوى په احکامو عالم نه وي نو موضوع د دوى هغه مذهبي حاکم ته چې طرفين د هغې پيرو وي راجع کوي. (۵۳: ۱۳۴)

دریم جز - غیر اهل کتاب

اسلامي حکومت د بت پرستانو او د خدای (ع) د منکرينو لپاره په هيڅ ډول حقوقو قابل نه دی، مگر بياهم په عمل کې د دوى سره ښه سلوک او نیک چلند کوي (۵۳: ۱۳۴) په موجوده وضعیت کې دځينو معاصرو فقهاو نظرياتو، د اسلامي هيوادونو عملکرد او د اسلامي کفرانس سازمان چلند ته په کتو سره نړى د اسلام له نظره په لاندې سيمو باندې ويشل شويده .

دارالاسلام: چې اکثریت وگړي يې مسلمان او اسلامي قوانين په هغه حاکم وي .

دارالحرب: يواځې په هغه هيوادونو باندې اطلاق کېږي، چې اولاً اکثریت وگړي يې غير مسلم وي او ثانياً د اسلامي هيوادونو سره د جنگ په حالت کې وي .

دارالعهد يا دارالصلح: هغه هيوادونو ته ويل کيږي چې د مسيحيت، يهوديت او زدهشت دينونو څخه پيرو وي .

دارالهدنه : ټول هغه هیوادونه چې د پورته دريو دینونو څخه پرته د نورو دینونو څخه پیروي کوي

دارالحیاد(بی طرفه) : هغه غیر اسلامي هیوادونه چې د اسلامي هیوادونو له لوري رسماً بی طرفه پیژندل شوي وي. (۱۷: ۲۷)

خو باید یادونه وکړو، چې د اسلامي احکامو څخه داسې معلومیږي چې د بهرنيانو سره د دوستۍ اړیکو ایجاد هغه امر دی، چې مسلمانان کولای شي پخپلو نړیوالو اړیکو کې د هغې څخه استفاده وکړي ځکه : اولاً اسلام د فطرت دین دی او هیڅکله د انسان د بشري او طبیعي احساساتو سره په ټکر کې نه واقع کیږي. ثانیاً اسلام دې نقطې ته زیاته توجه کړیده، چې انسان کولای شي دخپلو عقیدتو مخالفانو سره د تفاهم او امن په فضا کې بحث او خبرې اترې وکړي او دا امر ددې ایجاب کوي چې افراد باید د مذهب، نژاد، عقیدې او ژبې په نظر کې نیولو پرته اړیکې او روابط برقرار کړي. او دا هم د یادولو وړ ده، چې د دولت د حقوقي مفهوم د تکمیل او په مختلفو برخو کې د دولتونو د اړیکو پراختیا ته په کتو سره به نن ورځ په ندرت سره وکولای شو تر څو داسې هیواد پیدا کړو، چې د پورته تقسیماتو په اساس عمل وکړي. نن ورځ ټول اسلامي هیوادونه خپل ځانته ټاکلی قلمرو لري، چې دا قلمرو یواځې د مسلمانانو لپاره محدود نه دی، بلکې غیر مسلم هم پدې هیوادونو کې د مسلمانانو تر څنګ د مساوي حقوقو او وجایبو لرونکي دي. د تابعیت د مفهوم په منلو سره نن ورځ مشکل ده، چې په پورته جغرافیوي تقسیماتو عمل وکړو او په یوه هیواد کې د مسلمانانو او غیر مسلمانانو تر منځ ویشنه وکړو. په نړۍ کې داسې مسلمانان شتون لري، چې د اسلامي هیوادونو په قلمرو کې ژوند کوي خو بهرنيان گڼل کیږي همدارنګه داسې غیر مسلمانان شتون لري، چې په اسلامي هیوادونو کې ژوند کوي خو بهرنۍ نه گڼل کیږي. د مثال په ډول که یو افغانی په سعودي عربستان کې اقامت ولري سره لدې، چې سعودي عربستان یو اسلامي مملکت او افغانی تبعه هم مسلمان دی ، مګر بیا هم د سعودي عربستان د قوانینو له مخې مسلمان افغانی بهرنی گڼل کیږي او د یو سلسله حقوقو څخه محرومیږي، په همدې ترتیب سره په غیر اسلامي هیوادونو کې هغه مسلمان چې د هماغه اړوند دولت تبعه دی بهرنی نه گڼل کیږي. بنا پردې د پورته بحث څخه

داسې نتیجه اخیستلی شو، چې په ننی نړۍ کې چې ارتباطات په مختلفو برخو او سطحو کې د لیدو وړ پرمختګ کړیدی، نو هیوادونه د خپلو اقتصادي او سیاسي منافعو د تامین لپاره زیاته توجه کوي نه دا چې د مذهبي ملاحظاتو په اساس د اشخاصو لپاره په حقوقو قایل شي. (۵۵: ۲۹، ۲۸) یعنی دا چې نن ورځ د تابعیت مفهوم د ټولو مذهبي او قومي ویشنو او وابستگیو جانشین ګرځیدلی دی. (۵۴: ۳۹۶)

څلورم مبحث

د بهرنيانو د حقوقو مباني او اساس

څه ډول چې مخکې اشاره وشوه، چې د بهرنيانو حقوق له پخوا وختونو څخه په مختلفو حقوقي نظامونو کې پیژندل شوي او قبول شوي وو، خو په هغه پورې د اړوندو قواعدو او مقرراتو د تدوین ضرورت په وروستیو پیړیو کې احساس شو. هغه اړخونه او عوامل چې نوموړی ضرورت یې ښکاره او روښانه کړ عمدتاً هماغه عوامل او اړخونه دي چې د نړیوالو خصوصي حقوقو د پیدایښت او رشد موجب شويدي (۱۸: ۸۹) چې په لاندې ډول دي:

- ۱- د اقتصادي راکړې ورکړې رشد او توسعه، چې په مختلفو هیوادونو کې د زیاتو بهرنيانو د حضور موجب وګرځید.
- ۲- فرهنگي راکړه ورکړه او نورو هیوادونو ته مهاجرت او کډوالي.
- ۳- د بشری سرنوشت مشترک احساس او په نوموړي برخلیک د واکمنو اړیکو د قانوني کولو نیاز او ضرورت. (۲: ۱۸۰)

دغه لاملونه ددې موجب شول چې دولتونه د پخوا څخه زیات د بهرنيانو وضعیت ته پاملرنه او توجه وکړي او د هغوی حقوق او وجایب په خپلو مختلفو حقوقي منابعو کې تدوین کړي، که څه هم د دغه قواعدو د تدوین په وخت کې دولتونه د بهرنيانو د حقوقو او وجایبو او همدارنګه د امتیازاتو او محرومیتونو د تعیین په رابطه د عمل ازادۍ څخه برخمن دي مګر په عمل کې د دغه قواعدو په تنظیم کې باید متعدد تاثیر لرونکي عوامل په نظر کې ونیول شي چې د دولتونو د عمل ازادې محدودوي:

لمرني عامل انساني ملاحظات دي، د يو انسان په عنوان د دولتونو له لوري د بهرنيانو لپاره د حداقل حقوقو پيژندل ضروري او لازمي دي، چې هغه په اختياري يا اجباري ډول د هغې پيژندلو او منلو ته راکاري.

دوهم عامل ملي ملاحظات دي، د بهرنيانو پر حقوقو د حاکمو قواعدو په تعين کې دولتونه له يوه پلوه د خپلو ملي مصالحو په نظر کې نيولو سره اقدام کوي او له بله پلوه څرنگه چې د بهرنيانو لپاره د حقوقو پيژندل په نورو هيوادونو کې د نوموړي دولت د اتباعو په وضعيت باندې په مستقيم او غير مستقيم ډول تاثير لري، نو الزاماً د بهرنيانو د حقوقو منلو ته غاړه ږدي .

او **دريم عامل** په اوسني عصر کې نړيوال ملاحظات دي، يعنې د هغه اصولو او ارزښتونو ملاحظه چې د نړيوالې ټولني د قبول وړ گړځيدلي وي. چې هر يو د دغه پورته دري گونو عواملو څخه د بهرنيانو د حقوقي وضعيت د بنا او اساس په عنوان پيژندل شويدي، نو پدې اساس د بهرنيانو د حقوقو د تعين اصول په لاندې ډول دي: (۱۸: ۸۹،۹۰)

لومړی پراگراف

داخلي قوانين (د خود الزاميت مبنا)

د دولتونو داخلي قوانين د بهرنيانو د وضعيت د تعين په مورد يو مبنا او اساس گڼل کيږي، په داخلي قوانينو کې د بهرنيانو د حقوقو د رعايت ضرورت ددې موجب گړځيدلی، چې دولتونه پرته لدې چې يو د بل په وړاندې تعهد ولري پخپله د دغه الزام ضرورت احساس کوي تر څو په خپلو داخلي قوانينو کې د بهرنيانو د حقوقو رعايت وکړي. له همدې امله د نړۍ زيات شمير هيوادونو په خپلو داخلي قوانينو کې يو شمير مواد د بهرنيانو د حقوقو او وجاييو لپاره مختص کړيدي. په مختلفو هيوادونو کې بهرنيان د متفاوتو حقوقو څخه برخمن دي چې معمولاً سعی او کوشش شويدي، چې د دوی لپاره د حداقل انساني حقوقو لحاظ وشي. د هيواد په چارو کې د بهرنيانو د مداخلې او نفوذ د مخنيوي لپاره له حد څخه زيات احتياط د دې باعث شويدي، چې دولتونه د بهرنيانو د حقوقو د تعين په مورد په محدوديتونو باندې قايل شي. (۲: ۱۸۶)

د یادونې وړ ده، چې د افغانستان د نړیوالو خصوصي حقوقو په نظام کې هم لکه د نورو د نورو هیوادونو پشان په اسلامي فقه سربیره متعدد قوانین د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو یا حقوقي وضعیت د تعیین په مورد شتون لري، چې خای خای به ترې یادونه وشي.

دوهم پراگراف

د متقابل التزام اساس (متقابل روش یا د دولتونو ترمنځ د بهرنیانو په نسبت متقابله رویه)

متقابل روش په لغت کې د هغه قانوني او حقوقي امتیازاتو په معنی دی، چې د یوه یا څو هیوادونو له لوري په بل هیواد کې د هماغه حقوقو د پیژندولو په شرط متکي وي. (۲: ۱۸۳) پدې معنی، چې د بل دولت په قلمرو کې د ټاکلیو حقوقو څخه د بهرنیانو برخمن کیدل د هغې په متبوع دولت کې د بهرنیانو لپاره د هماغه حقوقو په پیژندلو پورې تړلي وي. نو پدې اساس د دې لپاره چې بهرنیان په میزبان دولت کې د حقوقو څخه برخمن شي لازمه ده چې د هغوی په متبوع دولت کې د میزبان دولت اتباع هم د هماغه حقوقو څخه مستفید شي. متقابله رویه یو اختیاري عمل دی چې د نزاکت اصل په رعایت کولو باندې متکي دی او د یوه تکلیف او الزام لرونکي عمل په عنوان یې نه شو گڼلی، په بل عبارت متقابل روش د حق موجد او منشا کیدای نشي، چې د هغې په اساس دولت وکولای شي د هغه حق پر بنسټ دعوی اقامه کړي.

باید متوجه و اوسو که څه هم، چې متقابله رویه د حق منشا نه گڼل کیږي، خو ممکن د یوه حق د ایجاد شرط وگڼل شي. مثلاً امکان لري چې یو دولت د بل دولت اتباعو ته د حقوقو ورکړه په متقابل روش پورې مشروط کړي او یا دا چې هغوی ته د مشخصو شرایطو لاندې د ټاکلو حقوقو څخه د استفادې اجازه ورکړي. (۵۵: ۵۶، ۵۵) د متقابل روش د اصل څخه د پناه وړونکو په وضعیت پورې د ۱۹۵۱ کال اړوند کنوانسیون کې هم یادونه شویده، د دغه کنوانسیون ۷ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- له ژمنو دولتونو څخه هر یو به د پناه وړونکو په هکله هغه رژیم عملي کوي چې له پرديو سره یې په کلي توگه عملي کوي، له هغو مواردو پرته چې د دې کنوانسیون په موجب ډیر بنه رژیم مقرر شوی دی. ۲- ټول پناه

ورونکي به په ژمنو هيوادونو کې له درې کاله استوګنې وروسته متقابل عمل ته له شرط څخه چې قانوناً مقرر شوی وي معاف وي. ۳- له ژمنو دولتونو څخه هر يو بايد هغه حقوق او مزیتونه چې پناه وړونکي د دې کنوانسيون د لازم الاجرا کيدو تر نيټې پورې په هغه صورت کې چې د متقابل عمل اصل وجود ونلري له هغو څخه برخمن دي، د پخوا په شان هغو ته ورکړي. ۴- ژمن دولتونه به په هغه صورت کې چې د متقابل عمل اصل وجود ونلري، پناه وړونکو ته د حقوقو او مزیتونو د ورکولو امکان برسیره پر هغه څه چې د ۲ او ۳ بند په موجب ورکړل شوي دي او همدارنګه هغو پناه وړونکو ته به چې په ۲ او ۳ بند کې د مقرر و شرايطو لرونکي نه دي له متقابل عمل څخه د معافیت امکان له مساعد نظره تر څيرني لاندې ونيسي. ۵- د دې کنوانسيون په ۱۳، ۱۸، ۲۱، ۱۹ او ۲۲ مادو کې د ذکر شوو حقوقو او مزیتونو په هکله او همدارنګه د هغو حقوقو او مزیتونو په هکله به چې پدې کنوانسيون کې اټکل شوي ندي د دې مادې د ۲ او ۳ بند مقررات ، اجراء شي)) همدارنګه د افغانستان قانونگذار يا مقنن هم د تجارتي علايمو د حمايت په مورد د متقابل روش اصل شرط بللی دی، د سوداګريزو علايمو اصولنامې ۶ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((هغه اشخاص چې تجارتي، صنعتي يا فلاحتي موسسات يې د افغانستان څخه بهر واقع وي په هغه صورت کې د دې قانون له احکامو څخه استفاذه کولای شي، چې خپل تجارتي علايم يې په افغانستان کې ثبت او هم هغه مملکت چې نوموړي موسسات پکې واقع وي د افغانستان سره د معاهداتو يا خپلو داخلي قوانينو په اساس د افغانستان د تجارتي علايمو څخه حمايت وکړي))

بنا پردې لکه څه ډول چې ليدل کيږي په افغانستان کې د بهرنيو سوداګريزو علايمو حمايت په هغه صورت کې ممکن دی، چې اړوند هيواد هم د افغانستان د سوداګريزو علايمو څخه په هماغه هيواد کې حمايت وکړي .

نو په خالص ډول ويلای شو چې د بهرنيانو د وضعيت په مسله کې متقابل روش له دوه نقطه نظره د پاملرنې وړ دی: يو د حق د منشا له لحاظه او بل د يو حق د وجود د شرط له لحاظه، چې دواړه يې په مختصر ډول د مطالعي لاندې نيسو .

۱ - د حق د منشا په لحاظ متقابل روش

د حق د منشا په لحاظ متقابل روش پدې معنی دی چې ایا هغه دولت چې د بل دولت له لوري يې د اتباعو لپاره حقوق پیژندل شوي وي، نو هغه هم د نوموړي هیواد د اتباعو لپاره په خپل هیواد کې د حقوقو په پیژندلو مکلفیت لري؟ د دې پوښتنې ځواب منفي دی ځکه چې د متقابلې معاملي اصل حق نه ایجادوي. لکه څه ډول چې په ۱۹ پېړۍ کې انگریزان مدعي وو، چې څرنگه چې فرانسویان په انگلستان کې د توارث حق لري، نو دوی هم باید د فرانسې په خاوره کې د ارث حق ولري. چې په هغه وخت کې د فرانسې محکمې د انگریزانو نوموړي ادعا مردوده وبلله او انگریزان يې د توارث د حق څخه د بهرنيانو د محرومیت د اصل په اساس، چې په هغه وخت کې په فرانسه کې معمول وو د توارث څخه محروم وکړل او ويې ویل چې هر دولت باید پخپله هغه حقوق چې غواړي د بهرنيانو لپاره يې وپیژني، تعین کړي. (۵۶: ۹۲)

۲ - د یو حق د وجود شرط، متقابل روش

لکه څرنگه چې مخکې مو یادونه وکړه، متقابلې معامله د یوه حق منشا کیدلی نشي، خو ممکن د یو حق د وجود شرط وگڼل شي ددې وضاحت چې دولتونه ځینې وختونه بهرنيان مطلقاً د ځینو حقوقو څخه محروموي یا دا چې د هغې حقوقو ورکړه په شرایطو پورې مشروط بولي، البته دا د قانون جوړوونکو په نظر پورې تړاو لري، چې دا معین او مشخص کړي چې بهرني وگړي په کومو مواردو کې د کومو شرایطو لاندې د ټاکلیو حقوقو څخه گټه پورته کولای شي، چې دا شرط ممکن د متقابلې روپې شرط وي. پدې صورت کې د حق لرل په متقابل روش او رفتار پورې تړاو لري. مثلاً د افغانستان دولت د بهرني وگړي لپاره د حق لرل پدې امر پورې مشروط بولي چې افغانان هم په خارج کې د هماغه حق لرونکي وي.

پدې ځای کې یوه حقوقي قاعده حکم فرما نه ده، بلکې دا عمل یواځې او یواځې یو مصلحت دی، چې دولت يې د مواردو سره سم بهرنيانو ته له شرط پرته یا د متقابلې معاملي په شرط حقوق ورکوي. البته په ځینو مواردو کې دغه اقدام د دولت لپاره یوه موثره دفاعي وسیله گڼل کيږي او برعکس په ځینو مواردو کې د هغې

زيان په گټه باندې غلبه کوي. پدې ځای کې اساسي نقطه د دغه مصلحت تشخیص دی، چې دا پخپله یو سیاسي مهارت او د حکومت کولو یو هنر دی. (۵۶: ۹۲،۹۳)

په هر حال متقابل روش ممکن په مختلفو صورتونو سره مطرح شي چې د هغې انواع په لاندې ډول د مطالعې لاندې نیسو .

لومړۍ جز- متقابل سیاسي روش

متقابل سیاسي روش د یو سیاسي قرارداد او معاهدې په وسیله رامنځته کېږي، پدې صورت کې د معاهدې د دواړو اړخونو څخه د هر یو هیواد اتباع په بل هیواد کې دهغه حقوقو څخه برخمن دي ، چې په معاهده کې ذکر شويدي او پدې مورد دولتونه ممکن په مختلفو سطحو کې دوه اړخیز، سیمه ایز او نړیوال تړونونه منعقد کړي.

۱- د دوه اړخیزه معاهدو په انعقاد سره متقابل سیاسي روش

دغه روش د دولتونو تر منځ د دوه اړخیزو تړونونو په انعقاد سره ایجادېږي، پدې صورت کې د تړون د هر یو طرف هیواد اتباع په مقابل اړخ هیواد کې یواځې دهغه حقوقو څخه برخمن وي چې په معاهده کې ذکر شوي وي. (۳: ۱۸۶)

د همدغې مسلې په مورد لکه څرنګه چې مخکې ذکر شول د افغانستان د سوداګریزو علایمو اصولنامې په ۶ ماده کې د سوداګریزو علایمو د حمایت په مورد دا ډول بیان شويدي ((هغه اشخاص چې تجارتي، صنعتي یا فلاحتي موسسات یې د افغانستان څخه بهر واقع وي په هغه صورت کې د دې قانون له احکامو څخه استفاده کولای شي، چې خپل تجارتي علایم یې په افغانستان کې ثبت او هم هغه مملکت چې نوموړي موسسات پکې واقع وي د افغانستان سره د معاهداتو یا خپلو داخلي قوانینو په اساس د افغانستان د تجارتي علایمو څخه حمایت وکړي)).

۲- په نړیوالو او منطقي اتحادیو پورې په الحاق سره متقابل سیاسي روش

که یو هیواد د یوې نړیوالې یا سیمه ایزې اتحادیې غړی وي او یا په هغې پورې ملحق شي، نو د موافقتونو په چوکاټ کې د نورو غړو هیوادونو د اتباعو سره په

متقابله رویه مکلف دی. (۳: ۱۸۷) خو باید وویل شي چې که یواځې متقابل سياسي روش د بهرنيانو لپاره د حقوقو څخه د استفادي اصل او معيار وای، نو دې امر ددې ايجاب کولو چې د دولتونو ترمنځ زيات تړونونه او معاهدات رامنځته شوي وای او که د بهرنيانو متبوع دولت پدې برخه کې وجايب په غاړه نه وای اخیستي، نو اتباع به يې په نورو هیوادونو کې د نامناسب وضعیت سره مخامخ وای او ډیر لږ حقوق به يې درلودلی. د فرانسې او بلجیم هیوادونو متقابل سياسي روش ته زيات تمایل بنودلی او هغه هیوادونه چې د دوی سره د اتباعو د وضعیت د تعیین په مورد تړونونه ونلري، نو اتباع يې په دغه هیوادونو کې نامناسب وضعیت لري .

د دغه نظريې مدافعین دغه رویه یوه عادلانه رویه بولي او وایي، چې د هیواد په داخل کې د نورو هیوادونو د بهرنيانو او په نورو هیوادونو کې د نوموړي هیواد د اتباعو د وضعیت تر منځ باید تعادل برقرار شي. (۵۳: ۱۵۲)

دوهم جز- متقابل قانوني روش

د متقابلې قانوني رویې په مورد د سياسي تړونونو انعقاد ته ضرورت نشته، بلکې د هر هیواد مقنن يې د معینو حقوقو څخه د بهرنیو اتباعو گټه اخیستنه د بهرنيانو د متبوع دولت په قانون کې د هماغه حقوقو په پېژندلو پورې مشروط بولي. متقابل قانوني روش معمولاً په هغه هیوادونو کې د اجرا وړ دی چې موضوعه قوانین لري. متقابل قانوني روش د متقابل سياسي روش څخه زيات انعطاف پذیر دی او په عین حال کې د زيات استمرار او تداوم څخه برخمن دی. (۳: ۱۸۸) خو پدې ځای کې د دې موضوع یادونه ضروري ده چې، اولاً هغه هیوادونه چې موضوعه قوانین نلري نشي کولای د دې روش څخه استفاده وکړي، یعنی د متقابل قانوني روش څخه د استفادي لپاره د قانونگذار شتون ضروري دی، چې د حقوقو څخه گټه اخیستنه د متقابل قانونگذار په شرط سره تصریح کړي او ثانیاً متقابل قانوني روش په عرف او عادات او قضائي روئې سره نه تامین کيږي او د معاهدې او قرارداد انعقاد ته هم ضرورت نلري. د یادولو وړ ده چې، د افغانستان په قوانینو کې د د متقابل قانوني روش په مورد زيات مواد شتون لري چې په لنډ ډول ترې یادونه کوو:

۱- په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو دمسافرت او استوگني قانون ۹ ماده د دوه طرفه عبوري ويزې د صدور په هکله د دوه جانبه يا بالمثل عمل څخه دا ډول یادونه

کوي ((د دوه طرف تـیرېدو (ډبل ترانزیت) ویزه: دا ډول ویزه د متقابلو ورته موافقه لیک او چلند له مخې په بهر کې د افغانستان د سیاسي نمایندګیو او قونسلګریو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادرېږي...))

۲- په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون ۱۲ ماده، د کثیرالمسافرت (د زیاتو سفرونو) ویزې د بالمثل روپې څخه دا ډول یادونه کوي ((دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت د واکمنو مقامونو له خوا د حکومتونو د ورته موافقې او چلند له مخې، د بهرنیو مؤسسو کار کوونکو د الوتې عملي، بهرنیو موټرچلونکو او کلینرانو او د بهرنیو شرکتونو (کمپنیو) غړو ته صادرېږي. د زیاتو سفرونو د ویزې د اعتبار موده له دريو میاشتو نه تر شپږو میاشتو پورې ده)).

څه ډول چې لیدل کېږي د دې موادو د احکامو مطابق کثیرالمسافرت ویزه یواځې هغه کتګورۍ افرادو ته چې د هغوی د کار طبیعت یې ایجابوي، صادرېږي. اما دا پدې معنی نه ده، چې نورو افرادو لکه د سفارتخانو کارکوونکو او مامورینو او یا متخصصینو او دانشمندانو ته نه صادرېږي.

۳- په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون په ۱۷ ماده کې د بهرنیو هیوادونو د زده کوونکو د ویزې د صدور په هکله د بالمثل روپې څخه دا ډول یادونه کړېده ((د هغو بهرنیو زده کوونکو ویزې چې افغانستان ته راځي، د مخکینۍ موافقې او د متقابلو چلند له مخې صادرېږي)).

۴ - په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون د ۵۶ مادې ۵، ۴، ۳ فقرې هم د بهرنیو اتباعو د دخول او خروج د حق الویزې په مورد په متقابل عمل باندې متکي ده ((۳- له بهرنی تبعه سره د مودې او حق الویزې په برخه کې له بالمثل متقابلې کړنې سره سم چلند وکړی. ۴- د ګاونډیو دولتونو د سرحدې سیمو د اوسیدونکو راننوتل او وتل دې له بالمثل متقابل چلند سره سم تنظیم کړي. ۵- په سرحدې سیمو کې د ګاونډیو دولتونو د مامورینو راننوتل او وتل دې د هغوی د دندو له غوښتنو سره سم د بالمثل متقابل چلند له مخې تنظیم کړي)).

۵- په افغانستان کې پر عايداتو د مالياتو قانون ۶ ماده د غیر مقيمو اشخاصو د مالياتو د ورکړې او مالياتي معافیتونو په هکله بالمثل روپي ته دا ډول اشاره کوي ((غیر میشت اشخاص په هغه صورت کې پر عايداتو باندې د مالياتو د ورکړې له معافیت څخه گټه اخلي چې دغه معافیتونه د هغوی د متبوع هیواد لخوا په بالمثل ډول په هغه هیواد کې د افغاني میشتو اشخاصو لپاره اټکل شوي وي)).

۶- همدارنگه د افغانستان د کار قانون ۶ ماده هم د بالمثل روپي څخه دا ډول یادونه کوي ((۱- هغه بهرني اتباع چې دمخکښو جلا قرار دادونو مطابق یا پرته له هغې نې د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې دکار جواز ترلاسه کړی یا نې وروسته ترلاسه کوي او په دولتي یا غیردولتي گډو یا خصوصي ادارو کې استخدامیږي، د دغه قانون د حکمونو تابع دي، دهغوی د استخدام شرایط د جلا مقرري په واسطه تنظیمیږي. ۲- حکومت کولای شي دهغو دولتونو د اتباعو لپاره چې دهغوی په قوانینو کې د افغانستان داسلامي جمهوریت اتباعو ته دکار حقوق محدود شوي دي، متقابل محدودیتونه وضع کړي)).

دریم جز - متقابل عملي روش

د یوه هیواد د عرف، عاداتو او قضایي روپي په موجب امکان لري، چې یو د یو دولت اتباع په بل دولت کې د هغه حقوقو څخه برخمن شي، چې د هغې هیواد اتباع هم په بهرني مملکت کې عملاً د عرف، عاداتو او قضایي روپي مطابق د هماغه حقوقو څخه برخمن وي. متقابل عملي روش که څه هم ډیر انعطاف منونکی دی او د تړونونو انعقاد او د قوانینو وضع کیدو ته اړتیا او ضرورت نه لري خو بیا هم اولاً زیات ثبات او تداوم نلري او ثانیاً باید د دولتونو ترمنځ داسې واکمن او نیصالح مقام شتون ولري چې متقابل عملي رفتار ثابت او تصدیق کړي. لکه څرنګه چې د فرانسې د 1945/Nov/9 نېټې په فرمان کې د صنعتي مالکیت په باره کې راغلي دي، چې لازمه ده د هغه مملکتونو نومونه چې متقابل رفتار لري هر ورځ په هغه وزارتې دستور العمل کې چې په منظم ډول ساتل کیږي درج شي. (۱۸۹: ۳)

د متقابل عملي روش په مورد د هیلتون علی گایوت د دعوی په مورد د امریکا متحده ایالاتونو د سترې محکمې صادره شوي رایه یو عمده مثال دی: هیلتون

(مدعي) يو فرانسوی شرکت وو، چې د يوې فرانسوی محکمي د حکم په اساس يې د څو تنو امريکايي اتباعو په وړاندې دعوی اقامه کړي وه او د امريکا فدرال محکمي د دعوی د ماهيت په نظر کې نيولو پرته د مدعي په نفع حکم صادر کړ، د محکمي په بله مرحله (تمیز غوښتنې په مرحله) کې د امريکا سترې محکمي له لورې نظر دې ته چې فرانسه د امريکايي محاکمو له لورې صادر شويو احکامو ته په ارزښت او اعتبار قايل نه دي نو د مدعي په گټه د فدرال محکمي صادر شوی حکم يې نقض کړ، پدې دليل چې فرانسه د امريکايي محاکمو له لورې صادر شويو احکامو ته د خپل هيواد په داخل کې اجرائيوي صلاحيت نه وو ورکړی.

سربيره پردې داسې ښکاري چې پدې مورد زيات نظريات چې متقابل او دوه جانبه اړيکي د نړيوالو حقوقو اساس او بنسټ تشکيلوي، صحيح دی ځکه غالباً يواځې همدغه د بالمثل معاملي څخه د ناشی بالقوه خطر احساس دی، چې يو ملت دې ته چمتو کوي چې د نورو ملتونو د منافعو او مصالحو لپاره په خپلو خاصو منافعو باندې سترگې پټې کړي. چې پدې ډول کولای شو ووايو نن ورځ د متقابل عمل د دوکتورينو څخه د بهرنيانو د حقوقو د پيژندلو او منلو په عنوان د نړۍ په زيات شمير هيوادونو کې يادونه کيږي. (۵۵: ۶۵،۶۶)

څلورم جز- متقابل مساعد روش

متقابل مساعد روش يا بشپړې همکاري شرط هغه شرط دی، چې د هغې مطابق يو دولت د بهرنيانو د حقوقو، اقامت، سوداگريزو او نورو چارو په مورد د يو قرارداد په ترڅ کې دا تعهد کوي، چې کله نوموړی هيواد په مورد قرارداد موضوع کې د دريم هيواد اتباعو لپاره په زياتو امتيازاتو قايل شي دغه امتيازات او مزايوي په اتوماتيک ډول د دغه قرارداد د طرف مقابل هيواد اتباعو ته هم شامليري. (۲: ۱۸۵)

پدې ډول رويه کې په عهدنامه کې پيشبيني شوي حقوقو د بهرنيانو لپاره متفاوت وي او يواځې د امضا کوونکو هيوادونو په اتباعو پورې تعلق نيسي يعنی پدې روش کې د دغه عهدنامو د حقوقو څخه د برخمنو او د نورو هيوادونو د حقوقو تر منځ تفاوت رامنځته کيږي، پداسې حال کې چې هر دولت د دې ميل لري چې اتباع يې په بل هيواد کې د خاصو حقوقو څخه د تجارت او نورو ساحو کې برخمن وي،

تر څو وکولای شي په هغه هیواد کې د نورو بهرنیو سوداګرو سره رقابت وکولای شي .

لدې جهته هغه وخت چې یو دولت وګوري چې بل دولت په خپل قلمرو کې د ثالثو دولتونو د اتباعو لپاره د نوموړي هیواد د اتباعو په نسبت زیات حقوق پیژندلي یا ممکن وئې پیژني او ضمناً خپل روابط هم د هغه دولت سره حسنه او نیک احساسوي . د دې لپاره چې خپل اتباع د هغه حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن کړي ، نو په یوه عهدنامه کې د نورو هیوادونو سره په عهدنامو کې د هغو دولتونو د اتباعو لپاره د نورو خارجیانو څخه زیات حقوق په خپل قلمرو کې وپیژني او یا یې په راتلونکي کې وپیژني ، نو هغه حقوق په نوموړي دولت پورې هم تړاو پیداکوي، چې دغه شرط ته د د بشپړې همکارۍ شرط وایې بنا پر دې ویلای شو چې دغه شرط د یوه دولت په وړاندې د بل دولت د تعهد په معنی ده. (۱۶۴:۱۶۵، ۱۶۴)

کله چې د کامله الوداد شرط د متقابل روش د شرط سره یو ځای شي دغه حالت ته د مشروطه بشپړې همکارۍ شرط وایې پدې صورت کې ذینفع هغه وخت کولای شي په هغې باندې د خپلو اتباعو د حقوقو د غوښتنې استناد وکړي، چې هغه حقوق یې د مقابل دولت د اتباعو لپاره پیژندلي وي .

د یادولو وړ ده، چې نوموړی شرط د کمزورو هیوادونو لپاره خطرناک دی ځکه د دې امکان شته چې یو دولت د سیاسي، اقتصادي او فرهنګي اړیکو په اثر د هغې دولت د اتباعو لپاره هغه حقوق په رسمیت وپیژني چې میل نه لري چې د نورو هیوادونو د اتباعو لپاره په دغه حقوقو قایل شي. (۲: ۱۸۶)

دریم پراګراف- په نړیوالو تړونونو کې د غړیتوب په اساس د التزام مینا

په اوسني عصر کې چې د بهرنیو اشخاصو په وضعیت پورې په مربوطو موضوعه قوانینو باندې د نړیوالو حقوقو د زیاتیدونکي تاثیر څرګندوی دی (۹: ۲۲۵) یعنی نړیوال حقوق په هغه لوري حرکت کوي، چې اشخاص د دولتونو او نړیوالو سازمانونو ترڅنګ یو نړیوال حقوقي شخصیت ګڼي او دهغوی د حقوقو څخه ملاتړ او حمایت کوي. د بهرنیانو حقوق د یوې مهمې مسلې په عنوان د نړیوالې ټولني د

بررسی لاندې قرار لري او په مختلفو اړخونو کې کوششونه شويدي، چې د بهرنيانو د حقوقو څخه حمايت وشي. (۹: ۲۶)

همدارنگه زيات شمير حقوقدانان هم پدې عقیده دي، چې د نړيوالو حقوقو اصول د دې غوښتنه کوي، چې دولتونه بايد د بهرنيانو لپاره حداقل حقوق وپيژني او زياتوي چې نشو کولای په کلی ډول او د هميش لپاره په جامع او مشخص صورت سره دغه حداقل حقوق تنظيم کړو. ځکه دغه حداقل حقوق د بشر د افکارو په پيشرفت او تمدن سره په دايمي ډول د تغير په حالت کې دي، خو بيا هم هغه څه چې کولای شو په اجمالي ډول ووايو داده، چې د بهرنيانو د حداقل حقوقو معيار او ميزان له دوی سره د هماغه متمدن دولت رفتار او چلند دی. (۱۸: ۹۲)

د حقوقو ځينو عالمانو کوشش کړی تر څو دغه حداقل حقوق په يوه فارمول کې په مدون شکل سره بيان کړي، د هغې د جملې څخه وردروس Werdroos اطريشي حقوقدان دغه فارمول په ۵ مادو کې په لاندې شرحې سره پيشنهاده کړيدی:

۱- ماده: دولتونه بايد بهرنيو اتباعو ته هغه خصوصي حقوق ورکړي، چې د هر فرد د ژوند تيرولو لپاره لازم او ضروري وي.

۲- ماده: دولتونه بايد د بهرنيانو هغه اکتسابي حقوق، چې د خپل هيواد يا بل هيواد د موضوعه قوانينو مطابق يې حاصل کړي وي معتبر او محترم وگڼي.

۳- ماده: دولتونه بايد هغه حقوق، چې د افرادو د شخصيت د احترام لپاره لازم وي لکه د شخص آزادي، د مسکن احترام او د تگ راتگ آزادي د بهرنيانو لپاره وپيژني.

۴- ماده: بهرني اتباع بايد د هغه هيواد محاکمو ته د لاسرسي حق ولري، چې سکونت پکې لري.

۵- ماده: د بهرنيانو د هغه اعمالو څخه حمايت چې د هغوی د مالي او ځاني ضرر موجب کيږي د هغه دولت په غاړه دی، چې د هغې په خاوره کې سکونت کوي.

اصولاً هیخ دولت د بهرنیانو د منلو په مورد کوم الزامیت نه لري، خو کله چې بهرني اتباع د یوه دولت قلمرو ته داخل او ومنل شي، نو دولت باید هغي ته په حداقل حقوقو قایل شي. د ۱۹ پیری په جریان کې او د هغي څخه وروسته د آزاد انسان د ځینو لازمه حقوقو د اجرا د تضمین لپاره نړیوال حکمیتونه ترسره شويدي او په ۱۹۲۹ کال کې د بهرنیانو سره د رفتار او روئي د تعین په مورد د ملتونو ټولني له لوري د پاریس په بنار کې یو لوی کنفرانس جوړ شو، خو د ډیرو کوششونو سره سره بیا هم مثبتې نتیجه ترلاسه نه شوه. متاسفانه د دغه کنفرانس څخه وروسته جریانات که د دوهم نړیوال جنگ څخه مخکې وو، که د جنگ په جریان کې وو او که د جنگ څخه وروسته وو د دغه هدف د تامین لپاره چندان مساعد نه بنکاریدل. او شاید په هیخ یوه زمانه کې نن زمانې په اندازه د اشخاصو بین المللي حقوق نه وي نقض شوي. او که په ساده ډول ووايو نن ورځ دولتونه د نړیوالو حقوقو اصول د اخلاقي او فلسفي اصولو پشان د اجرايوي ضمانت نه لرونکي گڼي. خو ددې باوجود د نظري له لحاظه هر دولت د بهرنیانو لپاره په حداقل حقوقو قایل دی او د هغي حد څخه تجاوز کوي، خپل ځان آزاد او مختار بولي، دغه حد او میزان د دولتونو په طرز تفکر پوري تړاو لري، چې پدې باره کې دوه نظرې یو د بل په مقابل کې شتون لري یوه فلسفي او اخلاقي نظریه او بله سیاسي نظریه، چې لمړی یې عمومي او دوهمه یې د ملیت غوښتنې جنبه لري. (۵۶)

(۸۹،۹۰ :

الف- فلسفي او اخلاقي نظریه

پدې سیستم کې د بهرنیانو لپاره په حقوقو باندې د قایل کیدو اساس فلسفي او اخلاقي جنبه لري هسپانوي سوارز Suarez چې په ۱۶ پیری کې د دې سیستم د پیروانو او حامیانو څخه وو وایي ((انسانی شخصیت دهغي د تابعیت په نظر کې نیولو پرته د دې غوښتنه کوي، چې په بهر کې د هغه حقوقو او امتیازاتو څخه مستفید شي چې د بشر د ژوند تیرولو لپاره لازم او ضروري وي او که یو دولت بهرنیان چې د هغي په خاوره یا قلمرو کې هستوگنه لري د دې مزایاوو څخه محروم کړي، نو په تحقیق سره یې د اخلاقو خلاف عمل ترسره کړیدی)).

نوموړي طرز تفکر په تدريجي ډول سره په ۱۹ پيړۍ کې حقوقي اساس وموند او د ليبراليزم رنگ يې ځانته غوره کړ (د سويسي وائل Wattle په باور دا يو تکاملي طرز تفکر دی) پدې ځای کې د فکر اساس دا دی، چې بهرنيان او داخليان د هغه حقوقو څخه چې د بشر د ژوند کولو لپاره لازم وي بايد په مساوي ډول برخمن شي او اصولاً د بهرنيو او داخلي اتباعو تر منځ نبايد تفاوت شتون ولري .

دغه د بهرنيو او داخلي اتباعو د يوشان کولو اصل د ځينو نړيوالو کنګرو د تاييد وړ هم ګرځيدلی دی او هم د نړيوالو حقوقو موسسې چې په ۱۹۷۴ کال کې د جينوا په ښار کې تشکيل شوه دا اعلام کړه، چې بهرنيان مستقلاً پرته لدې چې په تړونونو کې دهغوی په ګټه قيد وضع شوی وي او حتی د متقابلې معاملي د شرط پرته د حقوقو او مزايوو لرونکي دي، چې دولتونه د هغوی په رعايت کولو مجبور دي. يعنی پدې سيستم کې اصولاً د بهرنيانو لپاره په هماغه حقوقو قایل شويدي ، چې مقنن د داخلي اتباعو لپاره پيژندلي دي . نوموړی سيستم چې په ۱۹ پيړۍ کې د هغه وخت د ټولو علماو لپاره د قبول وړ وو د ځينو هيوادونو په قوانينو کې يې هم رسوخ کړی وو. (۵۶ : ۹۰، ۹۱)

ب - سياسي نظريه

دا طرز تفکر په زياته پيمانه سره د مليت غوښتنې جنبه لري، يعنی پدې نظام کې د يوه ملت اساسي مصلحتونه د افرادو د منافعو څخه په زياته اندازه د پاملرنې وړ وي او داسې څرګندوي، چې په يوه ټاکلي هيواد کې د بهرنيانو د حقوقو د تعين او مشخص کولو مسله يواځې اخلاقي او حقوقي مسله نه ده، بلکې دا مسله د يوه ملت په اساسي مصلحتونو پورې اصطکاک لري، چې دولتونه بايد د بهرنيانو په حقوقو پورې د اړوندو قواعدو او قوانينو د تنظيم په وخت کې د ملي امنيت، اقتصادي منافعو او د نفوسو د زياتوالي مصلحت درې ګوني موضوعات په نظر کې ونيسي. د مثال په ډول د امنيت له نظره دولتونه بايد ځيني امنيتي اقدامات ترسره کړي تر څو د بهرنيانو له لورې يا لاقل د هغوی د ځينو افرادو له لورې هيواد ته خطر متوجه نه شي . همدارنگه د اقتصادي له نظره بايد پاملرنه وشي چې دولتونه يواځې د ضرورت په وخت کې پخپله خاوره کې مهاجرين يا کډوال مني او مهاجرين نبايد په يوه سياسي ټولنه (دولت) باندې تحميل شي . ځکه مملکت يوه نړيواله خيريته

ټولنه نه بلل کيږي. ځيني هيوادونه د دې لپاره چې د خپل نفوس زياتوالی متناسب کړي د بهرنيو عناصرو جلب ته ضرورت لري، خو اکثراً داسې پېښيږي چې پورته عوامل پخپل منځ کې تطابق نه کوي، ځکه ځيني وختونه د اقتصادي له نظره لازم گڼل کيږي چې د مهاجرت څخه مخنيوي وشي پداسې حال کې چې د دغه اقدام په اثر دريم عامل يعنی د مملکت د نفوسو زياتوالي ته ضرر پېښيږي، نو پدې اساس د پورته ذکر شويو درې گونو مصلحتونو تر منځ او بالخصوص د اقتصادي مصلحت او د نفوسو د زياتوالي ترمنځ د هميشه لپاره يوه همغږي شتون نلري ، چې دا پخپله يوه پېچلي مسله منځته راوړي.

د سياسي نظريې له مخې کله چې د بهرنيانو حقوق د حداقل حقوقو څخه تجاوز وکړي، نو د يوه امتياز په حيث گڼل کيږي، چې بايد دهر هيواد د وضعيت په نظر کې نيولو سره په په ځانگړي ډول د پاملرنې لاندې ونيول شي، ځکه د ځينو هيوادونو له لورې بهرنيو اتباعو ته د حقوقو او امتيازاتو ورکړه اسانه وي او د هيڅ ډول خطر متضمن نه وي ، خو د ځينو هيوادونو لپاره نوموړی اقدام مهلک او د هغې هيواد د سياسي حيات لپاره حتماً د خطرونو سره مل وي، پس څه ډول چې ليدل کيږي پدې طرز تفکر کې د بهرنيانو د موضوع د حل په مورد يوه کلي قاعده شتون نلري او د بهرنيانو حقوق کوم حقوقي بنياد نلري، چې په ټولو هيوادونو کې په يو ډول اجرا شي.

خو هغه څه چې پدې سيستم کې د پاملرنې وړ دي دا دي ، چې هر دولت بايد خپل قوانين د انصاف په اساس او په عين حال کې د مملکت د اساسي مصلحتونو په نظر کې نيولو سره وضع کړي . په خلص ډول پدې نظام کې د بهرنيانو د حقوقو په مورد د حداقل حقوقو د تامين څخه پرته هيڅ نړيوال الزام او مکلفيت شتون نلري او هر دولت د بهرنيانو د حقوقو د تعين په مورد د کلامي آزادۍ او اختيار څخه برخمن دی . (۹۴:۱۸)

دریم مبحث

د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو منابع

لکه څه ډول چې مو مخکې وویل دولتونه د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو د تعين په مورد آزاد دي او همدغه دولتونه دي ، چې تصميم نيسي چې بهرنيان د کومو حقوقو څخه د کومو شرايطو لاندې استفاده کولای شي، خو ځيني عوامل لکه چې مخکې مو هم ورڅخه يادونه وکړه شتون لري لکه د نړيوال نظام د ساتني او د نړيوالو اړيکو په باره کې د دولتونو تعهدات د دې ايجاب کوي، چې هم په ملي او هم په بين المللي کچه بايد يو سلسله قواعد او مقررات شتون ولري، چې د متبوعو هيوادونو څخه پرته په نورو هيوادونو کې د بهرنيانو حقوق تضمين کړي، چې خوشبختانه نن ورځ نوموړي تضمينات هم په داخلي قوانينو او هم په نړيوالو معتبرو اسنادو کې تسجيل شويدي. د بهرنيانو حقوق او وځايي چې هم په داخلي قوانينو او هم په نړيوالو معتبرو اسنادو کې منعکس شويدي، اولاً د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو داخلي منابع او ثانياً نړيوالي منابع تر مطالعي لاندې نيسو .

لومړی پراگراف

د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو داخلي منابع

په هر هيواد کې د بهرنيانو د حقوقو او وځاييو د پيژندلو لپاره يو سلسله حقوقي تضمينات شتون لري، چې نوموړي تضمينات عمدتاً د هيوادونو په داخلي قوانينو کې پيشبيني کيږي، چې د بهرنيانو د حقوقو په باره کې په قطعي او رسمي ډول اصول، قواعد او قوانين په بر کې نيسي. په اکثره حقوقي نظامونو کې اصل دا دی، چې بهرنيان د هغه مدني او تجارتي حقوقو څخه برخمن کيږي، چې د ميزبان دولت اتباع دهغي څخه برخمن او مستفيد وي. مگر د هغه دسته حقوقو څخه چې د منحصرأ د هيواد د اتباعو لپاره وضع شوي وي او د بهرنيانو لپاره د استفادې وړ ندي او يا هغه دسته حقوق چې صراحتاً او په مشخص ډول د بهرنيانو څخه سلب شوي وي ، لکه سياسي حقوق او داسې نور... بهرنيان ورڅخه محروم دي.

د افغانستان په حقوقي سيستم کې هغه حقوق چې بهرنيان دهغي څخه مستفيد کيږي په اساسي قانون، مدني قانون، د تجارت اصولنامه، د مدني محاکماتو د اصولو

قانون، د تجارتي محاکماتو د اصولو قانون، د تابعیت قانون، په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د اقامت او مسافرت قانون، د خصوصي سرمایه گذاري قانون، د تجارتي علایمو اصولنامه، د کار قانون، په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقرر، د تجارتي حکمیت قانون او نورو قوانینو او مقرراتو کې پیشبیني شويدي، چې په دوهم فصل کې به ورڅخه په تفصیل سره یادونه وشي.

دوهم پراگراف

د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو نړیوالی منابع

که څه هم د خصوصي او عمومي حقوقو څخه د بهرنیانو استفاده او بهره گیری د یو هیواد څخه تر بل هیواد پورې فرق لري او د هغې د حداقل حقوقو میزان چې د ټولو دولتونو لپاره د منلو وړ وي تر اوسه پورې معین شوی نه دی، خو په ځینو نړیوالو اسنادو کې داسې اصول او معیارونه ملاحظه کولای شو، چې د ټولو دولتونو څخه د خارجیانو په مورد ددغه معیارونو او اصولو د رعایت غوښتنه پکې کېږي.

بنا پر دې د بهرنیانو د حقوقو او وجایبو په مورد مهمترینې نړیوالې سرچینې، چې کولای شو په هغې باندې تمسک وکړو د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه، د بشر حقوقو نړیواله اسلامي اعلامیه، د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق او د هغه اشخاصو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت ونلري د ملگرو ملتونو سازمان د عمومي اسامبلې د ۱۹۸۵ کال اعلامیې څخه عبارت دي. دا چې د مدني اوسیاسي حقوقو نړیوال میثاق چې ۱۹۶۶ کال د دېسمبر میاشتې په ۲۶ نیټه د ملگرو ملتونو د عمومي ټولني له لوري تصویب او همدارنگه د بشر حقوق اسلامي اعلامیه چې د ۱۹۹۰ کال د اگست میاشتې په ۵ نیټه د اسلامي کنفرانس د سازمان له لوري د قاهرې په ښار کې تصویب شويده. د بشر حقوقو د نړیوالې اعلامیې د موادو سره زیات مشابهت لري نو پدې ځای کې یواځې د بشر حقوقو په نړیواله اعلامیه باندې بسنه کوو .

لومړۍ جز - د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه

د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه چې د ۱۹۴۸ کال د ډېسمبر مياشتې په ۱۰ نيټه د ملګرو ملتونو سازمان د عمومي اسامبلې له لوري تصويب شوي، چې په هغه کې داسې قواعد شتون لري، چې د هر کس په طبيعي حقوق باندې يې پرته د قومي، نژادي او مذهبي تعلقاتو په نظر کې نيولو څخه تاکيد کړېدی. د دغه اعلاميې د لمړۍ مادې له مخې ټول افراد او بشر د حيثيت او حقوقو له لحاظه يو د بل سره برابر دي او په همدې ترتيب سره د دغه اعلاميې نور مقررات چې په هغې کې د تابعيت څخه په صرف نظر سره د افرادو اساسي حقوق مطرح دي چې په لاندې ډول ورڅخه يادونه کوو:

د ۲ مادې ۱ بند په اساس هر څوک کولای شي، چې له هر ډول توپير پرته په ځانګړي ډول د توکم، رنگ، جنس، ژبې او مذهب په نظر کې نيولو څخه پرته پدې اعلاميه کې د مندرجو حقوق او آزاديو څخه برخمن شي. او د دريمې مادې له مخې هر څوک د ژوند، آزادی او شخصي امنيت حق لري. همدارنگه د ۶ مادې له مخې هر څوک حق لري چې هر چيرته چې وي د قانون په وړاندې د يوه حقوقي شخصيت او يو انسان په څير وپيژندل شي. د ۸ مادې له مخې هر څوک د خپلو هر ډول اساسي حقوقو د نقض په صورت کې صلاحيت لرونکو ملي محاکمو ته د مراجعي حق لري. همدارنگه د ۱۰ مادې له مخې هر څوک حق لري چې دعوی ته يې يوه مستقله او بېطرفه محکمه په بېطرفه شکل سره رسیده ګي وکړي او د ۱۳ مادې په اساس هر څوک حق لري چې په هر هيواد کې په آزادانه ډول تګ راتګ وکړي او حق لري چې خپل استوګنځای وټاکي او همدارنگه هر څوک حق لري چې هر هيواد يا خپل هيواد ترک کړي يا خپل هيواد ته بيرته راوګرځي.

څه ډول چې ليدل کيږي ددې ډول مقرراتو ارزښت يواځې په يوه رسمي سند کې د هغې انعکاس د بشر مطلوب نه دی او په عمل کې هم امکان لري، چې پورتنې موارد په زياته پيمانه سره عملي اړخ پيدانکړي، خو بيا هم د يوه نړيوال معتبر سند په عنوان چې د ملګرو ملتونو سازمان له لوري تصويب شویدی حتی کولای شو هغه د تيورې له لحاظه هم د بشر حقوقو د تامين لپاره يو ګټور ګام وبلو .

دوهم جز - د هغه اشخاصو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت نلري د ملگرو ملتونو د عمومي اسامبي د ۱۹۸۵ کال اعلامیه

د دغې اعلاميې تاريخي سابقه پدې ډول وه، چې په ۱۹۷۲ کال کې د ملگرو ملتونو د بشر حقوقو کمیسیون ته د هغې د یوه غړي له لوري د شکایت په اساس، چې د کمیسیون د بل غړي هیواد له لوري د نوموړي هیواد د اتباعو د اخراج په مورد د بشر حقوقو څخه د تخطی په علت یې د نوموړي کمیسیون د رسیده گۍ لاندې قرار ونيو. چې وروسته د ملگرو ملتونو د اقتصادي او ټولنیزو چارو شورا یوه فرعي کمیسیون ته صلاحیت ورکړ، چې یو د خپلو کاري اولیتونو څخه د هغه افرادو د بشري حقوقو حمایت ته متوجه کړي، چې د محل اقامت هیواد اتباع نه وي او پدې مورد یوه مشخصه طرح د یوې اعلاميې د مسودې په شکل آماده کړي. کمیسیون د غړو دولتونو څخه غوښتنه وکړه، چې په لومړي قدم کې د هغه افرادو په مورد چې د محل اقامت هیواد تابعیت نه لري غیر بشري اقدامات متوقف او د هغوی د بشري حقوقو رعایت وکړي. په ۱۹۷۴ کال کې کمیسیون خپل یو نفر راپورتر موظف کړ تر څو پدې مورد مطالعات ترسره او د بهرنیانو د وضعیت څخه یو راپور تهیه او ترتیب کړي، راپورتر په ۱۹۷۶ کال کې یو مکمل گزارش او دهغه افرادو د بشر حقوقو په مورد د یوې اعلاميې طرحه آماده کړه، چې د محل اقامت هیواد تابعیت نلري. فرعي کمیسیون د اعلاميې د مسودې طرح په ۱۹۷۸ کال د ملگرو ملتونو عمومي منشي ته وسپارله، چې له هغه طریقې نوموړي طرحه د غړو هیوادونو د نظر د ابزار لپاره واستول شوه. د پورته اقداماتو په تعقیب د ۱۹۸۰ څخه تر ۱۹۸۴ کالونو په اوږدو کې مختلف او متعدد کاري گروپونه د بهرنیانو د حقوقو د تعین په مورد د یوې نهانې طرحې د آماده کولو لپاره تعین شول تر څو د دولتونو د ملاحظاتو په پام کې نیولو سره یوه واحده طرحه ترتیب کړي، چې بالاخره نوموړي طرحه د ۱۹۸۵ کال د دېسمبر په میاشت کې د یوې اعلاميې په عنوان د ملگرو ملتونو د عمومي اسامبلې له لوري تصویب شوه، چې په خپل ذات کې یواځینی نړیوال سند دی چې تراوسه پورې د ملگرو ملتونو سازمان له لوري پدې مورد اعلام شوی دی. (۵۵: ۴۵،۴۶)

دریم جز – د پناه ورونکو د وضعیت په مورد د ۱۹۵۱ کال کنوانسیون

له شک پرته د پناه ورونکو په وضعیت پورې اړوند د ۱۹۵۱ کال کنوانسیون د نړیوالو حقوقو په چوکاټ کې د پناه ورونکو د اصلي ترینو منابعو څخه گڼل کېږي، نوموړی کنوانسیون د ملگرو ملتونو د عمومي اسامبلې د (۷) ۴۲۹ نمبر پریکړه لیک په اساس تصویب شوی دی. (۵۴ : ۳۸۹) نوموړی کنوانسیون د خپلو زماني او مکاني محدودیتونو سره سره نړیواله بڼه ځانته غوره کړه، چې نن ورځ د افغانستان په شمول د نړۍ د ۱۴۵ څخه زیاتو هیوادونو لاسلیک کړیدی.¹⁷

په افغانستان کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

---

¹⁷ افغانستان نوموړی کنوانسیون د ۲۰۰۵ کال د اگست په میاشت کې تصویب او لاسلیک کړیدی او دهغې کامل متن د ۱۳۸۵ کال د ۹۰۳ نمبر رسمي جریده کې خپور شوی دی.

دوهم فصل

په افغانستان کې د بهرنيانو حقوق او وځايې

د افغانستان اساسي قانون ۵۷ ماده¹⁸ او په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوگنې قانون ۲۵ ماده د يوه کلي اصل په عنوان په افغانستان کې د بهرنيانو د حقوقو د اصولو په رابطه داسې حکم کوي ((هغه بهرنی تبعه چې ددغه قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت ته راځي، له هغو حقوقو نه گټه اخلي چې د افغانستان اسلامي جمهوریت په قوانينو کې ورته ټاکل شوي دي)) د دغه مادې د محتواو څخه په واضح ډول معلومېږي، چې د افغانستان د قوانينو مطابق يو سلسله حقوق شتون لري، چې بهرنيان د هغې څخه برخمن کېدای نشي، خو يو سلسله نور حقوق شتون لري، چې بهرنيان د هغې څخه په برخمن کېدلو کې د افغاني اتباعو په حيث تلقي کېږي. چې د دغه حقوقو څخه برخورداري او حرمان به يا د عمومي حقوقو په برخه کې وي يا د خصوصي حقوقو. په همدې ترتيب څرنگه چې عدالت او انصاف د دې ايجاب کوي، چې د هر حق په مقابل کې وځيېه بايد شتون ولري، نو افغانستان ته د بهرنيو اتباعو په دخول سره هغوی د يو سلسله وځاييو په ترسره کولو هم مکلف کېږي لکه د قوانينو رعايت، د مالياتو وکړه او داسې نور.... چې په ترتيب سره د بهرنيانو حقوق د عمومي حقوقو او خصوصي حقوقو په ساحه کې د مطالعې لاندې نيسو .

لومړۍ مبحث

د عامه حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوقو او وځايې

عامه حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو ټولگه ده، چې د افرادو او دولت تر منځ د اړيکو څخه بحث کوي. په افغانستان کې يو بهرنی دهر افغان په شان حق لري، چې د عمومي حقوقو لکه د ديني مراسمو اجرا کول، د ځان، مال او مسکن د

---

¹⁸ دولت په افغانستان کې د خارجي اتباعو حقوق او آزادي له قانون سره سم تضمینوي. دا کسان د بين المللي حقوقو د قواعدو په حدودو کې د افغانستان د دولت د قوانينو په رعايت مکلف دی.

مصونیت حق څخه برخمن او خپل ځانته کار انتخاب کړي، مگر دا چې د قانون د صریح نص په موجب د عمومي حقوقو څخه محروم وي.

بهرنیان د کلي اصولو په موجب، چې د زیاتو هیوادونو په اساسي قوانینو کې یې انعکاس موندلی د یو سلسله عمومي حقوقو څخه برخمن دي، چې د محل اقامت دولت اتباع مکلف دي چې د بهرنیانو نوموړي حقوق محتر وگڼي او دا حقوق د بشر د ژوندانه لپاره د لازمه اساسي حقوقو څخه گڼل کېږي. عامه حقوق په خپل وار سره په اساسی حقوقو، جزا حقوقو، کار حقوقو مالي حقوقو او اداري حقوقو باندې ویشل کېږي. چې په ترتیب سره به د بهرنیانو حقوق او وجایب او د هغې محدودیتونه د عامه حقوقو په ټولو څانگو کې تر مطالعي لاندې ونیسو.

لومړی پراگراف

د اساسي حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

اساسي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې د دولت د درې گونو قواوو د جوړښت او د اتباعو د اساسي حقوقو او آزادیو څخه بحث کوي. (۱۸: ۱۱۴) د افغانستان اسلامي جمهوریت د نافذه قوانینو مطابق یو سلسله اساسي حقوق شتون لري چې د افغانستان د اتباعو انحصاري حقوق گڼل کېږي او بهرنیان نشي کولای د هغې څخه مستفید او برخمن شي یعنی پدې برخه کې په بهرنیانو باندې محدودیت وضع شويدي، چې لومړی د افغانستان د اتباعو انحصاري اساسي حقوق او ورپسې د هغه حقوق چې بهرنیان هم ورڅخه برخمن کېدلی شي د مطالعي لاندې نیسو.

لومړی جز- د افغاني اتباعو انحصاري اساسي حقوق

د افغانستان اسلامي جمهوریت سیاسي، داخلي او قضائي مصلحتونه د دې غوښتنه کوي، چې بهرنیان باید د هغه حقوقو څخه برخمن نه وي، چې دهغې په وسیله وکولای شي د افغانستان په داخلي، سیاسي او قضائي چارو کې گڼون او مداخله ترسره کړي. هغه اساسي حقوق چې بهرنیان ورڅخه محروم دي عبارت دي له د انتخابیدلو او انتخابولو حق، د وزیر کیدلو حق، د څارنوال کیدلو حق، د قاضي کیدلو حق، د سیاسي گوندونو د تشکیل حق، د مدافع وکیل کیدلو حق او داسې نور چې په تفصیل سره به یې مطالعه کړو.

۱- د جمهوري رياست د مقام لپاره د نوماندۍ حق

د اساسي قانون مطابق بهرنيان نشي کولای ، چې خپل ځانونه د جمهوري رياست د مقام لپاره نوماند کړي. د اساسي قانون ۶۲ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((څوک چې جمهوري رياست ته کانديدېږي ، بايد د لاندینيو شرطونو لرونکی وي : ۱- د افغانستان تبعه ، مسلمان ، له افغان مور او پلار څخه زيږيدلی وي او د بل هيواد تابعيت ونلري. ۲- د کانديدېدو په په ورځ يې عمر تر څلويښتو کلونو لږ نه وي . ۳- د محکمې له خوا د بشري ضد جرمونو او جنايت په ارتکاب او په له مدني حقوقو څخه په محرومی محکوم نه شوی نه وي.))

بنا پر دې څه ډول چې هيڅ يو بهرنی تبعه د هر ډول شرايطو لاندې په هيڅ وجه سره نشي کولای ، چې د جمهوري رياست د مقام لپاره خپل ځان نوماند کړي . حتی هغه افراد چې د هغې والدين هم مسلمان او افغان وي خو د بل هيواد د تابعيت درلودونکي وي نشي کولای ، چې خپل ځان د جمهوري رياست د مقام لپاره نوماند کړي.

۲- د جمهوري رياست د معاونيت حق

بهرنيان د جمهوري رياست د مقام لپاره پر نوماندۍ سربيره نشي کولای، چې خپل ځان د جمهوري رياست د لومړي او دوهم معاونيت لپاره هم کانديد کړي ځکه د اساسي قانون د ۶۲ مادې ۳ برخه پدې مورد دا ډول صراحت لري ((په پدې ماده کې راغلی حکم د جمهور ريس د مرستيالانو په برخه کې هم تطبیقېږي))

۳- د وزير کيدو حق

د افغانستان اساسي قانون افغاني تابعيت د يو وزارت د مقام د احراز لپاره شرط بولي، پس د دې لپاره چې يو شخص د وزير په حيث وټاکل شي بايد افغاني تابعيت ولري لدې حالت پرته که يو بهرنی وگړی د يوه مسلک او رشتې تخصص هم ولري نشي کولای، چې د وزير په حيث وټاکل شي، خو دا حالت بايد د مضاعف تابعيت سره يو شانته ونه گڼو يعنی که چيرې يو افغانی وگړی د افغاني تابعيت پر لرو سربيره د بل هيواد تابعيت هم ولري نو د اساسي قانون له مخې ولسي جرگه دهغې د تائيد يا رد صلاحيت لري، چې پدې مورد د اساسي قانون ۷۲ ماده ۱ فقره

دا ډول صراحت لري ((څوک چې د وزير په توگه ټاکل کيږي بايد لاندیني شرطونه ولري: ۱- يوازي د افغانستان د تابعیت لرونکی وي، که چیرې د کوم وزارت کانديد د بل هیواد تابعیت هم ولري ولسي جرگه د هغه د تایید یا رد (صلاحیت لري)). پورته ماده د حقوقي لحاظه ځیني مشکلات لري یعنی که د ۷۲ مادې د ۱ فقرې د لومړۍ برخې څخه د مقنن هدف د واحد افغاني تابعیت لرل وي، نو باید د پورته مادې متن هم د هغې مطابق تنظیم شوی وي، پداسې حال کې چې د همدغه مادې د ۱ فقرې د دوهمې برخې سره په تضاد کې واقع دی، ځکه په لومړۍ برخه کې په واحد تابعیت باندې تاکید شوی او په دوهمه برخه کې د دوه گوني تابعیت په مورد د هغې د تایید یا رد صلاحیت ولسي جرگې ته ورکړل شوی دی. (۱۱: ۱۴۸)

۴ - د سترې محکمې په عالی شورا کې غړیتوب او د قاضي په حیث د دندې د اجرا کولو حق

لکه څه ډول چې مخکې د جمهور ریس او وزیرانو په مورد ذکر شول، چې د دغه مقامونو د اهمیت پر اساس بهرني اتباع په هیڅ وجه نشي کولای د دغه مقامونو عهده دار شي. په همدې ترتیب سره دغه مسله د قضا په مورد هم صدق کوي، پدې دلیل چې قضا د دولت د ارکانو د جملې څخه یو رکن دی او د دغه مهم رکن احراز یواځې او یواځې افغاني اتباعو ته ځانگړی شوی، چې پدې مورد د اساسي قانون د ۱۱۸ مادې ۲ فقره دا ډول صراحت لري ((د سترې محکمې غړی باید لاندیني شرایط ولري: ۲- د افغانستان تبعه وي)) د سترې محکمې د غړو د تعیین او معرفی په رابطه د واحد افغاني تابعیت شرط نه دی ایښودل شوی، بلکې یواځې د افغاني تابعیت لرل کافي دي. (۱۱: ۳۱۹) چې متأسفانه په اساسي قانون کې د سترې محکمې د غړو د مضاعف یا دوه گوني تابعیت د نه لرلو په مورد څه نه دي ویل شوي چې دغه مسله د قضا په مورد ډیره حساسه او جدي ده او دا به مناسبه نه وي، چې یو شخص د قضا په مسند کېښي او په عین وخت کې د بل هیواد تابعیت هم ولري، چې پدې صورت کې ممکن متفاوت موضوعات مطرح بحث او د قضا استقلالیت چې اساسي قانون هم په رسمیت پېژندلی د پوښتنې لاندې راو لي. فرضاً که په یوه دعوی کې یو د طرفینو څخه یوه خارجي کمپنی وي او په عین حال کې افغاني قاضي هم چې نوموړې قضیې ته رسیده گي کوي د هماغه هیواد تابعیت ولري او د

مدعی بها ارزښت هم ممکن ډیر زیات وي او د دعوی بل اړخ ممکن د افغانستان یو د دولتي ادارو څخه وي. پدې ډول حالت کې زیات احتمال شتون لري، چې افغانی قاضي چې په عین وخت کې د بهرني هیواد تابعیت لري او فامیل یې هم عملاً په هغه هیواد کې ژوند کوي او یا دا چې اقتصادي منافع یې زیاتره هماغلته متصور وي د خارجي کمپنی په ګټه حکم صادر کړي. پدې صورت کې به څرنگه ممکن وي، چې پدا ډول قاضي اعتماد او باور وکړو، چې د افغانستان د خلکو د منافعو په نسبت خپلو شخصي یا فامیلي منافعو ته ترجیح ورکوي. حتی د دې امکان هم شتون لري، چې خپلې رخصتی او د تعطیلاتو ورځې هم په هغه هیواد کې تیري کړي او په مختلفو ډولونو سره تطمیع شي او دا هم د امکان څخه لیرې نه ده، چې د دندې د ختم څخه وروسته بیرته هماغه هیواد ته لاړ او خپل پاتې ژوند د خپل فامیل سره یو ځای هماغلته تیر کړي، نو د پورته ذکر شویو دلایلو په اساس بهتره به وای، چې د سترې محکمې د عالی شورا د غړیو او په عمومي ډول د قاضیانو په مورد واحد افغاني تابعیت معیار ګڼل شوی وای تر څو د پورته ذکر شویو دلایلو څخه مخنیوی شوی وای. (۵۵: ۱۴۶)

۵- د ملي شورا د غړیتوب حق

په ملي شورا کې د غړیتوب لپاره که د انتخاباتو له لارې وي یا د انتصاب له لارې د افغاني تابعیت لرل شرط دي. نن ورځ د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې هغه څوک چې د ملي شورا یا پارلمان لپاره نوماند کیږي د تابعیت سند لرل ورته یو ضروري او لازمي امر دی، ځکه د خلکو څخه نمائنده ګي په حقیقت کې هغه امانت دی، چې یواځې او یواځې یوه هیواد ته متعهد، مسول او وفادار اشخاص یې په غاړه اخیستی شي. پدې مورد د هیوادونو قوانینو د هغه اشخاصو لپاره چې ځان د خلکو د نماینده په حیث نوماند کوي زیات وخت ورکړی دی. نوماند شخص باید دهغه هیواد تابعیت چې پکې نوماند کیږي پخوا ترلاسه کړی وي. پدې مورد د واحد تابعیت شرط یوه بله موضوع ده، چې د ځینو هیوادونو په قوانینو کې تسجیل شویډی او د هغې څخه هدف د خپل هیواد سره د نوماندانو د زیاتې علاقمندی او لوړو منافعونو او منافعو تامین ذکر شویډی (۱۱: ۱۷۹) چې دغه شرط د افغانستان د اساسي قانون د ۸۵ مادې په ۱ فقره کې دا ډول بیان شویډی ((هغه څوک چې د ملي شوری غړیتوب ته کاندید یا ټاکل کیږي، د ټاکنکو پر شرط سربیره دا لاندې

صفتونه هم باید ولري : ۱- د افغانستان تبعه وي یا لږ تر لږه د کاندیدیدو یا تعیین تر نیتي لس کاله پخوايي د افغانستان د دولت تابعیت تر لاسه کړی وي)).

۶- د لوی څارنوال او څارنوال کیدو حق

په همدې ترتیب سره بهرني اتباع نشي کولای د څارنوال او لوی څارنوال په حیث دنده اجرا کړي، ځکه دا حق د افغاني اتباعو د انحصاري حقوقو څخه گڼل شويدي، چې د څارنوالی د تشکیلاتو او صلاحیتونو قانون د ۴۱ مادي ۱ فقره پدې مورد دا ډول صراحت لري ((څوک چې د لاندنیو شرایطو خاوند وی د څارنوالی په کادر کې د څارنوال یا مستنطق په توگه ټاکل کیدای شي : ۱- لږ تر لږه له لسو کلونه را دیخوا د افغانستان جمهوریت تابعیت لرل)).

۷- د مدافع وکالت حق

بهرني اتباع د افغانستان د مدافع وکیلانو د قانون په اساس د مدافع وکالت د حق څخه محروم دي لکه چې پدې مورد د ذکر شوي قانون ۶ ماده او ۱ فقره ۱ جز دا ډول صراحت لري ((۱- هغه شخص د دفاع وکالت په شغل بوختی دی شي چې د لاندی شرایطو لرونکی وي : الف- د افغانستان د تابعیت لرل))

د یادوني وړ ده، چې د پورته ذکر شوي مادي حکم په مطلق ډول نه دی، بلکې په افغانستان کې د بهرنیانو د مدافع وکالت د شغل په مورد استثنات شتون لري، هغه دا چې بهرنیان کولای شي د ځینو شرایطو لاندی د خپلو خارجي موکلینو څخه د افغانستان په محاکمو کې دفاع وکړي، خو په هیڅ وجه نشي کولای چې اولاً په افغانستان کې دارالوکاله ولري او ثانیاً د افغاني وگړي څخه وکالت وکړي، چې دغه موضوع د مدافع وکالت قانون په ۶ ماده او ۳ فقره کې پدې ډول بیان شويده ((۳- بهرنی تبعه نشی کولی په افغانستان کې دارالوکاله ولري ، خو د لاندی شرایطو په لرلو سره کولای شي د افغانستان داسلامي جمهوریت په محکمو او نورو مراجعو کې د بهرنیو حقیقي او حکمي اشخاصو په اړوندو دعووو کې له خپل مؤکل څخه وکالت وکړي: ۱- په افغانستان کې د استوگني د جواز لرونکی وي. ۲- له خپل متبوع هیواد څخه د وکالت د شغل د جواز لرونکی وي. ۳- د قانون د حکمونو مطابق ، خپل مالیاتي ذمت اداء کړي))

خو دا موضوع د افغانستان د مدافع وکالت په قانون کې نه ده تصریح شوي ، چې ای بهرني اتباع کولای شي په افغانستان کې د مدافع وکالت جواز حاصل کړي یا نه ؟ چې دا امر د دې ایجاب کوي، چې پدې مورد باید احکام موجود وای. ځکه ځینې وختونه داسې پېښیږي، چې بهرنی د افغانستان د مدافع وکیلانو د قانون د ۶ مادې په اساس د ذکر شویو شرطونو سربیره د حقوقو یا شرعیاتو پوهنځی څخه هم فارغ وي چې پدې صورت کې د لازمی حقوقي پوهې څخه هم برخمن وي، خو د هیواد تابعیت نلري. بڼاً پدې حالت کې ممکن د ځینو شرایطو لاندې بهرنیانو ته د مدافع وکالت دندې د اشتغال حق ورکړل شي. لکه چې دا امر د نړۍ په ځینو هیوادونو کې هم معمول دی. د مثال په ډول که چیرې د امریکا متحده ایالتونو کې یو بهرنی د حقوقو پوهنځی څخه فارغ وي دا ډول افراد د امریکایي افرادو په شان د مدافع وکیلانو Bar Association د ازموینې د تیرولو څخه وروسته کولای شي د امریکا متحده ایالتونو په ځینو ایالتونو کې د مدافع وکالت دنده ترسره کړي او دهماغه حقوقو او وجاهیو څخه برخمن شي، چې امریکایان ئې لري. (۵۵: ۱۵۲)

۸- د رایې ورکولو(انتخابولو) حق

څرنگه چې د انتخابولو حق د افغانستان په سیاسي نظام او سیاسي مصلحتونو پورې په مستقیم ډول تړاو لري، چې لدې طریقه د افغانستان اتباع جمهور ریس، د ملي شورا غړي، د ولایتي شورا غړي او داسې نور انتخابوي، نو بهرني اتباع د دې حق څخه محروم دي. بڼا پردې ذکر شوی حق د افغاني اتباعو د انحصاري اساسي حقوقو له جملې څخه گڼل کیږي، چې د اساسي قانون په ۳۳ ماده کې دا ډول بیان شوی ((د افغانستان اتباع د انتخابولو او انتخابیدو حق لري)) همدارنگه د افغانستان د انتخاباتو قانون ۵ ماده هم د رایه ورکونکو د شرایطو څخه د افغاني تابعیت لرل یو عمده شرط بولي نو ویلی شو ، چې په هیواد کې مقیم بهرنیان هیڅکله او په هیڅ وجه نشي کولای چې د رایه ورکونکو په حیث په ټاکنو کې گډون وکړي، ځکه د رائي ورکونې حق د افغاني اتباعو د انحصاري او ځانگړو حقوقو د جملې څخه دی. دا چې بهرنیان په افغانستان کې د سیاسي حقوقو څخه محروم دي خو د دوی نوموړی محدودیت او محرومیت یې په خپلو متبوع هیوادونو کې د دوی سیاسي حقوقو ته زیان نه رسوي یعنی په خپلو هیوادونو کې د دوی د سیاسي حقوقو د حرمان موجب نه گرځي. په همدې ترتیب سره هغوی

کولای شي چې په هغه طریقه چې د محل اقامت هیواد ملي حاکمیت ته مزاحمت او اخلال وارد نکړي نو د خپلو هیوادونو په سفارتونو او قونسلگریو کې د حضور له لارې د رایې ورکونې عمل ترسره کولی شي. (۵۵: ۱۴۵)

۹- د اعتصابونو او مظاهرو حق

په نننیو متمدنو ټولنو کې خلک حق لري، چې د خپلو حقوقو د حصول یا د ملي او صنفی منافعو څخه د دفاع په منظور مظاهري او اعتصابونه ترسره کړي، یعنی د ټولنو، مظاهرو او اعتصابونو حق د بشر د اساسي حقوقو او په افغانستان کې د افغاني اتباعو د انحصاري اساسي حقوقو له جملې څخه دی، یعنی بهرنيان نشي کولای چې اعتصابونه او مظاهرات ترسره کړي، چې پدې مورد د اساسي قانون ۳۶ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان اتباع حق لري چې د روا او سوله ییزو غوښتنو د تامین لپاره له قانون سره سم بې وسلې غونډې او مظاهري وکړي))

۱۰- د سیاسي گوندونو د تاسیس حق

د افغانستان د اساسي قانون په اساس یواځې افغاني اتباع د سیاسي گوندونو د تاسیس او تشکیل حق لري، چې پدې مورد د اساسي قانون ۳۵ ماده دا ډول صراحت لري ((د افغانستان اتباع حق لري د قانون له حکمونو سره سم، سیاسي گوندونه جوړ کړي، په دې شرط چې: (۱) د گوند مرانامه او اساسنامه د اسلام د سپیڅلي دین د احکامو او په دې اساسي قانون کې د راغلو نصوصو او ارزښتونو مخالف نه وي. (۲) د گوند تشکیلات او مالي منابع څرگند وي. (۳) نظامي او نظامي ډوله تشکیلات او هدفونه ونه لري. (۴) له بهرنیو سیاسي گوندونو یا نورو بهرنیو منابعو سره تړلي نه وي، د قوم، سیمې، ژبې او فقهي مذهب پر بنسټ د گوند جوړول او فعالیت کول، جواز نه لري. هغه جمعیت او گوند چې د قانون له حکمونو سره سم جوړیږي د قانوني موجباتو او با صلاحیته محکمې له حکمه پرته نه منحل کیږي))

دوهم جز - هغه اساسي حقوق چې بهرنيان ورځخه برخمن دي

اساسي حقوق دوه ډوله قواعد لري، لومړۍ ډول هغه قواعد دي چې د درې گونو قواو په جوړښت پورې مربوط وي او دوهم ډول هغه قواعد دي، چې د تبعه او غير تبعه په اساسي حقوقو او ازاديو پورې مربوط وي، چې د دوهم ډول قواعدو د لومړۍ نوعې څخه مو مخکې يادونه وکړه او دوهم نوعه حقوق چې انسانان يې د ژبې، مليت، تابعيت او نژاد په نظر کې نيولو پرته يې لري. يعنې غير افغاني اتباع هم د انسانيت په اساس د دغه حقوقو څخه برخمن کيږي چې دغه حقوق عبارت دي له:

۱- د ژوند حق

د ژوند حق د انسان د اساسي ترينو حقوقو د جملې څخه گڼل کيږي په همدې ډول د ژوند حق د انسانانو د لومړنيو فطري او طبيعي حقوقو د جملې څخه دی، ځکه د بشر ټول حقوق او آزادۍ گانې په هغه انسان پورې تړاو لري، چې د ژوند په حالت کې وي له همدې لحاظه د ژوند حق د نورو انساني حقوقو مصدر او منبع ده.

د اساسي قانون مطابق ژوند يو الهي موهبت دی، چې انسان ته ورکړل شويدي همدارنگه د ژوند حق د فطري يا ذاتي حقوقو د جملې څخه بولي، چې د انسان د پيدايښت سره سم د هغې سره مل او د اساسي او اصلي حقوقو د جملې څخه دی. د اساسي قانون د حکمونو مطابق بهرني اتباع هم په افغانستان کې د داخلي اتباعو په شان د ژوند حق څخه برخمن دي، بڼاً هيڅوک نشي کولای چې د قانوني تجويز څخه پرته بل څوک د دغه حق څخه محروم کړي، چې د اساسي قانون ۲۳ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((ژوند د خدای (ج) بڅښنه او د انسان طبيعي دی، هيڅوک له قانوني مجوزه پرته له دې حقه بې برخي کيدای نشي))

د اسلام په مبارک دين کې هم يوه مهمه مسله چې هغې ته زياته توجه او په هغې باندې تاکيد شويدي د ژوند حق او د هغې سلب کول دي په غير شرعي ډول، يعنې هر څوک چې بل انسان په غير حق سره ووژني که هغه سړی وي يا ښځه، ماشوم وي يا لوی، تور پوستی وي يا سپين پوستی، فقير وي يا غني، مسلمان وي يا غير مسلمان داسې ده لکه چې ټول خلک يې وژلي وي، پدې ترتيب سره د اسلام مبارک دين د ټولني د افرادو يا په مجموع کې د ټولو انسانانو ژوند د جنس، نژاد، سن او

بنا څرنگه چې ژوند يو الهي نعمت دی او هيڅ فرد يا دولت نشي کولای چې دغه حق د قانوني او شرعي مجوز څخه پرته د انسان څخه سلب کړي يا دا چې هغې ته صدمه ورسوي حتی شخص هم په مطلق ډول د دې اختيار او ملکيت نلري. په همدې ترتيب سره که چيرې يو څوک د مسلمان څخه پرته بل څوک په قتل ورسولو، پداسې حال کې چې نوموړی شخص ذمي يا مستامن وي نو د مسلمان او د هغه به قتل کې هيڅ ډول تفاوت شتون نلري، ځکه انسان په مجموع کې مکرم گڼل کيږي، چې لدې لحاظه د مسلمان او غير مسلمان تر منځ توپير شتون نلري.^(۱۰)

يعنی د اسلام مبارک دين د احکامو له نظره د قتل د وقوع يا ارتکاب په صورت کې د مسلمان او غير مسلمان ترمنځ توپير شتون نلري، که چيرې مسلمان يو ذمي يا مستامن په قتل ورسوي د هغې په وړاندې مسول بلل شويدي او قصاص يې واجب دی او که چيرې ذمي يا مستامن يو مسلمان ووژني بيا هم مرتکب مسول او دهغې قصاص واجب بلل کيږي، غير مسلمان د حربي کافر پرته چې اسلامي هيوادونو ته سفر کوي، پناه اخلي ، يا د نورو دولتونو استازی وي د ژوند حق يې مصون بلل شوی دی.^(۱۰: ۲۱۸) او همدارنگه د امام ابوحنيفه (ح) صاحبينو او ابن لیلی په اند هم مسلمان د ذمي په مقابل کې قصاص کيږي، ځکه هغه نصوص چې د قصاص په مورد په کتاب الله او سنت نبوي کې راغلي دي عموميت لري.^(۵۵: ۹۶) د امام مالک(ح) په نظر هم که چيرې يو مسلمان کس ذمي په قتل ورسوي نو مسلمان د هغې په مقابل کې وژل کيږي. د مثال په ډول ابانت بن عثمان چې د مديني منورې د فقهاو څخه وو، هغه وخت چې په مدينه منوره کې امير وو د نوموړي د امارت په وخت کې يو مسلمان يو قطبي په قتل رسولی وو، نو مسلمان شخص يې قصاص کړ.^(۵۴: ۴۴۰)

په همدې ترتيب سره په نړيوالو اسنادو کې هم د ژوند کولو په حق باندې تاکيد شويدي لکه، چې دبشر حقوقو نړيوالې اعلاميې له مخې هر انسان حق لري چې په ازادۍ او خونديتوب کې ژوند وکړي لکه چې پدې مورد د ذکر شوي اعلاميې ۳ ماده دا ډول صراحت لري ((هر څوک د ژوند، ازادۍ او شخصي امنيت حق لري)) او د بشر حقوقو نړيوالې اسلامي اعلاميې له مخې هم ژوند هغه نعمت دی، چې د خدای (ع) خپلو بنده گانو ته ورکړی دی او ژوند هغه حق دی، چې د هر انسان لپاره تضمين شويدي له همدې کبله لازمه بنکاري چې ټول وگړي، ټولني او حکمتونه له دغه حق څخه ملاتړ وکړي او د ټولو هغو پيښو او تيريو په وړاندې چې، د انسانانو ژوند د خطر سره مخامخ کوي مقاومت وکړي، چې پدې مورد د نوموړي اعلاميې ۲ ماده دا ډول صراحت لري ((ژوند يوه الهي ډالۍ او هغه حق دی، چې هر انسان ته تضمين شويدي او په ټولو وگړو، ټولنو او حکمتونو واجب دي چې، د دغه حق څخه ملاتړ وکړي او د هغه په وړاندې د هر تيري مخنيوی وکړي او د شرعي مجوز پرته د هيچا وژنه روا نه ده)) همدارنگه د مدنی او سياسي حقوقو نړيوال ميثاق ۹ ماده ۱ فقره هم د ژوند حق د حمايت په مورد دا ډول حکم کوي ((هر څوک د ازادۍ او شخصي امنيت حق لري. هيڅوک نشو کولای چې په خپل سر پرته له کوم دليل بندي کړو له هيچا څخه نشو کولای د ازادۍ حق سلب، مگر د قانون او عدالت له مخې دا کار ترسره کېدای شي)).

۲- د آزادۍ او انساني کرامت حق

آزادي يو اصل دی، چې ټول بشر ورڅخه د مساوي گټه اخيستنې حق لري خو د دې حق څخه استفاده د يو سلسله شرايطو تابع ده، چې د دغه قيوداتو او محدوديتونو هدف د کوم شخص په گټه نه بلکې د نورو خلکو د حقوقو او آزاديو رعايت او په ټولنه کې د امن او نظم تامين دی. لکه چې د اساسي قانون ۲۴ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((آزادي د انسان طبيعي حق دی. دا حق د نورو له ازادۍ او له عامه مصالحو پرته چې د قانون له ليارې تنظيميري حدود نه لري. د انسان آزادي او کرامت له تيري خوندي دی. دولت د انسان د آزادۍ او کرامت په ساتنه او درناوي مکلف دی)) د اساسي قانون د پورته ذکر شوي مادې د حکم مطابق آزادي د طبيعي حقوقو د جملې څخه گنل شويده چې د تعرض څخه مصونيت لري، خو دا حق ځينې محدوديتونه او قيودات هم لري، چې يو د هغې محدوديتونو څخه د نورو

حقوق او آزادی دي یعنی هر کله چې د آزادی څخه استفاده او گټه اخیستنه د نورو خلکو د حقوقو او آزادیو د اخلال سبب شي او هغې ته صدمه ورسوي، نو قانون د شخص آزادي محدودوي. په همدې ترتیب سره د نورو نافذه قوانینو له نظر هم ازادي د انسان طبیعي حق دی او هیڅوک نشي کولای چې د هغې څخه تنازل وکړي (د مدنی قانون ۴۴ ماده)

همدارنگه انساني کرامت یو مستقل او مطلق حق دی یعنی انسانان ټول آزاد او د انسانیت له پلوه سره مساوي او د یو ډول حقوقو او عزت درلودونکي دي او ټول انساني کرامت لري، ټول انسانان د عقل او وجدان درلودونکي دي، ټول انسانان باید یو له بل سره مهربانه اوسي او په مهربانی یو له بل سره چلند وکړي او زور زیاتی او تاوتریخوالی ونه کاروي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالی اعلامي د ۱ ماده دا ډول صراحت لري ((ټول انسانان آزادی نړۍ ته راځي او د حقوقو او حیثیت له پلوه سره برابر دي. ټول د عقل او وجدان درلودونکي دي او باید یو له بل سره د ورور گلوی په روحیه چلند وکړي)) همدارنگه د بشر حقوقو اسلامي اعلامي د ۱۱ مادې ۱ فقرې له مخې هم انسان آزادی زیریدلی او نړۍ ته راغلی دی او هیڅوک د هغې د مریې کولو حق نلري، چې پدې ترتیب سره دولت د هغې په حفظ او ساتنه باندې مکلف دی. یعنی انسان د انسانیت په اساس او د هغې شرافت او کرامت ته د احترام پر الزام سره د هر ډول توهین او تحقیر څخه چې د هغې حیثیت ته ضرر ورسوي مصون دی، بهرني اتباع هم په همدې دلیل او د ملیت، ژبې، رنگ، ټولنيزې طبقې، تابعیت او محل اقامت په نظر کې نیولو پرته د دغه امر څخه مستثنی نه دي. (۳: ۲۲۲) په بل عبارت بهرنی پدې دلیل چې انسان دی باید د هر ډول اهانت څخه چې د هغې حیثیت او عزت ته صدمه ورسوي مصون دی او هیڅوک نشي کولای پدې خاطر بهرنيان د تعرض لاندې راولي، چې د بل نژاد، ژبې، مذهب او نورو څخه دی یا دا چې د بهرنيانو سره د هغې د متبوع دولت چلند په نړیواله کچه نامطلوب وي او د دې پشان نور ...

د بهرنيانو هتک حرمت د داخلي اتباعو پشان اگر که د قانوني دلایلو لکه د جرم په اساس هم وي ممنوع دی. څه ډول چې لیدل کېږي د اساسي قانون د ۲۴ مادې مخاطبین ټول انسانان دي پرته د نژاد، ژبې، قوم، او نورو تعلقاتو په نظر کې نیولو

سره، بنا پردي د دغه مادي د محتوياتو څخه استنباط کيږي چې ټول انسانان که نر وی يا ښځه، ځوان وي يا زور، د هيواد تبعه وي يا بهرنی د عزت او حيثيت او انساني کرامت له حيثه يو ډول دي او د دوی انساني کرامت او حيثيت د قانون په واسطه د حمايت لاندې نيول کيږي پرته لدې، چې شخص افغاني تبعه ده يا بهرنی د قانون پر وړاندې محترم او د احترام وړ دي.

د اسلام له نظره هم لکه څه ډول چې د مسلمانانو د حيثيت، ابرو، عزت او شرافت څخه حمايت کوي همدا ډول د غير مسلمانو د ابرو او حيثيت څخه هم حمايت کوي. د اسلام مقدس دين هيجاً ته اجازه نه ده ورکړي چې د خپل هيواد غير مسلمانو بهرنيو اتباعو ته توهين او بد ووايي او يا دهغوی څخه په پټه غيبت او بد ووايي. د اسلام مبارک دين همدارنگه مسلمانان د هغه مواردو د ذکر څخه چې د هغوی د زوريدو او ناراحتی سبب کيږي د شخصي مسايلو څخه نيولي تر قيايي او شکل او اخلاقو او نورو مربوطو مسايلو پورې منع راوړي ده. بنا پردي څه ډول چې ليدل کيږي بهرني افراد هم هماغه د داخلي اتباعو پشان د مساوي انساني کرامت او آزادی څخه برخمن دي او پدې مورد نبايد چې د داخلي او بهرنيو اتباعو تر منځ په تفاوت قايل شو، چې دغه موضوع په داخلي قوانينو او نړيوالو معتبرو اسنادو کې ذکر شوي ده. د ۱۹۵۱ کال د پناه وړونکو په وضعيت پورې د مربوط کنوانسيون ۳ ماده او د ۱۹۸۵ کال د بهرنيانو په مورد د ملگرو ملتونو اعلاميې ۲ ماده کې هم د بهرنيانو په حيثيت او انساني کرامت باندې تاکيد شويدي او د ټول بشر لپاره پرته لدې چې د هيواد تبعه ده يا بهرنی په مساوي انساني کرامت قايل دی. (۵۵: ۸۹)

۳- د مذهبي مراسمو د اجرا کولو حق

يو د بهرنيانو د حقوقو څخه په محل اقامت يا ميزبان هيواد کې د مذهبي مراسمو د اجرا کولو حق دی، د اساسي قانون ۲ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((د افغانستان اسلامي جمهوري دولت دين، د اسلام سپيڅلی دين دی. د نورو ادیانو پيروان د خپل دين په پيروی او د خپلو ديني مراسمو په اجرا کولو کې د قانون د حکمونو په حدودو کې آزاد دي)) چې د دغه حق اساس زمونږ په هيواد کې هم اسلامي ارشادات او لارښوونې دي او د دغه آزادی منشا د ديني او تعبدی عقيدې آزادي ده، د هر دين پيرو پخپل دين کې ازاد دی، پدې ځای کې د داخلي او بهرني

غير مسلمان په رابطه هيڅ ډول فشار شتون نلري، خو هغه څه چې د مسلمانانو يو هيواد يې د غير مسلمان خارجي څخه غواړي دا دي، چې د مسلمانانو دني شعاعير رعايت كړي او د محل اقامت هيواد دين په نظر كې ونيسي او خپل ديني شعاعير د ميزبان دولت دعرف او عنعناتو پر خلاف ترسره نكړي. پردي ملحوظ د اسلام مبارك دين د دستورونو سره سم كه اهل كتاب په اسلامي هيواد كې ژوند كوي، نو كولاى شي چې په آزاده ډول خپل عبادات ترسره كړي او د ځان لپاره معابد ولري او مسلمانان نشي كولاى چې د هغوى د عبادت مخه ونيسي. د اسلامي تاريخ كې له مخې هغه وخت چې د نجران مسيحيانو نماينده گان مسجد نبوي ته د حضور (ص) ليدو ته راغلل، نو مخكې لدې چې مذاكره شروع كړي ويې ويل، چې دهغوى د عبادت وخت رارسيدلى دى پيغمبر (ص) هم اجازه ورکړه تر څو خپل عبادت په مسجد كې ترسره كړي پداسې حال كې چې مخ په شرق ولاړ وو خپل لمونځونه يې وكړل. بنا پردي عبادات د هر دين د ضرورياتو څخه دي او نشو كولاى ووايو، چې اسلام اهل كتابو ته د سكونت اجازه ورکړي خو د عبادت ترسره كولو يا د عبادت ځاى اجازه يې نه ده ورکړي. (۵۵: ۹۱،۹۲)

۴- د مخابراتو او مراسلاتو د محرميت حق

د فردي حقوقو د جملې څخه يو هم د مخابراتو او مراسلاتو د محرميت او مصونيت حق دى، چې هيڅوك په شمول د دولت نشي كولاى چې دغه حق او آزادي محدود كړي او پدې ترتيب سره بهرنيان هم د مخابراتو او مراسلاتو د محرميت حق لري د اساسي قانون د ۳۷ مادې له مخې ((د اشخاصو د مخابراتو او ليكونو آزادي او محرميت كه په ليكلي ډول وي يا د تيليفون او تلگراف يا نورو وسيلو له لارې، له تيري څخه خوندي دي. دولت د اشخاصو د مخابراتو او ليكونو د پلټني حق نه لري مگر د قانون له حكمونو سره سم)) د پورته ذكر شوي مادې له مخې د اشخاصو د مخابراتو او مراسلاتو مصونيت او خونديتوب تضمين شويدي، خو پدې مورد يوه استثنا چې په نوموړي ماده كې ذكر شويده د قانون حكم دى، چې هغه د مخابراتو او مراسلاتو د كنترول او تفتيش اجازه ورکوي يعنى جزايي قوانين او په ځانگړي ډول شكلي جزايي قوانين دولت ته د دې اجازه ورکوي، چې د جرم د وقوع په صورت كې د متهمينو د نيولو او كشفولو لپاره كولاى شي د دې حق څخه استفاده وكړي، خو هغه څه چې پدې ځاى كې مهم دى چې بايد پدې ډول خاصو مواردو

کې نوموړي استثنا په محدود او دقیق شکل سره تطبیق شي، چې لدې پرته به د خلکو حقوق او آزادی د پوښتنې لاندې راشي. (۱۰:۳۷۰) د قانون د حکم پرته یوه بله استثنا هم پدې مورد شتون لري او هغه هم د اضطرار حالت د اعلام په صورت کې چې د مخابراتو او مراسلاتو د محرمانیت او مصونیت حق معطل کېږي، چې پدې مورد د اساسي قانون ۱۴۵ ماده دا ډول صراحت لري ((په اضطراري حالت کې جمهور ریس کولای شي چې د ملي شوری او د سترې محکمې د ریسانو تر تایید وروسته د اساسي قانون لاندیني حکمونه وځنډوي او یا قیود پرې ولگوي: (۳) د اوه دیرشمې مادې دویمه فقره)) همدارنگه د په نړیوالو قواعدو کې هم د مخابراتو او مراسلاتو د محرمانیت په حق باندې تاکید شویدى یعنې هر انسان حق لري تر څو د هغه محرمانیت وساتل شي، دهغه کورنۍ، د اجازې پرته د هغه کورته ننوتل او د انسان د لیکونه له تیري څخه باید وژغورل شي او د هر انسان ابرو او حیثیت دې خوندي کړل شي لکه چې د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې په ۱۲ ماده کې پدې هکله دا ډول بیان شویدى ((هیڅوک د چا په محرمانیت، کورنۍ یا لیکونو کې دخپلسري مداخلې حق نلري او نه یې پر نوم او حیثیت تعرض کیدای شي، هر څوک د دې ډول حملو یا مداخلې په وړاندې د قانوني ملاتړ حق لري)) همدارنگه د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق په ۱۷ ماده کې هم د مخابراتو او مراسلاتو په محرمانیت او مصونیت باندې پدې ډول تاکید شویدى ((۱- هیچاته باید له قانون پرته په خپل سر د هغه په لیکونو، د استوګنې د ځای د هغه د کورنۍ او خصوصي ژوند په برخه کې د لاس وهنو اجازه ورنه کړل شي او همدارنگه د هغې شرافت او حیثیت دې په ناقانوني توګه تر تیري لاندې نه نیول کېږي. ۲- هر څوک حق لري که چیرې د داسې لاس وهنو سره مخامخ شي باید له قانوني حمایت څخه برخمن شي)).

۵- په مال باندې د تعرض څخه د مصونیت حق

ملک هغه څه ته وايي چې د انسان په تصرف او قبضه کې وي (۵۲: ۹۸۸) د ملکیت حق د هغه موضوعاتو له جملې څخه ده، چې په مختلفو وختونو کې د فلیسوفانو او پوهانو د بحث او خبرو اترو لاندې یې قرار درلود، چې پدې مورد مختلف اقتصادي مکتبونه هم رامنځته شول. د طبیعي او بشري حقوقو د مفکورې د رامنځته کیدو څخه وروسته په ۱۶ میلادي پېړۍ کې دهغې رشد او انکشاف او د

حقوق د اعلامیو په خپریدو سره د شخصي ملکیت حق هم د نورو عمومي حقوقو او آزادیو تر څنګ مقدس او غیر قابل تعرض وبلل شو. (۱۰: ۳۹۰) د بهرنیانو د اموالو د حمایت په مورد د لومړۍ نړیوالې جګړې څخه مخکې ظاهراً په نورو هیوادونو کې د استعماري (مستعمراتي) هیوادونو د نفوذ په مناسبت او نظر دې ته چې اساساً د بهرنیانو څخه د مالکیت د سلب موارد ډیر کم مطرح وو، خو پدې اړه د توافق وړ اصل دا وو چې د یو دولت له لوري د بهرني د خلع ملکیت په صورت کې هغه دولت په فوري ډول په کافي اندازه د جبران خسارې په ورکړه مکلف وو. د نړیوالو قواعدو په اساس هم د ملکیت په حق باندې تاکید شوی یعنی هر انسان حق لري، چې په ځانګړي توګه او یا د نورو سره په ګډه ملکیت او شتمني ولري او هیڅوک باید په زور سره د مالکیت د لرلو د حق څخه محروم نشي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې ۱۷ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- هر څوک د ځانګړي او یا ګډ ملکیت لرلو حق لري. ۲- هیڅوک د ملکیت درلودلو حق څخه محروم کولای نشو)).

د اسلام په حقوقي نظام کې هم د بهرنیو غیر مسلمانو اشخاصو ځاني او مالي مصونیت پیژندل شویډی او یو د افرادو د ټولنیزو حقوقو څخه د بهرنیانو د ځان، مال، او حیثیت د امنیت حق دی او د ذمیانو په مورد ټول په هغوی باندې د تعرض په حرمت باندې معتقد دي. نوموړی قانوني حمایت یوازې په منقولو او غیر منقولو اموالو پورې محدود او منحصر نه پاتې کیږي بلکې د پناه وړونکي صنعتي او معنوي مالکیت ته هم شاملیږي، چې پدې مورد د پناه وړونکو په وضعیت پورې د اړوند کنوانسیون ۱۴ ماده دا ډول صراحت لري ((په هغه هیواد کې چې پناه وړونکی پکې استوګنه لري، د پناه وړونکي له صنعتي مالکیت څخه د ملاتړ په هکله په خاصه توګه له اختراع ګانو، طرحو او مدلونو، سوداګریزو نښو او سوداګریزو نومونو څخه ملاتړ او همدارنګه د پناه وړونکی له ادبي، هنري او علمي مالکیت څخه ملاتړ به د هغه ملاتړ وړ وګرځي چې د نوموړي هیواد له اتباعو څخه صورت مومي. پناه وړونکی به د بل هر ژمن دولت په خاوره کې له هغه ملاتړ څخه برخمن شي چې په هغې خاورې کې د هغه هیواد له اتباعو سره چې پناه وړونکی پکې استوګنه لري، عملي کیږي)). همدارنګه د بهرنیانو په مورد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال اعلاميې له مخې هم هیڅ تبعه له معقولو دلایلو پرته

د رعایت کولو په صورت کې پخپل اوسیدنځای کې د کافي آرامۍ او اطمینان څخه برخمن شي او امنیتي مامورین هم نشي کولای، چې د قانوني مجوز پرته د بهرنیانو کورونو ته داخل او د هغې تفتیش او تجسس وکړي او هغه څوک چې د نورو خلکو د اوسیدنځای احترام رعایت نکړي او له اجازې پرته هغې ته داخل شي د جرم مرتکب او د عدلي تعقیب وړ دی. (۵۵: ۹۴)

په همدې ترتیب سره د مسکن په مصونیت باندې په نړیوالو اسنادو او قواعدو کې هم تاکید شوی دی، یعنی هر انسان حق لري تر څو د هغه محرمیت وساتل شي، دهغه کورنۍ، د اجازې پرته د هغه کورته ننوتل او د انسان د لیکونه له تیري څخه باید وژغورل شي او د هر انسان ابرو او حیثیت دې خوندي کړل شي لکه چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې ۱۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هیڅوک د چا په محرمیت، کورنۍ یا لیکونو کې دخپلسري مداخلې حق نلري او نه یې پر نوم او حیثیت تعرض کیدای شي، هر څوک د دې ډول حملو یا مداخلې په وړاندې د قانوني ملاتړ حق لري)) یعنی د هر انسان استوګنځی د لاس وهنې او تیري څخه په امن کې دی او هیڅوک حق نلري د چا کورنۍ بې حرمته کړي او هیڅوک دا حق نلري چې د کور د اوسیدونکو د اجازې پرته یا په ناجایزه توګه د چا کور ته داخل شي یا د چا کور وچاړ او اوسیدونکي یې بې ځایه کړي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې ۱۸ ماده دا ډول حکم کوي ((۱- هر انسان حق لري چې د خپل ځان، دین، کورنۍ، شتمنۍ او ناموس له پلوه په سوکالی کې ژوند وکړي. ۲- هر انسان حق لري چې په خپل خصوصي ژوند، کور، کورنۍ، مال او اړیکو کې خپلواکي ولري، پر هغه باندې څارنه جاسوسي او د هغه حیثیت او عزت ته سپکاوی روا نه دی، د دغه ډول زور زیاتوب په وړاندې باید له هغه څخه حمایت وشي. ۳- استوګنځی په هر حالت کې حرمت لري او د اوسیدونکو د اجازې پرته یا په ناجایزه توګه هیڅوک باید هغې ورننوزي او هغه وچاړ نکړي او اوسیدونکي یې بې ځایه نه کړي)) او په همدې ترتیب سره د مدني اوسپاسي حقوقو نړیوال میثاق ۱۷ ماده هم د مسکن د حرمت او مصونیت په مورد دا ډول صراحت لري ((۱- هیچاته باید له قانون پرته په خپل سر د هغه په لیکونو، د استوګنې د ځای د هغه د کورنۍ او خصوصي ژوند په برخه کې د لاس وهنو اجازه ورنه کړل شي او همدارنګه د هغې شرافت او حیثیت دې په ناقانوني توګه

تر تیري لاندې نه نیول کیري. ۲- هر څوک حق لري که چیرې د داسې لاس و هنو سره مخامخ شي باید له قانوني حمایت څخه برخمن شي)).

دوهم پراگراف

د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب

د جزا حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې د جرم، مجرم او مجازاتو څخه بحث کوي. د جزا حقوقو په برخه کې یواځې د عمومي حقوقو یا حکومت پر ضد جرایمو څخه بحث نه کیري بلکې د اشخاصو او اموالو پر ضد جرایمو څخه هم بحث کوي یعنی د هغې زیات شمیر قواعد د یو او بل پر وړاندې د افرادو د خصوصي حقوقو څخه حمایت کوي لکه سرقت، فریبکاری او داسې نور ...

که څه هم په زیاتره مواردو کې د مجرم محاکمه د مجنی علیه په گټه پای ته رسیږي خو د دا ډول محاکمې اصلي هدف د عمومي نظم او امنیت ساتل دي. بهرني اتباع د جزا حقوقو په برخه کې هم د یو سلسله حقوقو، امتیازاتو او وجایبو څخه برخمن دي، چې د هغې حقوق او وجایب په ترتیب سره په لاندې ډول د مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز - د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق

د جزا حقوقو په ساحه کې بهرنيان د یو سلسله حقوقو څخه برخمن دي چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کوو:

۱- د بری الذمه پیژندلو حق

بری الذمه هغه حالت دی، چې یو شخص جزایي او مدني مسولیت نلري، نوموړی حالت اصلي حالت هم نومول کیري. (۵۷: ۳) بری الذمه اصلي حالت دی، چې د افغانستان د اتباعو او بهرنيانو په مورد یو ډول تطبیق کیري. نو پدې اساس بهرنيان په اصل کې بي گناه بلل کیري مگر دا چې د محکمې په قطعي حکم محکوم علیه وپیژندل شي. د اساسي قانون ۲۵ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((د ذمی برائت اصلي حالت دی. تر هغې چې د با صلاحیته محکمې په قطعي حکم متهم

محکوم علیه ثابت نشي، بي گناه گنل کيږي)) همدارنگه د اساسي قانون ۲۷ ماده هم پدې مورد اعلاموي چې ((هيڅ يو عمل جرم نه گنل کيږي خو د هغه قانون له مخي چې د جرم تر ارتکاب دمخه نافذ شوی وي. هيڅوک د قانون له حکمونو پرته تعقيبيدای، نيول کيدای او يا توقييدای نه شي. هيچا ته سزا نشي ورکول کيدای مگر، د باصلاحيته محکمي په حکم او د هغه قانون له احکامو سره سم چې د اتهام وړ فعل تر ارتکابه مخکي نافذ شوی وي)) د دې ترڅنگ د افغانستان د جزا قانون ۴ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- برانت الذمه اصلي حالت دی. ترڅو چه متهم د صلاحيت لرونکي محکمي په قطعی حکم محکوم عليه واقع شوي نه وي، بي گناه گنل کيږي)) او د جزائي اجراتو موقت قانون ۴ ماده هم پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د جزائي دعوی د اقامه کولو له پيل څخه د جرمي مسؤوليت تر تثبيت پوري چې شخص د محکمي په وروستنی حکم محکوم عليه بلل کيږي بيگناه گنل کيږي)) په همدې ترتيب سره په نړيوالو اسنادو کې هم هر څوک حق لري تر څو بي چې جرم په منصفانه توگه په اثبات ونه رسيږي بايد بيگناه وپيژندل شي يعنی په هغه چا چې تور لگول شوی وي تر هغه چې جرم يا گناه يې په يوه عادلانه محکمه کې، چې د نوموړي د دفاع لپاره لازم او وړ شرايط هم موجود وي، ثابت نشي بي گناه گنل کيږي. چې پدې مورد د بشر حقوقو نړيوالي اعلاميې ۱۱ مادي ۱ فقره کې دا ډول ذکر شويدي ((هر څوک چې په کوم جرم تورن شوی وي، حق لري چې تر هغه وخته پوري بي گناه وگنل شي تر څو چې يې جرم په داسې يوه بنسکاره محکمه کې ثابت شوی نه وي، چې تورن په کې په د خپلي دفاع لپاره ټول ضروري او رسمي تضمينونه ولري)).

۲- د جرايمو د شخصي والي پرنسيپ حق

د جزا په حقوقو او قوانينو کې دا منل شوی اصل دی، چې مجازات يواځي د هغه اشخاصو په مورد اعمال کيږي چې د جرم مرتکب او هم د جزا ئي مسؤوليت لرونکی وي. د جرايمو د شخصي په پرنسيپ باندې په اسلامي شريعت، ملي قوانينو او نړيوالو قواعدو کې هم تاکيد شوی دی. د اسلام مبارک دين د جرايمو د شخصي والي پرنسيپ منلی او د هغې څخه يې په زياته اندازه يادونه کړيده لکه د قرانکریم د فاطر سورة کې يې د جرايمو د شخصي والي پرنسيپ په هکله دا ډول فرمايلي دي

﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ سَاءَ مَا يَحْكُمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾

﴿وَمَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ سَاءَ مَا يَحْكُمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾

﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ سَاءَ مَا يَحْكُمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾

۳- د شکنجې او انساني کرامت خلاف جزا د ټاکنې د منع حق

د ژوند او جسمي تمامیت حق د اتباعو د اساسي حقوقو د جملې څخه دی، چې دولت او ټولنه د هر ډول شکنجې، تغذیب او غیر انساني چلند څخه د مخنیوي مکلفیت لري، چې په شکل د اشکالو د انسان مادي او معنوي شخصیت ته صدمه رسوي. دغه حق د ټولني د ټولو افرادو لپاره د هر ډول قید او شرط پرته قبول شویډی یعنی بهرنیان هم د داخلي اتباعو پشان د شکنجې د منع د حق څخه برخمن دي او د هغه حقوقو د جملې څخه گڼل کیږي، چې د هغې سلب کول جواز نلري. د اساسي قانون ۲۹ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((د انسان تغذیب منع دی. هیڅوک نه شي کولای چې له بل شخص څخه حتی د حقایقو د ترلاسه کولو لپاره که څه هم تر تعقیب، نیونې یا توقیف لاندې وي او یا په جزا محکوم وي، د هغه د تغذیب لپاره اقدام وکړي یا یې د تغذیب امر ورکړي)) لکه څه ډول چې لیدل کیږي د پورته ذکر شوي مادي لومړي پراگراف په هر حالت کې د انسان تغذیب ممنوع گرځوي او دوهم پراگراف یې د انساني کرامت د مخالفې جزا ټاکل ممنوع گرځوي. په همدې ترتیب سره د جزا قانون د ۴ مادې له مخې هم د انساني کرامت د مخالفې جزا ټاکنه ممنوع ده ((۲- د هغه جزا ټاکل چه دانساني کرامت په خلاف وي روانه ده))

همدرانگه د نړیوالو قواعدو په اساس هم شکنجه او رپرړونه منع دی، د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې ۵ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((هیڅوک نشي کولای چې بل څوک تر رپرړونې، کړاو یا داسې چلند لاندې راولي، چې ظالمانه، د انسانیت خلاف او له سپکاوي څخه ډک وي)) او د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق ۷ ماده هم پدې باره کې دا ډول بیان کړیدی ((هیچا ته نشو کولای چې د زور زیاتې، ځورونې یا د انساني کرامت خلاف د ظالمانه چلند له مخې هغه ته سزا ورکړو، په تیره بیا د یو چا څخه د روغتیايي ازمیښتونو لپاره د هغه د خوبښې نه پرته کار واخلو، دا کار په کلکه سره منع دی)).

۴- د مدافع وکیل د لرلو حق

هغه شخص چې د شک لاندې وي یا د هغې په وړاندې اتهام وارد شوی وي حق لري، چې د ځان پر وړاندې د وارد شوي اتهام په مقابل کې د خپل ځان څخه دفاع

وکړي او که شخص پخپله پدې عمل قادر نه وي، نو کولای شي چې د خپل ځان لپاره مدافع وکیل وټاکي او که شخص د اقتصادي مشکلاتو په اساس د مدافع وکیل په ټاکلو قادر نه وي، نو په جزائي دعوی کې دولت مکلفیت لري چې د هغې لپاره مدافع وکیل تعین کړي، چې پدې مورد د اساسي قانون ۳۱ ماده دا ډول صراحت لري ((هر څوک کولای شي چې له نیول کېدو سره سم له ځانه د اتهام د لرې کولو او یا د حق د ثابتولو لپاره مدافع وکیل وټاکي. متهم حق لري چې له نیول کېدو سره سم له منسوب اتهامه ځان خبر کړي او دهغې مودې دننه چې قانون یې ټاکي، په محکمه کې حاضر شي. دولت په جنايي پېښو کې د بیوزلي متهم لپاره مدافع وکیل وټاکي. د مظنون او دهغه د وکیل ترمنځ مکالمات، مراسلات او مخابرات له هر ډول تعرض څخه خوندي دی. د مدافع وکیلانو وظایف او واکونه د قانون له ليارې تنظیمیږي)) د پورته مادې څخه استنباط کېږي چې: اولاً مظنون او متهم د عدلي تعقیب په مختلفو مرحلو کې د دفاع حق لري. ثانياً شخص کولای شي د نیولو یا گرفتاری او استنطاق په وخت کې د خپل ځان څخه د دفاع لپاره مدافع وکیل وټاکي او ثالثاً که چیرې شخص پخپله د مدافع وکیل د ټاکلو توان او طاقت ونلري، نو دولت مکلفیت لري چې د هغې لپاره مدافع وکیل وټاکي. د عادلانه محاکمې د ترسره کولو په خاطر دولت مکلف دی تر څو د هغه شمیر متهمینو لپاره چې د د مدافع وکیل د ټاکلو توان نلري د دولت په مصرف مدافع وکیل تعین کړي چې دا ډول وکیل د حقوقي مساعد په نوم سره یادېږي چې د ۱۳۶۹ کال څخه وروسته د حقوقي مساعدونو برخه د ستري محکمې په تشکیل کې وه، خو د مدافع وکیلانو د قانون د توشیح او انفاذ څخه وروسته د ۱۳۸۶/۹/۱۴ نېټې د جمهوري ریاست د ۱۱۱ نمبر فرمان د ۳ مادې د حکم په اساس دغه د تشکیل او بودیجې سره یو ځای په عدلي وزارت پورې وتړل شوه. (۲۸۹:۱۰) د هغې دلیل هم واضح وو ځکه قضا د حکم یو بې طرفه ارگان دی او نشي کولای چې په عین وخت کې جنايي برخې ته هم رسیده ګي وکړي.

۵- د محکمې په جریان کې د ژباړن د لرلو حق

د ژباړن د لرلو حق زیاتره د بهرنیو اتباعو په مورد صدق کوي، بنا پر دې بهرني اتباع چې په جرم باندي متهم وي کولای شي د ژباړن د حق څخه مستفید شي، چې پدې مورد د افغانستان د جزائي اجراتو موقت قانون ۲۰ ماده دا ډول حکم کوي

((که چیرې مظنون یا تورن د تحقیقاتو یا محاکمې له استفادې وړ ژبې سره آشنائی ونه لري یا کون یا گنگ وي ، د هغوی لپاره ترجمان ټاکل کيږي، ترڅو له هغه جرم او ادعا څخه چې ورباندې شوی ده خبرشي او همدارنگه د استنتاج او مقابلي په بهیر کې له هغوی سره مرسته وکړي)).

۶- قضا ته د مراجعي حق

بهرني اتباع د میزبان دولت قضا او محاکمو ته د مراجعي او د دعوی د اقامه کولو حق هم لري، خو پدې صورت کې بهرني اتباع مکلف دي چې د افغانستان د حقوقي نظام ټول شکلیات رعایت کړي، چې پدې مورد د مدني قانون ۳۰ ماده دا ډول صراحت لري ((د اختصاصي قاعدو په باره کېني او په اجراتو پورې د ټولو مربوطو کارونو په باره کېني، د هغه دولت د قانون حکمونه تطبیقېږي چې دعوی په کېني اقامه شوي وي یا اجرات پکېني شوي وي)) دفاع او قضا ته مراجعي حق د انسان د طبیعي حقوقو له جملې څخه دي، چې له شک پرته په اوسني عصر کې د بشر حقوقو د اصولو برخه گڼل کيږي. د ننني عصر په متمدنو هیوادونو کې د حق د احقاق او د اشخاصو په ځان، مال او حیثیت د احتمالي تجاوزاتو او تیریو په مقابل کې د دفاع د موجباتو تامین د دولتونو له اصلي دندو څخه گڼل کيږي. او قضایه قوه د دولت د یوه خپلواک او مستقل ارگان په عنوان له یوه اړخه د اشخاصو د حقوقو ساتوونکي او له بله طرفه د اشخاصو تر منځ د ممکنه دعوی گانو او تر منځ د ممکنه دعوی گانو او تخلفاتو د رسیده گي مرجع ده. (۵۵: ۱۰۷) د افغانستان اساسي قانون ۱۲۰ ماده د قضایه قوې له لوري دعوی گانو ته د رسیده گي د صلاحیت په مورد دا ډول صراحت لري ((د قضائیه قوې په صلاحیت کې په ټولو هغو دعوگانو غور شامل دی، چې د دولت په شمول د حقیقي یا حکمي اشخاصو له خوا د مدعي یا مدعي علیه په حیث د قانون له حکمونو سره سم د محکمې په وړاندې اقامه شي)) په همدې ترتیب سره د مدني محاکماتو اصولو قانون ۹۵ او ۹۶ مادې د افغانستان اسلامي جمهوریت محکمو ته د بهرنيانو د لاسرسي په هکله دا ډول صراحت لري: په افغانستان کې په استوگنو بهرنيو اتباعو پورې مربوط د مدني قضیو د دعوی څپرل د افغانستان جمهوریت د محکمو له واک څخه دي (۹۵ ماده) او همدارنگه د ذکر شوي قانون ۹۶ ماده د هغه بهرنيانو په مورد چې په افغانستان کې د سکونت محل نلري دا ډول صراحت لري ((د هغه بهرني تبعي پر دعوی

باندې رسیده گۍ چې په افغانستان کې استوگنځۍ ونه لري په لاندنيو حالتونو کې د افغانستان جمهوریت په محکمو پورې اړه لری: (۱) په هغه صورت کې چې بهرنی سړی د افغانستان په جمهوریت کې په خپله اختیاری استوگنځۍ ولری (۲) په هغه صورت کې چې د عقد موضوع یا د تنفیذ ځای یی د افغانستان په جمهوریت کې وی (۳) په هغه صورت کې چې د ترکی په غوښتنی پورې مربوط دعوی د افغانستان په جمهوریت کې پېل شوی وی (۴) په هغه صورت کې چې د متروکی ټول مالونه او یا یوه برخه یی د افغانستان په جمهوریت کې وی)).

پدې ترتیب سره محکمو ته د لاس رسي اصل په کلي ډول د هیواد د ټولو اوسیدونکو لپاره که داخلي اتباع وي او یا بهرنيان منل شويدي. لکه څه ډول چې د اساسي قانون په ۱۲۰ ماده کې د اشخاصو څخه په کلي ډول یادونه شويده، چې د هغې څخه هدف داخلي او بهرني حقيقي او حکمي اشخاص دي. (۵۵: ۱۰۸) د جزائي له نقطه نظره هم بهرني اتباع کولای شي د افغانستان په جزائي محاکمو کې د خصوصي مدعی په عنوان د حق د احقاق غوښتنه وکړي او په مدني محاکمو کې هم مدعی یا مدعی علیه د محل اقامت هیواد محکمو ته د لاس رسي حق لري. په حقیقت کې د افغانستان په حقوقي نظام کې دا نظره چې محاکم یواځې او یواځې د افغاني اتباعو دعوی گانو ته مختص شويدي هیڅکله مطرح نه ده، بلکې په کلي ډول افراد او اوسیدونکي که داخلي اتباع وي یا بهرنيان د افغانستان مدني او جزائي محاکمو ته د مراجعي حق لري او کولای شي چې د افغاني محاکمو له لوري موضوع ته د رسیده گۍ غوښتونکي شي. (۵۵: ۱۱۰)

د نوموړي حق څخه په نړیوالو اسنادو کې یادونه شويده یعنی که چېرې د یو چا اساسي حقوق تر تیري لاندې راشي حق لري، چې قانون د هغه تلف یا له لاسه تللي حقوق په اغیزناکه توگه جبران کړي، چې پدې مورد د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې په ۸ ماده کې دا ډول یادونه شويده ((د هغو عملونو په وړاندې چې د یو وگړي په هغه بنسټیزو حقوقو تیری وکړي چې هغه د اساسي قانون یا کوم بل قانون له خوا هغه ته ورکړل شوي وي. هر څوک حق لري چې د صلاحیت لرونکو ملي محکمو ته مراجعه وکړي)) په همدې ترتیب سره د بشر حقوقو نړیوالې اسلامي اعلاميې له مخې هم کله چې په ټولنه کې څوک تر فشار لاندې

راځي او يا پر هغو ظلم او تيري کيږي او يا د هغو حق تر پښو لاندې راشي، حق لري چې د ظلم د له منځه وړلو او حقوقو د بيرته تر لاسه کولو لپاره محکمي ته ورشي او دغه حق د ټولو لپاره تضمين شوی دی، چې پدې مورد د ذکر شوي اعلاميې ۱۹ ماده ۲ فقره محاکمو ته د افرادو د لاسرسي په مورد دا ډول ليکلي دي ((محکمي ته مراجعه او پناه وړل هغه حق دی، چې د ټولو لپاره تضمين شوی دی)) همدارنگه د پناه وړونکو په وضعیت پورې د ۱۹۵۱ کال اړوند کنوانسيون ۱۶ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- هر پناه وړونکی کولای شي د ژمنو دولتونو په خاوره کې قضايي محکمو ته آزادانه مراجعه وکړي. ۲- هر پناه وړونکی به د هغه ژمن دولت په خاوره کې چې د هغه د عادي استوگنې ځای دی، محکمو ته له لاس رسې له هغې جملې له قضايي معاضدت څخه د گټې اخيستنې او د غورونې د لگښتونو د تضمين له سپارلو څخه د معافیت په هکله له هم هغه چلند څخه چې د نوموړي دولت د اتباعو په باره کې عملي کيږي، برخمن شي. ۳- هر پناه وړونکی به د خپلې دايمي استوگنې د ځای له خاورې پرته د نورو ژمنو دولتونو په خاوره کې، په ۲ بند کې د درج شوو مواردو په هکله له هغه چلند څخه برخمن شي چې د هغه د دايمي استوگنې د ځای د هيواد د اتباعو په باره کې عملي کيږي)) او د بهرنيانو په مورد د ملگرو ملتونو سازمان د ۱۹۸۵ کال اعلاميې ۵ ماده بهرنيان د محل اقامت هيواد د داخلي قوانينو او نړيوالو تړونونو مطابق د لاندې حقوقو لرونکي بولي ((ج - د محاکمو، حکمیت او نورو د عدالت اجرا کوونکو ادارو او نهادونو په وړاندې د يو شان او مساوي حقوقو څخه برخمن کيدل او د ضرورت په صورت کې په جزائي قضيو کې ژباړن ته د لاسرسي حق او همدارنگه د قانون د تجویز په صورت کې په نورو دعوی گانو کې هم د دې حق څخه استفاده کولای شي)).

په اخر کې کولای شو ووايو بهرني اتباع او اشخاص د ميزبان هيواد محاکمو ته د لاس رسې حق لري، چې دغه حق په نړيوالو معتبرو اسنادو لکه د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه، د بشر حقوقو نړيواله اسلامي اعلاميه او همدارنگه د افغانستان اساسي قانون او نورو قوانينو کې په صريح ډول پيشبيني شوی دی او هيڅ بهرنی پدې عنوان چې د محل اقامت دولت تابعیت نلري د هيواد محاکمو ته د مراجعې او لاس رسې د حق څخه محروم کيدلی نشي. (۵۵: ۱۱۱)

دوهم جز - د جزا حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو وجايب

پورتني بحث ته په توجه سره داسې تصور بايد ونکړو، چې بهرني اتباع په افغانستان کې جزائي مکلفيت نلري ځکه په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون د ۴۲ مادې له مخې بهرني اتباع د نورو جرايمو تر څنګ په مشخص ډول د لاندې جرايمو د ارتکاب په صورت کې مجازات کيږي:

۱- د پاسپورت پرته د افغانستان قلمرو ته د دخول په صورت کې: هغه شخص چې د پاسپورت پرته د افغانستان اسلامي جمهوريت قلمرو ته داخل شي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګني قانون ۴۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني تبعه چې د پاسپورت له لرلو پرته له افغاني سرحد نه راتېر شوی وي د قانون له حکمونو سره سم تر عدلي څارني لاندې نيول کيږي))

۲- له ويزې پرته د افغانستان قلمرو ته د دخول په صورت کې: پر پاسپورت سربيره هغه بهرني اتباع چې د افغانستان اسلامي جمهوريت د واکمنو مقاماتو څخه د ويزې اخيستلو پرته د هيواد قلمرو ته داخل شي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګني قانون ۴۶ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني تبعه چې له ويزې پرته د افغانستان اسلامي جمهوريت ته سفر کوي، تر عدلي څارني لاندې نيول کيږي او د قانون له حکمونو سره سم معامله ورسره کيږي)).

۳ - په تقليبي اسنادو سره د افغانستان قلمرو ته د دخول په صورت کې: هغه بهرني اتباع چې د افغانستان اسلامي جمهوريت قلمرو ته په تقليبي اسنادو سره داخل شي د مجازاتو لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګني قانون ۴۸ ماده دا ډول حکم کوي ((هغه بهرني تبعه چې په تقليبي سندونو سره د افغانستان اسلامي جمهوريت ته راتنـوځي تر عدلي څارني لاندې نيول کيږي)).

په همدې ترتيب سره هغه بهرني اتباع چې د بل چا د اقامت پاسپورت او جدول په خپل نوم سره استعمال کړي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې پدې مورد په

افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوګني قانون ۴۹ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني تبعه چې د نورو د استوګني پاسپورت او يا د مسافرت هر راز پانې يا جدولونه (فورمي) په خپل نامه استعمال کړي، ددغه قانون د اوه څلويښتمې مادې له حکم سره سم په سزا محکومېږي)).

دریم پراگراف

د کار حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

کار حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې د کارگر او کارفرما تر منځ اړيکي تنظيموي. د کار حقوق د حقوقو د هغې څانګې څخه دی، چې په خصوصي حقوقو کې ريښه لري، خو څرنګه چې امکان لري په دولتي اداره کې هم کار وکړي نو د دولت د مداخلې په وجه هغه عمومي حقوقو د څانګو څخه ګڼل کېږي. پر داخلي اتباعو سربېره بهرني اتباع هم د افغانستان په دولتي او غير دولتي ادارو کې د کار حق لري. که څه هم زياتره دولتونه د کار د شرايطو او مقرراتو د تنظيم او د اشتغال د ايجاد په مورد داخلي اتباعو ته خاص اولويت او لومړيتوب په نظر کې نيسي، خو د هيواد د ضرورتونو او غوښتنو په نظر کې نيولو سره زياتره هيوادونه بعضاً بهرني اتباع هم د صنعت، تجارت او يا خدمت لپاره په کار کې نيسي، خو د دې باوجود په مختلفو هيوادونو کې د بهرنيانو کار کول او اشتغال د بيلابيلو مقرراتو تابع دی.

په کلي ډول د کار کولو د مقرراتو په تنظيم کې، د داخلي اتباعو لپاره په حرفه، تجارت، صنعت، پانګې اچونې او نورو برخو کې لمریتوب په نظر کې نيول کېږي، خو د انساني عواملو يا انساني نورو له حيثه د هيواد د ضرورتونو او کمبوداتو او په خاص ډول تخصص او د هيواد داخل ته د پوهې او دانش انتقال ته په توجه سره هيوادونه د بهرنيانو لپاره د کار د شرايطو تعين او ټاکلو ته اقدام کوي. د نړيوالو اصولو پر بنسټ دوه ډلې بهرنيان په ميزبان دولت کې د کار کولو د حق څخه محروم دي:

۱ – توريستان(سياحين): د ۱۹۶۳ کال د توريستي چارو مربوط نړيوال کنفرانس د توريست په تعريف کې ويلي دي ”توريست يا موقت ليدونکی هغه شخص دی ،

چې د خپل اقامت هیواد څخه پرته د بل هیواد څخه لیدنه کوي مشروط پردي چې لیدنه یې دهیڅ ډول شغل او کسب د احراز لپاره نه وي“

۲ - هغه بهرنیان چې د ویزی د لغوه کولو د مقرراتو څخه په استفادې سره بل هیواد ته داخلېږي: څه ډول چې ځیني هیوادونه د یو او بل اتباعو د تگ راتگ د تسهیل لپاره د دوه اړخیزو تړونونو له لارې د یو او بل هیواد ته د طرفینو د اتباعو د ورود او خروج ویزو لغوه کولو ته اقدام کوي، چې په نتیجه کې د دغه هیوادونو اتباع د بل طرف هیواد ته د ورود او خروج لپاره د ویزی په اخیستلو محتاج نه دي. هغه افراد چې د دې حق څخه استفاده کوي او بل هیواد ته داخلېږي په هیڅ وجه سره په هغه هیواد کې د کار حق نلري، مگر داچې هغه هیواد ته د اخلیدو وړاندې یې د کار ویزی غوښتنه کړې وي. فرضاً که چیرې یو افغانی سوداگر وغواړي چې ترکیې ته سفر وکړي، نو د هغه دوه جانبه تړون په اساس چې له پخوا څخه د افغانستان او ترکیې تر منځ د ویزی د لغوه کولو په هکله منعقد شوی دی، د ویزی اخیستلو ته اړتیا نه لري. خو که په ترکیه کې د کار قصد ولري نو باید وړاندې له سفره یې د ترکیې هیواد څخه د کار ویزی غوښتنه کړې وای (۲):

(۲۲۵) د بهرنیانو د کار کولو د حق په مورد نشو کولای چې یو صریح نظر وړاندې کړو او همدارنگه نشو کولای ووايو، چې بهرنیان د هر کار د کولو حق لري او د کار څخه د بهرنیانو مطلق محرومیت هم نشو اعلامولی. ځکه پدې مورد مختلف هیوادونه بېلابېل مقررات لري، خو څرنگه چې وویل شول ځیني کارونه د داخلي اتباعو په انحصار کې دي او طبعاً بهرنیان د دا ډول کارونو څخه محروم دي. مثلاً دولتي کارونه او دندې چې د هغې لپاره تابعیت شرط گڼل شویدی، خو په ځینو مواردو کې بهرنیان دغه کارونو ته راغواړي. (۵۵: ۱۰۰)

په افغانستان کې بهرنیو اتباعو د استخدام او اشتغال مربوط موضوعات د هیواد د نافذه قوانینو لکه د کار قانون، د خصوصي پانگوني قانون او بهرنیو اتباعو د استخدام مقرره او نورو قوانینو او مقرراتو کې پیشبیني شوي دي. د کار قانون ۶ ماده په بهرنیو اتباعو باندې د کار قانون د احکامو د تطبیق په مورد دا ډول صراحت لري ((۱- هغه بهرني اتباع چې دمخکنيوجلا قراردادونو مطابق یا پرته له هغې ئې د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې دکار جواز ترلاسه کړی یا ئې

وروسته تر لاسه کوي او په دولتي يا غير دولتي گډو يا خصوصي ادارو کې استخداميږي، دغه قانون د حکمونو تابع دي، دهغوی د استخدام شرایط د جلا مقرري په واسطه تنظیميږي. ۲- حکومت کولای شي دهغو دولتونو د اتباعو لپاره چې دهغوی په قوانینو کې د افغانستان داسلامي جمهوریت اتباعو ته د کار حقوق محدود شوي دي، متقابل محدودیتونه وضع کړي)). څه ډول چې لیدل کېږي د ۶ مادي ۱ فقره د بهرنیو اتباعو د استخدام په مورد زیات تفصیل د یوې ځانگړي مقرري په وضع کولو پورې موکول کړيدي، چې خوشبختانه د لومړي ځل لپاره دغه مقررې د کار قانون د حکمونو په رڼا کې په ۱۳۸۴ کال کې د ۱۶ مادو په لرلو سره تصویب او د جمهور ریس له لوري توشیح شوه. د ذکر شوي مقرري د ۳ مادي د صراحت له مخې ((بهرني اتباع د دوه اړخیزو یا څو اړخیزو موافقتنامو په اساس په ادارو کې د دې مقرري د حکمونو مطابق استخدام کیدای شي)) همدارنگه د ۴ مادي د صراحت له مخې ((هغه بهرني اتباع چې په ادارو کې استخدامیږي، مکلف دي چې د نافذه قوانینو او د دغې مقرري د حکمونو رعایت او د افغانستان د خلکو د عقایدو او عنعناتو احترام وکړي)) او همدارنگه د بهرنیو اتباعو د استخدام مقرري د ۵ مادي د صراحت له مخې: هغه خارجي اتباع چې د اتلس کلنې عمر یې تکمیل کړی او د کار په قانون کې درج شوی د تقاعد نهایی سن ته نه وي رسیدلی او د خپل متبوع هیواد او د افغانستان د عامې روغتیا وزارت د مربوطه مراجعو څخه یې د صحت تصدیق تر لاسه کړی وي په لاندې ډول په ادارو کې استخدام کېږي..... د پورتنۍ مادي مطابق د بهرنیو اتباعو د استخدام شرایط په لاندې ډول دي: ۱- د اتلس کلنې عمر بشپړول. ۲- د افغانستان د کار قانون مطابق د تقاعد نهایی سن ته نه رسیدل. ۳- د متبوع هیواد د صحي تصدیق لري. ۴- د افغانستان د عامې روغتیا وزارت د صحي تصدیق لرل. ۵- د کار او اقامت ویزې درلودل. نو څه ډول چې لیدل کېږي بهرني اتباع د کار قانون او په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقرري په اساس په دولتي او غیر دولتي ادارو کې د ضرورت په نظر کې نیولو سره د کار کولو حق لري او کیدای شي د یوه کارکوونکي په صفت استخدام شي، خو هغه شرط چې په نوموړي مقررې کې راغلی دا دی، چې د لومړیتوب او اولویت حق افغاني کارکوونکو ته ورکول کېږي او په هغه صورت کې چې په هماغه ساحه کې افغاني کارکوونکي شتون ولري د بهرنیو اتباعو د استخدام مخنیوی کېږي، لکه چې پدې مورد د پورته ذکر

شوي مقرري ۶ ماده دا ډول صراحت لري ((د داخلي او خارجي کارکونکو د موجودیت په صورت کې داخلي کارکونکو ته اولویت ورکول کېږي)).

د افغانستان د خصوصي پانګونې قانون هم داخلي منظور شویو تشبثاتو ته اجازه ورکوي، چې بهرني اتباع استخدام کړي، د ذکر شوي قانون ۲۰ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((۱- منظور شوی تشبث حق لري په مستقیم یا غیرمستقیم صورت سره د نافذو تقنیني سندونو مطابق، اداري کارکونکي او بهرني متخصصین استخدام کړي. ۲- منظور شوی تشبث حق لري د خپلو سوداګریزو فعالیتونو دسرته رسولو په منظور، له بهرنيو اشخاصو سره خدماتي قرار دادونه عقد کړي، پدې صورت کې د منظور شوي تشبث بهرنيو کارکونکو ته د اړوند تقنیني سند مطابق د کار جواز ورکول کېږي، پدې شرط چې بهرني کارکونکي په افغانستان کې د اوسېدو په وخت کې نافذقوانین په پام کې ونیسي. ۳- بهرني او کورني منظور شوي تشبثات چې بهرني پانګه اچونکي هم پکې ونډه لري، هڅول کېږي خو افغاني کارکونکي استخدام کړي)) د یادولو وړ ده چې هغه بهرني اتباع چې افغانستان ته د کار لپاره سفر کوي مکلف دي، چې اقامت او کار ویزې د اړوندو مراجعو څخه ترلاسه کړي، چې له هغې پرته به د کار قانون او د بهرنيو اتباعو د استخدام مقرري د مفادو څخه نشي برخمن کېدای (د بهرنيو اتباعو د استخدام مقرري د ۱۱ مادې څخه په استفادو).

د اسلام مقدس دین له نظره هم غیر مسلم بهرنيان د نورو سره د قرارداد د تړلو څخه په استفادې سره د خپلو مصارفو د تامین لپاره ازاد دي، چې کار انتخاب او د مسلمانانو په شان په مختلفو اقتصادي فعالیتونو کې په مستقیم ډول ګډون وکړي، یعنی غیر مسلم په اسلامي ټولنه کې د مسلمانانو پشان کولای شي په اقتصادي فعالیتونو کې سهیم شي. خو د ځینو هیوادونو لکه ترکیه او سعودي عربستان په قوانینو کې د بهرنيانو د استخدام په مورد یو سلسله محدودیتونه شتون لري او زیاتره پیر عاید لرونکي کارونه په صراحت سره داخلي اتباعو ته تخصیص شوي او د بهرنيانو لپاره ممنوع اعلام شويدي. (۱۷-۱۰۴) په همدې ترتیب سره په نړیوالو معتبرو اسنادو کې هم د بهرنيانو د کار په حق باندې تاکید شويدي. لکه د بشر حقوقو نړیوالې اعلاميې ۲۳ ماده کې د کار حق د پرته د کوم توپیر څخه د ټول

بشر لپاره پدې ډول په رسمیت پیژندلی دی ((۱- هر څوک حق لري چې کار وکړي. په آزاد ډول ځانته کار غوره کړي، د کار عادلانه او منصفانه شرایط ولري او د بې کارۍ په وړاندې بې حمایت او ملاتړ وشي. ۲- ټول وگړي حق لري چې د مساوي کار په بدل کې مساوي اجوره ترلاسه کړي. ۳- هر څوک چې کار کوي د مناسب معاش حق لري، چې د ده او د ده د کورنۍ لپاره د بشري کرامت وړ ژوند تضمین کړي او که ضروري وي، حق لري چې د نورو ټولنیزو محافظتي وسایلو په ذریعې خپل ژوند پیاوړی کړي. ۴- هر څوک حق لري چې د خپلو گټو د دفاع پخاطر له نورو سره اتحادیې جوړې کړي او همدا راز په اتحادیو کې گډون وکړي)) همدارنگه د پناه وړونکو په وضعیت پورې د اړوند کنوانسیون ۱۷ ماده هم د پناه وړونکو د کار کولو یا اشتغال حق په مورد دا ډول صراحت لري ((۱- د اجوري په ترلاسه کولو سره په کار د بوختیدو د حق په هکله به، هر ژمن دولت د هغو پناه وړونکو په نسبت چې په منظمه توگه یې د هغه په خاوره کې استوگنه کړیده، هغه په زړه پورې چلند چې په دغسې مواردو کې یې د پرديو دولتونو د اتباعو په نسبت عملي کوي، عملي کړي. ۲- په هر حال کې هغه محدودوونکي مقررات به چې د پرديو یا د پرديو د استخدام په باره کې د کار د کورني بازار د ملاتړ په منظور وضع کيږي، د هغه پناه وړونکي په باره کې چې د ژمن دولت په خاوره کې د دې کنوانسیون د اجراء په نیته نوموړی له د بحث وړ مقرراتو څخه معاف دی یا له لاندې شرایطو څخه د یوه لرونکي وي، اجرا نشي: (الف) درې کاله موده په هیواد کې د استوگني سابقه لري. (ب) میرمن لري چې دهغه د استوگني د ځای د هیواد د تابعیت لرونکي ده. هغه پناه وړونکی چې له خپلې میرمنې سره یې متارکه کړیده نشي کولای، د دې بند په مقرراتو استناد وکړي. (ج) اولاد یا اولادونه لري چې د هغه د استوگني د ځای د هیواد د تابعیت لرونکي دي. ۳- ژمن دولتونه به په مساعد نظر سره هڅه وکړي چې د پناه وړونکو په استخدام پورې اړوند حقوق په خاصه د هغو پناه وړونکو چې د کارگر په استخدام پورې د اړوندو برنامو یا مهاجرتي برنامو په موجب د هغو خاوري ته ور دننه شوي، پدې برخه کې د خپلو اتباعو له حقوقو سره ورته او یو شان کړي)) او د ذکر شوي کنوانسیون په ۱۸ ماده کې د کار حق څخه د ازاد کار په نوم سره یادونه شویده او هغه د پناه اخیستونکو لپاره دا ډول تضمین کوي ((ژمن دولتونه به د هغو پناه وړونکو په نسبت چې د هغوی په خاوره کې ژوند کوي قانوناً د کرنې،

صنعت، لاسي کارونو، سوداگری او د سوداگریزو او صنعتي شرکتونو د تاسیسولو په برخو کې په کار باندې د بوختیدو په هکله هغه چلند وکړي، چې د امکان تر حده پورې مساعد وي او په هر حال کې له هغه چلند څخه چې په دغسې مواردو کې د پرديو په نسبت په کلي توگه عملي کيږي، زیات مساعد نه وي)). او همدارنګه د بهرنيانو په مورد د ملګرو ملتونو سازمان د ۱۹۸۵ کال اعلاميې په ۸ ماده کې هم د بهرنيانو د کار حق پدې ډول په رسمیت پېژندل شوی دی ((الف- سالم کاري محیط ته د لاسرسي حق او د مساوي کار په مقابل کې د مساوي او عادلانه اجورې دریافت د هغې هیواد اتباعو ته بالخصوص د بنځو په مورد د هر ډول تبعیض پرته)).

څلورم پراگراف

د مالي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو وجایب

د هر هیواد او د هغې د جملې څخه د افغانستان اسلامي جمهوریت د او سیدونکو د وجایبو څخه یوه وجیبه دولت ته د ماليې او محصول ورکړه ده چې نه یواځې د هیواد اتباع بلکې په هیواد کې میشت بهرني حقيقي او حکمي اشخاص هم د ماليې او محصول په ورکړه مکلف دي. دغه امر د مساواتو اصل د رعایت او همدارنګه په افغانستان کې د پانګونې لپاره د بهرنيانو د تشویق پخاطر په نظر کې نیول شوی دی، چې پدې مورد د اساسي قانون ۴۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هر افغان مکلف دی د قانون له حکمونو سره سم دولت ته مالیه او محصول ورکړي.

هیڅ راز مالیه او محصول د قانون له حکمه پرته نه وضع کيږي. د ماليې او محصول اندازه او د ورکړې ډول یې د ټولنیز عدالت په رعایت د قانون په وسیله ښوول کيږي. دا حکم د بهرنيو کسانو او موسسو په برخه کې هم تطبیقويږي. هر ډول ورکړه شوي مالیه، محصول او عایدات دولتي واحد حساب ته تحویلويږي)).

په مشخص ډول باید وویل شي هغه بهرني حقيقي اشخاص چې د افغانستان په ادارو کې کار کوي د ماليې په ورکړه مکلف دي، چې پدې مورد د بهرنيو اتباعو د استخدام مقرري ۱۰ ماده ۱ او ۲ فقره دا ډول صراحت لري ((۱- بهرني اتباع چې د دغې مقرري د احکامو مطابق استخدام کيږي، د کار د اړوندو تقنیني اسنادو

مطابق د اجورې سره د رخصتی حق لري. ۲- د هفتې د ختم رخصتي د خارجي کارکوونکو لپاره هم د نورو دولتي ادارو کارکوونکو پشان د جمعي په ورځ تعين کيږي)).

دوهم مبحث

د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجايب

خصوصي حقوق د هغه قواعدو مجموعه ده، چې د اشخاصو ترمنځ خصوصي روابط تنظيموي. بهرنيان پر عمومي حقوقو سربيره د خصوصي حقوقو په ساحه کې هم د يو سلسله حقوقو لرونکي دي، خو د دې باوجود د خصوصي حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق مطلق نه دي او پدې مورد يو سلسله استثنائات هم شتون لري. مدني قوانينو د افرادو خصوصي حقوق په ټولو برخو کې مشخص کړيدي، افراد په ژوندي ډول تولد سره د حق څښتن گرځي او د عمر تر پايه دهغې څخه استفاده کولای شي. دا حقوق تر اندازې پورې اهميت لري، چې هيڅوک نشي کولای په کلي ډول د دغه حقوقو د تمتع يا اجرا حق د ځان څخه سلب کړي. (۵۳: ۱۲۷) د خصوصي حقوقو څخه استفاده په ټولنه کې د ژوند لپاره لازمي ده او نشو کولای يو چاته هيواد ته د ورود او داخلیدو اجازه ورکړو، خو هغه د مدني او خصوصي حقوقو څخه محروم کړو. هيڅ هيواد پخپلو قوانينو کې د بهرنيانو لپاره په ممنوعيت او محروميت نه قابليږي، خو هغه څه چې زيات د بحث وړ دي د دې حقوقو څخه د استفادې څرنگوالی دی نه اصل او ماهيت. کلي اصل دا دی چې هر بهرنی کولای شي د ټولو مدني حقوقو څخه تمتع شي مگر په هغه مواردو کې چې د قانون پواسطه د ځينو خاصو ملاحظاتو په اساس مستثنی شوی وي. (۵۵: ۷۰) د مدني حقوقو د لرلو اصل هماغه د نړيوالو خصوصي حقوقو د يوه عالم والټ Valett نظر دی، چې پدې مورد يې په تفصيل سره څرگند کړی وو او ويل به يې 'چې خصوصي حقوق داسې څه نه دي، چې وکولای شو د بهرنيانو او داخلي اتباعو ترمنځ توپير رامنځته کړي. بهرنی هم د داخلي اتباعو پشان دخصوصي حقوقو څخه استفادې ته محتاج او نیازمند دی او که په ځيني مواردو کې لازم وي د بهرنيانو لپاره په محدوديتونو قابل کيږي او قانون يې بايد په صراحت سره قيد کړي تر هغه وخته پورې چې په قانون کې د يوه حق سلب کيدل اعلام شوي نه وي

د بهرنيانو وضع د داخلي اتباعو پشان ده. (۵۳ : ۱۲۷) خصوصي حقوق په عيني حقوقو، فاميل حقوقو، وجايبو حقوقو، تجارت حقوقو او ميراث حقوقو باندې ويشل کيږي. د خصوصي حقوقو څخه د بهرنيانو د استفادې حدود او شرايط په مختلفو هيوادونو کې متفاوت دي، چې پدې ځای کې په افغانستان کې د بهرنيانو حقوقو او وجايب د خصوصي حقوقو په ټولو پورته ذکر شويو څانگو کې د مطالعې لاندې نيسو .

لومړی پراگراف

د عيني حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او د هغې محدوديتونه

عيني حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو ټولگه ده، چې د اموالو سره د افرادو روابط تنظيموي او د عيني حقوقو د بحث اصلي موضوع مال او مالکيت دی . د اساسي قانون د احکامو مطابق ټول حقيقي او حکمي اشخاص د ملکيت د لرلو حق لري هغه که داخلي وي يا بهرنی چې د پدې هکله د اساسي قانون ۴۰ ماده دا ډول صراحت لري ((ملکيت له تيري څخه خوندي دی. هيڅوک د ملکيت د ترلاسه کولو او په هغه کې د تصرف کولو څخه نه منع کيږي مگر د قانون د احکامو په حدودو کې .....)) چې پدې ماده کې د ملکيت د لاسته راوړلو او په هغې کې د تصرف کولو په رابطه يوه استثنا ذکر شويده، چې هغه د قانون حکم دی او هغه استثنا چې پدې مورد کې د بهرنيانو په رابطه په افغانستان کې وضع شويده د عقاري يا غير منقولو اموالو د لرلو څخه د بهرنيانو محروميت دی چې د اساسي قانون په ۴۱ ماده کې دا ډول بيان شويدي ((بهرني اشخاص په افغانستان کې د عقاري مالونو د ملکيت حق نه لري. د عقار اجاره د پانگې اچونې په منظور د قانون له حکمونو سره سم جواز لري. د بهرنيو ملکونو پر سياسي نمايندگيو او پر هغو بين المللي موسسو چې افغانستان پکې غړيتوب لري د عقاري مالونو پلورل د قانون له حکمونو سره سم جواز لري)) په همدې ترتيب سره د بهرنيان نشي کولای په افغانستان کې عقاري يا غير منقول اموال د وصيت په اساس تملک کړي، چې پدې مورد مدني قانون ۲۱۱۲ ماده دا ډول حکم کوي ((د نورو هيوادونو خلک د دې مادې په ۱ فقره کې د درج شوي وصيت په اساس نه شي کولی، چې په افغانستان کې په عقاري مالونو باندې د ملکيت حق پيدا کړي)).

ذکر شوي موضوع د هیواد په پخوانیو اساسي قوانینو کې هم تسجیل شوي وه، ځیني هیوادونه په خپلو اساسي قوانینو کې د بهرنیان په وړاندې پدې ډول ممنوعیت قایل دي. پدې ځای کې د مقنن هدف د هیواد د قلمرو او ساحې د ساتلو په خاطر د لازم احتیاط او د نورو هیوادونو، دهغي د اتباعو او یا د هغي د اړوندو موسساتو پواسطه د بهرنیو هیوادونو د اختیار لاندې واقع کیدو څخه مخنیوی دی، ځکه افغانستان د رشد او توسعې په حال کې هیواد دی او ملي پانګوال په پراخه پیمانه سره پکې شتون نلري او دا خطر متصور دی، چې ګواکې د یوه بهرني هیواد د نماینده ګانو پیسې او سرمایه د هیواد د یوې برخې د معاملې مورد نشي، چې له هغه طریقه د هیواد په سیاستونو، استراتیژیو او داخلي او خارجي پالیسیو په تدوین باندې د بهرنیانو تسلط نقش پیداکوي. (۱۰: ۴۰۶)

پدې ځای کې یوه پوښتنه پیداکیري هغه دا چې که یو افغانی تبعه، چې د هیواد د نافذه قوانینو په موجب د عقاري اموالو د لرلو حق لري افغانی تابعیت ترک کړي، نو نوموړی شخص د افغانستان د قوانینو مطابق نور افغانی تبعه نه ګڼل کیري، نو د هغي د غیرمنقولو اموالو سرنوشت به څه ډول کیري؟ ایا پدې حالت کې چې شخص افغانی تبعه نه ګڼل کیري کولای شي چې موروثي غیر منقول اموال ولري یا نه؟ د دې پوښتنې ځواب منفي دی ځکه په مجرد د دې چې د شخص حقوقي او سیاسي رابطه دخپل متبوع دولت سره قطع شي نو پدې صورت کې د شخص رابطه پخپله او اتوماتیک ډول د عقاري ملکیت سره قطع کیري. (۵۵: ۱۵۳) د تابعیت قانون ۳۹ ماده د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې ((۱- د افغانستان اسلامي جمهوریت په تابعیت پورې اړوندې چارې د واکمن هیئت (کمیسون) له خوا څیرل کیري. ۲- د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې په تابعیت پورې د اړوندو چارو په واکمن هیئت (کمیسون) کې د سترې محکمې، عدلیې وزارت، بهرنیو چارو وزارت، د کورنیو چارو وزارت او د ملي امنیت عمومي ریاست استازي غړیتوب لري. ۳- هیئت (کمیسون) د تابعیت په ورکولو پورې اړوند غوښتنلیکونه او وړاندیزونه په مقدماتي ډول څیري، پایلې یې جمور ریس ته وړاندې کوي. ۴- د تابعیت په پرېښودلو، اعاده کولو او سلبولو پورې اړوند غوښتنلیکونه او وړاندیزونه د هیئت (کمیسون) له خوا له څیړني وروسته د وزیرانو شوری ته لیرل کیري)) نو پدې اساس څه ډول چې لیدل کیري بهرني اتباع په هیڅ وجه نشي

کولای، چې په افغانستان کې غیر منقول اموال ولري، خو دا نقطه د یادولو وړ ده، چې بهرني اتباع په افغانستان کې د پانګونې په منظور کولای شي غیر منقول اموال د ۵۰ کالونو لپاره په اجاره واخلي، چې نوموړي موضوع د خصوصي پانګې اچونې قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((بهرنی منظور شوی تشبث د خپلو فعالیتونو د پرمخ بیولو لپاره حق لري په افغانستان کې عمار، د قانون د حکمونو مطابق تر (۵۰) کلونو مودې پورې په اجاره واخلي)).

دوهم پراګراف

د فامیل حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وجایب

د فامیل حقوق هغه قواعد دي چې د اشخاصو روابط په فامیل کې تنظیموي د فامیل حقوقو د بحث موضوعات عبارت دي له خطبې، نامزدۍ، نکاح، طلاق، تفریق، رجعت او داسې نور لکه د نسب ثبوت، وصایت، حضانت، رضاع او داسې نور. بهرنی حقیقي شخص کولای شي چې په افغانستان کې د ازدواج عقد منعقد او منحل کړي چې هر یو یې بیل بیل د مطالعي لاندې نیسو .

لومړی جز - د ازدواج عقد په مورد د بهرنيانو حقوق

د ازدواج یا نکاح عقد دوه ډوله شرایط لري، ماهوي شرایط او شکلي شرایط د ماهوي شرایطو له نظره د هغې د صحت، لزوم او نفاذ لپاره یو سلسله شرایط شتون لري چې عبارت دي له د انعقاد شرایط، د صحت شرایط، د لزوم شرایط او د نفاذ شرایطو څخه او د ازدواج شکلي شرایط عبارت دي له د مدني قانون مطابق په محکمه کې د هغې ثبت او د نکاح خط د اخیستلو څخه (۱۴-۱۸۱) نو پدې اساس په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د ازدواج د حقوقو په مورد د مدني قانون ۱۹ او ۲۰ مادې د بهرنيانو لپاره دا حق ورکوي، چې د ازدواج عقد د متني او ماهوي قواعدو له حیثه د زوجینو د متبوع دولت د قوانینو تابع دی، خو د ازدواج شکلي شرایط د محل اقامت هیواد د قوانینو تابع دي چې دواړه یې په لنډ ډول د مطالعي لاندې نیسو .

الف - د ازدواج په متني قواعدو د تطبيق وړ قانون

لكه څه ډول چې مخكې هم وويل شول په هيواد كې د بهرنيو اتباعو ازدواج د زوجينو د متبوع هيوادونو د قوانينو تابع دى، چې پدې مورد د مدني قانون ۱۹ ماده دا ډول صراحت لري ((د ازدواج د صحت د موضوعي شرطونو په مورد د دواړو زوجينو قوانين تطبيق كيږي او د ازدواج د شكلي شرطونو په مورد كې د هغه هيواد د قانون حكمونه مراعت كيږي، چې ازدواج پكې صورت موندلى وي)) بايد يادونه وكړو چې د بهرنيو اتباعو د ازدواج په متني شرايطو د واكمنو قواعدو د تاكولو په مورد، چې دواړه زوجين د يوه هيواد تابعيت ولري كوم مشكل نه رامنځته كيږي، خو هغه وخت مشكل رامنځته كيږي چې زوج او زوجه دواړه د مختلفو هيوادونو تابعيت ولري او د دوى د متبوع هيوادونو قوانينو د خپلو اتباعو د ازدواج په متني شرايطو په مورد متفاوت ليدلورى ولرى . پدې حالت كې بايد معلوم كړو چې ايا د يواځې د يوه اړخ د متبوع هيواد قانون په خاص ډول د زوج د متبوع هيواد د قانون پلي كول كافي دي يا د دواړو طرفونو د متبوع هيوادونو قوانين بايد په نظر كې ونيول شي؟ دغه مشكل په خاص ډول سره هغه وخت مطرح او رامنځته كيږي ، چې طرفين واحده اقامتگاه ونلري يعنى د عقد د اړخونو د اوسيدو ځاى په يوه هيواد كې نه وي او د هغوى په متبوعو هيوادونو كې د قوانينو تعارض هم متفاوت وي يعنى يو د تابعيت پر عامل او بل د اقامتگاه پر عامل باندې مبنى وي. نو پدې ډول حالت كې نشو كولاى د يوه طرف د متبوع هيواد قانون څخه د بل طرف د متبوع هيواد د قانون په نفع سترگې پټې كړو او بايد پدې حالت كې د دواړو هيوادونو قوانين په نظر كې ونيسود افغانستان مدني قانون د هغه بهرنيو زوجينو ترمنځ چې مختلف تابعيتونه ولري كومه خاصه د حل لار نه ده پيشبيني كړي. همدارنگه د يو تعداد هيوادونو د قوانينو لكه د فرانسې، المان، اطريش، ايټاليا، سويس او نورو هيوادونو د قوانينو له مخې دواړه بڼه او ميره كولاى شي چې د خپلو شخصي قوانينو څخه پيروي وكړي چې دا هم د قوانينو د تعارض د حل لپاره يو بل حقوقي مشكل دى. (۵۵ : ۸۰)

ب - د ازدواج په شكلي شرايطو د پلي كيدو وړ قانون

څرنگه چې مخكې هم يادونه وشوه په هر حقوقي عمل كې دوه ډوله قواعد مطرح دي. يو متني قواعد او بل شكلي قواعد چې متني قواعدو د تطبيق د څرنگوالي څخه

بحث کوي. او متني قواعد چې موضوع تعريفوي. نو څرنگه چې د ازدواج په متني قواعدو د پلي کيدو وړ قانون مو په پورته ډول مطالعه کړ او ومو ويل چې د هيواد د نافذه قوانينو په اساس د بهرنيو اتباعو ازدواج د متني له لحاظه د دهغوی د متبوعو هيوادونو د قوانينو تابع دی. خو د ازدواج عقد شکلي شرايط د يوه حقوقي عمل په عنوان د عقد د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع دی يا په بل عبارت د ازدواج عقد د تشریفاتو د اجرا کيدلو محل بلل شويدي. لدې جهته ده چې د هيواد مدني قانون د ازدواج عقد شکلي شرايط د ازدواج عقد د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع بولي، چې پدې مورد د مدني قانون ۱۹ ماده دا ډول صراحت لري ((د ازدواج د صحت د موضوعي شرطونو په مورد د دواړو زوجينو قوانين تطبيق کيږي او د ازدواج د شکلي شرطونو په مورد کې د هغه هيواد د قانون حکمونه مراعت کيږي، چې ازدواج پکې صورت موندلی وي)). په همدې دليل د نړيوال عرف په له مخې د احتمالي معضلاتو د مخنيوي پخاطر عموماً هيوادونو د هيواد څخه بهر د خپلو اتباعو د ازدواج د تشریفاتو اجرا کول د خپلو قونسلې مامورينو په غاړه ايښودلي دي، خو که دغه مراسم د قونسلې مامورينو له لورې ترسره نشي او د هغې برعکس د ميزبان هيواد په محاکمو کې د هغې هيوادونو د قاضيانو له لورې اجرا شي پدې صورت کې د ازدواج د شکلي شرايط په مورد د ازدواج د مراسمو د اجرا د محل قانون يا د عقد د وقوع د محل قانون او د ازدواج د متني شرايطو په مورد شخصي قانون¹⁹ يا د طرفينو د متبوع هيوادونو قوانين د پلي کيدو وړ دي.

دوهم جز - د طلاق په مورد د بهرنيانو حقوق

د افغانستان مدني قانون د حکمونو په اساس د بهرنيو اتباعو د طلاق په مورد د هغه هيواد قانون د پلي کيدو وړ دی، چې زوج د طلاق پر مهال دهغه دولت تابعيت ولري چې دغه مطلب د مدني قانون د ۲۰ مادې په ۲ فقره کې دا ډول بيان شويدي ((د طلاق په باره کې د هغه دولت د قانون حکمونه تطبيق کيږي، چې ميرته د طلاق په وخت کې د هغې تابع وي)) فرضاً که چيرې يو ايراني تبعه په افغانستان کې خپلې بنځې ته چې د تاجکستان هيواد تبعه ده طلاق ورکړي نو دا ډول طلاق د ميرته د متبوع هيواد يعنی ايران د قوانينو تابع دی نو پدې اساس

¹⁹ Lex personality

افغاني قاضي هم بايد خپل حکم د ايران د قانون مطابق صادر کړي مگر په هغه صورت کي افغاني قاضي د افغانستان قانون تطبيق کوي چي په پورته مثال کي يو د طرفينو څخه افغاني تبعه وي يعني دا ډول طلاق د افغانستان د قوانينو تابع دی، چي پدې مورد د افغانستان مدني قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((د دې قانون د (۱۹ او ۲۰) مادو په درج شويو حالونو کي که د زوجينو څخه يو د ازدواج د عقد په وخت کي افغان وي، نو د اهليت د شرطونو څخه غير يواځي د افغانستان د قانون حکمونه تطبيقيري)) څه ډول چي ليدل کيږي د مدني قانون په ۲۰ ماده کي د طلاق څخه په کلي ډول يادونه شوېده، چي کولای شو ووايو د ذکر شوي مادې څخه منظور د طلاق متني يا ماهوي شرايط دي نه شکلي او تشریفايي شرايط چي د طلاق د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع دي. که څه هم د افغانستان مدني قانون د طلاق د شکلي شرايطو څخه يادونه نه ده کړي خو د يوې کلي قاعدې په حيث لکه څه ډول چي مخکي وويل شول په عمومي ډول د حقوقي اعمالو شکلي شرايط د محل وقوع هيواد د قوانينو تابع وي، لکه څه ډول چي د مدني قانون ۱۹ ماده د ازدواج شکلي شرايط د هغه هيواد د قوانينو تابع بولي چي ازدواج پکي ترسره شويدي، نو د طلاق د شکلي شرايطو په مورد هم کولای شو د محل وقوع هيواد قانون د پلي کيدو وړ وبولو.

دریم جز – د ازدواج عقد په مالي آثارو د پلي کيدو وړ قانون

په صحيح ډول د ازدواج عقد انعقاد د يو سلسله ټاکليو آثارو د ايجاد باعث ګرځي لکه د مهر ورکړه او د نفقې برابرول ، چي د دې ډول آثارو انجامول زوج ته متوجه وي، نو پدې اساس په صحيح ډول د ازدواج عقد د انعقاد څخه وروسته زوج پدې مکلف ګرځي، چي د خپلې زوجي مهر ورکړي او نفقه ورته برابره کړي. مالي حقوق هغه حقوق دي، چي په مال او منافعو پوري تړاو ولري او د هغې موضوع مال يا منفعت وي لکه د ارتفاق حق، د خيار حق، د شفع حق او په ثمن د بايع حق او په مبيعه د مشتري حق. چي د بنځي مالي حقوق په عمومي صورت سره په مهر، نفقې او ميراث باندې ويشل کيږي^(۱۸: ۱۸) او د مهر او نفقې په موضوع کي د هغه کس شخصي قانون د پلي کيدو وړ دی، چي د نفقې په برابرولو باندې مکلف وي، پدې مورد د مدني قانون ۲۴ ماده دا ډول صراحت لري ((په نفقه باندې د مکلف کولو په باره کي د هغه شخص د متبوع دولت د قانون

حکومنه تطبیقیري، چې د نفقي په ورکولو مکلف وي)). د دې مادې څخه داسې استنباط کيږي، چې په هغه صورت کې چې په افغانستان کې دوه بهرني اتباع ازدواج وکړي او د دوی ترمنځ د نفقي په مورد دعوی مطرح شي، نو د افغانستان د واکمني محکمي قاضي باید پدې ډول دعوی کې د هغه شخص د متبوع هیواد د قانون پواسطه حکم صادر کړي، چې د نفقي د تامین مکلفیت لري. خو په هغه صورت کې چې پدې ډول ازدواج کې یو د طرفینو څخه افغاني تبعه وي نو کوم مالي آثار چې د دې ازدواج په موجب رامنځته کيږي د افغانستان د قانون تابع دي، نو پدې اساس زوج مکلف دی چې د افغانستان د قوانینو مطابق زوجې ته نفقه برابره کړي. د مدني قانون ۲۱ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د دې قانون د (۱۹ او ۲۰) مادو په درج شویو حالونو کې که د زوجینو څخه یو د ازدواج د عقد په وخت کې افغان وي، نو د اهلیت د شرطونو څخه غیر یواځې د افغانستان د قانون حکومنه تطبیقیري)).

څلورم جز – په قضائي تفریق د پلي کیدو وړ قانون

د زوجینو ترمنځ د قضايي تفریق په مورد د هغه هیواد قانون د پلي کیدو وړ گڼل کيږي، چې زوج د دعوی د اقامه کولو پر مهال د هغه دولت تابعیت ولري. د مدني قانون ۲۰ ماده ۳ فقره پدې هکله دا ډول حکم کوي ((د جلاوالي او انفصال په حالونو کې د هغه هیواد قانون ته اعتبار ورکول کيږي، چې میره د دعوی د اقامه کیدو په وخت کې د هغې تابع وي)) نو پدې اساس که چیرې یوه ایرانی تبعه د خپل مصري خاوند په وړاندې د افغانستان په محاکمو کې د قضائي تفریق غوښتنه وکړي، نو د واکمني محکمي قاضي مکلف دی، چې د قضائي تفریق په مورد د مصر قانون اجرا کړي، خو که یو د طرفینو څخه مثلاً زوجه افغانی وه، نو پدې صورت کې د ذیصلاح محکمي قاضي خپل حکم باید د افغانستان د قوانینو مطابق صادر کړي، چې پدې مورد د مدني قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((د دې قانون د (۱۹ او ۲۰) مادو په درج شویو حالونو کې که د زوجینو څخه یو د ازدواج د عقد په وخت کې افغان وي، نو د اهلیت د شرطونو څخه غیر یواځې د افغانستان د قانون حکومنه تطبیقیري)).

پنځم جز - د والدينو او والدانو ترمنځ په وځاييو باندې د تطبيق وړ قانون

د ازدواج عقد آثار نه يواځې دا چې د ازدواج عقد طرفينو ته متوجه دي، بلکې د دې عقد څخه ناشي اولاد ته هم متوجه کيږي، نو پدې اساس هغه مهمترين حقوق پلار يې د خپلو اولادونو په مقابل کې لري د هغې په رعايت کولو مکلف دی، لکه د نيک نوم ايښودل، د طفل څخه ساتنه او حضانت، د تعليم او تربیې او نفقي برابرولو حقوق. او په مقابل کې اولادونه هم د خپلو والدينو په وړاندې د يوسلسله حقوقو په رعايت کولو مکلف دي لکه احترام، اطاعت او داسې نور.....

په پلار باندې د اولاد او په اولاد باندې د پلار د حقوقو په رابطه هغه چې طفل د بلوغ سن ته نه وي رسيدلی، نو د پلار د متبوع هيواد قانون تطبيق کيږي. بنا پر دې که چيرې يو مراکشې سړی په افغانستان کې د يوې مصري ښځې سره ازدواج وکړي او نوموړی ازدواج د زوی يا لور د تولد سبب شي او دوی ټول په افغانستان کې ژوند کوي، نو هغه وځايب او مکلفيتونه چې پلار او اولادونه يې يو د بل په وړاندې لري د مراکش د قانون پواسطه تنظيم کيږي. پس که چيرې د لور يا زوی د نسب د ثبوت، د نفقي د تامين، حضانت او نورو حقوقو په هکله دعوی په افغانستان کې مطرح شي، نو د افغانستان د ذبصلاح محکمې قاضي د پلار د متبوع هيواد قانون په اجرا کولو باندې مکلف دی، چې پدې مورد د مدني قانون ۲۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه مسلې چې د پلارانو او زامنو تر منځ د زوی ولی، ولايت او نورو وځاييو پورې مربوطې وي، د پلار د متبوع دولت د قانون حکمونه تطبيق کيږي)).

دریم پراگراف

د وځاييو حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق او وځايب

د وځاييو حقوق دهغه قواعدو او مقرراتو ټولگه ده، چې يو د بل پر وړاندې د اشخاصو وځايب تنظيموي. چې دغه وځايب به يا د حقوقي اعمالو او يا د حقوقي حوادثو څخه ناشي وي چې دواړه په لنډ ډول د مطالعې لاندې نيسو.

لومړۍ جز – د عقد څخه د ناشي وځاييو په مورد د بهرنيانو حقوق

د عقد څخه د ناشي وځاييو په مورد د مدني قانون ۲۷ ماده دا ډول صراحت لري ((د هغه التزاماتو په باره کې چې د عقودو څخه پيدا شوي وي، د هغه دولت قانون تطبيقيري چې د عقد د دواړو خواوو په کې اوسيدنه غوره کړي وي، په هغه صورت کې چې د اوسيدني ځای اختلاف ولري، دهغه دولت قانون تطبيقيري چې عقد په کېنې پوره شوی وي پدې شرط چې د عقد دواړو خواوو د يو ټاکلي قانون د حکمونو د تطبيق په باره کې موافقه نه وي کړي او يا د قرينو څخه معلومه نه شي چې د عقد د دواړو خواوو مرام د بل قانون تطبيق وو. په عکار پورې مربوط د پوره شوو عقودو په باره کې د عکار د ځای قانون تطبيقيري)) د دې مادې د نص څخه په واضح ډول معلوميري، چې د عقد څخه د ناشي وځاييو په مورد څلور حالتونه متصور دي .

الف – د طرفينو د اختياري اقامتگاه قانون: په هغه صورت کې چې طرفين د واحدې اختياري اقامتگاه لرونکي وي، نو د طرفينو د اختياري اقامتگاه قانون د تطبيق وړ دی. مثلاً يو افغان د يو مصري سره د راکړې ورکړې يوه معامله کوي او دواړه په مصر يا افغانستان کې اختياري اقامتگاه ولري، نو پدې حالت کې د عقد د اثر په مورد د طرفينو د اقامتگاه قانون د پلي کيدو وړ دی.

ب – د عقد د تکميل د محل قانون: په هغه صورت کې چې طرفين واحده اقامتگاه ونلري د عقد د تکميل د محل قانون د پلي کيدو وړ دی. د غير عيني عقودو احکام په استثنا د وصيت په مجرد د ايجاب او قبول سره ثابتيري، خو عيني عقودو هغه وخت تکميل کيري، چې مورد موضوع عين مقابل لوري ته تسليم شي. نوموړي عقودو عبارت دي له هبي، عاريت، قرضي او رهن څخه. په هغه عقودو کې چې په تليفون او مماثله وسايلو سره منعقد کيري د ټولو فقهاو په اتفاق نظره سره عقد هغه وخت تکميل کيري، چې د قابل له لوري قبول اعلان شي. بنا پردې د قبول په نسبت د موجب علم شرط نه دی. د مثال په ډول که چيري متعاقدين د تليفون له لاري خبرې وکړي او يو د هغوی څخه ووايي چې خپل کور يا موټر مي پر تاسو باندي خرڅ کړ او مقابل لوری هم ووايي، چې قبول مي کړ نو عقد په مجرد د قبول په اعلان سره منعقد کيري. خو د مدني قانون مطابق د غاييو طرفينو ترمنځ عقد

هغه وخت تکمیل کيږي، چې قابل د مقابل اړخ څخه اطلاع حاصله کړي، نو پدې اساس د مدني قانون مطابق په هغه صورت کې چې عقد د تليفون او مائټله وسایلو په واسطه منعقد کيږي نو عقد هغه وخت تکمیل کيږي، چې موجب د قابل د قبول څخه اطلاع حاصله کړي وي. (۱۸۸: ۱۸۸) د مدني قانون ۵۲۳ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((۱- د دوه غایبو خواوو تر منځ عقد په هغه زماني او ځای کېني پوره گڼل کيږي چې ايجاب کوونکی د مقابل لوري د قبول څخه علم حاصل کړی وي، پدې شرط چې دواړو خواوو یا قانون د هغې په خلاف تصریح نه وي کړی. ۲- ايجاب کوونکي ته د قبول په د رسیدو سره داسې فرض کيږي چې علم پرې حاصل شوی دی)) د دې مادې د مفادو مطابق د غایبينو تر منځ د عقد اتمام کيدای شي په لاندې صورتونو سره ترسره شي:

۱- په هغه صورت کې چې د عقد طرفین غایب وي او وغواړي، چې عقد د تليفون له لارې منعقد کړي. مثلاً بايع مشتري ته ووائې چې خپل موټر مې په تا باندې خرڅ کړ او مقابل اړخ هم ووايي چې قبول مې کړ، خو که بايع د تليفون د قطع کيدو په اثر د مقابل لوري قبول وانه وري، نو عقد نه تکمیل کيږي مگر داچې بايع او مشتري بيرته يو د بل سره تماس ونيسي او يو بل ته ايجاب او قبول اعلام کړي او بايع هم د مقابل اړخ قبول واورې.

۲- په هغه صورت کې چې عقد د ليک له لارې منعقد شي او موجب خپل ايجاب د ليک په واسطه مقابل لوري ته اعلام کړي، شرط ده، چې مقابل اړخ هم بايد خپل قبول د ليک پواسطه موجب ته وليږي او موجب ليک وصول او د قابل د قبول څخه اطمینان حاصل کړي د يادونې وړ ده، چې د ایمیل له لارې د ليک ليرل هم د دغه حکم تابع دی.

۳- په هغه صورت کې چې عقد د استازي له لوري منعقد کيږي او استازی هم د مرسل ايجاب مرسل اليه ته انتقال کوي، شرط ده چې استازی د مرسل اليه قبول هم مرسل ته انتقال او مقابل جانب له قبول څخه اکاهي حاصله کړي.

ج- د ارادې د انتخاب قانون: د عقد د تکمیل د محل قانون په هغه صورت کې د پلي کيدو وړ دی، چې د عقد طرفينو د تطبيق وړ قانون نه وي مشخص کړی. لکه يو

افغانی سوداگر د یوه مصري سوداگر سره د اخیستلو او خرڅولو په عقد توافق کوي د مشکل د بروز په صورت کې د مصر یا افغانستان قانون د پلي کېدو وړ دی.

د – د عقد د محل قانون: په هغه صورت کې چې د عقد محل عقار وي، نو د عقار د محل قانون قابل د تطبیق دی. د مثال په ډول که چیرې یو افغانی په مصر کې د مصري تبعه څخه عقار واخلي او وروسته د عقار د ملکیت د انتقال په مورد د بايع او مشتري تر منځ کوم مشکل رامنځته شي د مصر قانون د پلي کېدو وړ دی، خو که عقار په افغانستان کې وي نو د افغانستان قانون د تطبیق وړ دی.^(۱۸)

(۱۸۹)

خو د عقد د شکلي شرایطو په مورد هغه قانون د تطبیق وړ دی، چې عقد په هغه محل کې منعقد شوی وي د مدني قانون ۲۸ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د عقودو د شکلي شرطونو په باره کې د هغه دولت د قانون حکمونه تطبیقیري، چې عقد پکې پوره شوی وي)) همدارنگه په هغه صورت کې چې د عقد موضوع عقار وي لکه کور، ځمکه او داسې نور د عقار د محل قانون د پلي کېدو وړ دی، چې پدې مورد هم د مدني قانون ۲۷ ماده دا ډول صراحت لري ((د هغه التزاماتو په باره کې چې د عقودو څخه پیدا شوي وي، د هغه دولت قانون تطبیقیري چې د عقد د دواړو خواوو په کې اوسیدنه غوره کړي وي، په هغه صورت کې چې د اوسیدني ځای اختلاف ولري، دهغه دولت قانون تطبیقیري چې عقد په کسې پوره شوی وي پدې شرط چې د عقد دواړو خواوو د یو ټاکلي قانون د حکمونو د تطبیق په باره کې موافقه نه وي کړي او یا د قرینو څخه معلومه نه شي چې د عقد د دواړو خواوو مرام د بل قانون تطبیق وو. په عقار پورې مربوط د پوره شوو عقودو په باره کې د عقار د ځای قانون تطبیقیري)).

دوهم جز – د حقوقي حوادثو څخه په ناشي وجایبو باندې د پلي کېدو وړ قانون

حقوقي حوادث هغه وقایع دي، چې د هغې حقوقي آثار د شخص د ارادې څخه پرته رامنځته کېږي یعنی د شخص د ارادې نتیجه نه وي او د قانون په حکم منځته راځي، که د حادثې ایجاد ارادي وي لکه غصب، ائتلاف او یا طبیعي وي لکه تولد مرگ او نور ..... پس که چیرې یو شخص د بل چا ملکیت غصب کړي په امری

صورت او د قانون په حکم مکلف دی، چې هغه مغضوب منه ته رد کړي، خو په هغه صورت کې چې هغه تلف کړي د ضمان په ورکړي مکلف دی. همدارنگه که چیرې د شخص د تقصیر په اثر د داسې عمل مرتکب شي، چې نورو ته ضرر پېښ کړي، نو په امرې صورت او د قانون په حکم باید دهغې ضمان ورکړي. (۱۹۰:۱۸) د مدني قانون مطابق غیر تعاقدي وجایب که مضر فعل، که مفید فعل او که فضولي ارادې څخه ناشي وي دهغه قانون تابع دی، چې حادثه په هغه ځای کې پېښېږي. چې پدې مورد د مدني قانون ۲۹ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- د غیر تعاقدي التزامونو په باره کې د هغه دولت د قانون حکمونه تطبیقېږي ، چې په هغې کې د التزام پیدا کونکي حادثه واقع شوي وي. ۲- که التزام د داسې حادثې څخه پیدا شوي وي، چې د افغانستان څخه دباندې واقع شوي وي او حادثه په هغې ځای کې قانوني نه وي او په افغانستان کېني قانوني وپېژندل شي، د دې مادې د لمرۍ فقرې حکم تطبیقېږي)).

څلورم پراگراف

د تجارت حقوقو په ساحه کې د بهرنیانو حقوق او وجایب

تجارت حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو ټولګه ده، چې د تجار او تجارتي معاملاتو څخه بحث کوي. په افغاني اتباعو سربیره بهرنیان هم په افغانستان کې د تجارت حقوقو په ساحه کې د ځانګړو حقوقو څخه برخمن دي، چې په هغې پورې مربوط مسائل د افغانستان کې د خصوصي پانګونې قانون پواسطه تنظیم کېږي، د دې قانون مطابق بهرني حقيقي اشخاص هم کولای شي چې په افغانستان کې پانګونه وکړي: ۱- ددې قانون په پنځمه ماده کې د درج شوو مواردو په استثنی، کورني او بهرني اشخاص کولای شي دهېواد په ټولو اقتصادي سکتورونو کې پانګه اچونه وکړي. ۲- بهرني اشخاص کولای شي یوازې دبهرنیو پانګواچونو یا په هېواد کې په موجود منظور شوي تشبث کې دبیاپانګو اچونوله لارې، پانګه اچونه وکړي (۴ ماده). خو په افغانستان کې پانګونه ځینی ممنوعیتونه هم له ځان سره لري چې د افغانستان د خصوصي پانګونې قانون په ۵ ماده کې بیان شويدي ((۱- په لاندې ساحو کې پانګه اچونه ممنوع ده: ۱- دهستوي انرژۍ په پراختیا کې. ۲-

دقمارخانو او هغوته د ورته ځايونو تاسيسول. ۳- دمخدره موادو او نشه راوړونكو موادو توليد.

كمېسيون واك لري دهېواد لوروكټوته په پام سره، په دغو ډگرونو كې، ددې فقري په (۲) جزء كې د درج شوي حكم په استثنې، وخت په وخت بدلونونه راوړي.

(۲) كمېسيون واك لري وخت په وخت په ځينو صنايعو او په ټاكلو اقتصادي برخو او سوداگريزو شركتونو كې بهرنې انتفاعي مالكيت محدود او د بهرني مالكيت مجازه فيصدي وټاكي. په منظور شوي تشبث كې موجودې پانگې اچونې لدې امر څخه مستثني دي.

(۳) كمېسيون مكلف دى د اقتصادي سكتورونو په ځينو ډگرونو او د پانگواچونو څخه په ځينو ډولونو كې له اړوندو وزارتونو او ادارو سره مفاهمه وكړي او دهغو په موافقې سره، نوموړې پانگه اچونه منظوره كړي. په دغه ډول پانگواچونو كې كمېسيون كولاى شي داسې شرايط وضع كړي چې له هغو عمومي شرايطو څخه چې ددې قانون د حكمونو مطابق په نورو پانگواچونو باندې تطبيقېږي، تېرولې وي، پدې شرايطو كې چې د دې وزارت ددې قانون د مندرجاتو په غير نور ډير امتيازونه منظور كړي.

(۴) محدود شوي اقتصادي سكتورونه عبارت دي له :

۱- د وسلې، مهماتو او چاودېدونكو موادو توليد او پلورل. ۲- غيربانكي مالي فعاليتونه. ۳- بيموي فعاليتونه. ۴- (دځنگلونو په شمول) په طبيعي سرچينو او (دمخابراتي تاسيساتو، دودانولو او پايپلاين دنصبولو په شمول) په بنسټونو (زېربناوو) كې پانگه اچونه، خوداچې اړوند قوانين، په دغو سكتورونو كې پانگه اچونه مجاز گڼلې وي، پدې صورت كې پانگه اچونه دهغو دخاصو قوانينو مطابق تنظيمېږي.

(۵) کمپسيون واک لري ددې مادې په درج شووپانگو اچونو کې وخت په وخت بدلون راولي))

پنځم پراگراف

د ميراث حقوقو په ساحه کې د بهرنيانو حقوق

ميراث حقوق د هغه قواعدو ټولگه ده، چې د متروکې څخه د هر يوه وارث برخه معلوموي. د ميراث حقوقو د بحث موضوع د ترکي ویش او د هر وارث د برخي ټاکل دي. د مدني قانون مطابق بهرني اتباع هم کولای شي د خپلو مورثينو څخه ميراث واخلي، ځکه د ارث له طريقه د اموالو او شتمنی کسب کول هغه حقوق نه دي، چې يواځې په افغاني اتباعو پورې منحصر وي. نو پدې اساس که چيرې يو بهرنی په افغانستان کې مړ شي او له خپل ځان څخه مال او شتمني پرېږدي د هغې وارثان کولای شي د هغې اموال او شتمني د ارث له طريقه ترلاسه کړي. (۱۸: ۱۸۶)

او همدارنگه بهرنيان د ارث په مورد د خپل متبوع دولت د قوانينو تابع دي، چې پدې مورد د مدني قانون ۲۵ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- د ميراث، وصيت او نورو تصرفونو پورې موضوعي مربوط حکمونه چې د مرگ څخه وروسته زماني پورې مربوط وي د مورث، وصيت کوونکي يا د هغه چا چې د هغه د مرگ په وخت کې ورڅخه تصرف شوی وي، د متبوع دولت د قانون حکمونه يې تطبيقيږي. ۲- د وصيت د شکلي حکمونو په باره کې د وصيت په وخت کې د وصي د قانون حکمونه يا د هغه ځای د قانون حکمونه چې وصيت په کېښي پوره شوی وي تطبيقيږي، همدارنگه د شکلي حکمونو نور تصرفونو چې د مرگ څخه وروسته زماني ته منسوب وي د دې حکم تابع دی)).

دریم مبحث

د بهرنيانو د ورود، عبور، اقامت او اخراج حقوق او دهغې محدودیتونه د ورود، عبور، اقامت او خروج حقونه په نړيواله کچه د بهرنيانو د حقوقو څخه گڼل کيږي، چې د دې حقوقو په اساس دولتونه بايد پدې مواردو کې د بهرنيانو په رابطه هيڅ ډول محدودیتونه وضع نکړي، خو په عمل کې هيوادونه د سياسي،

اقتصادي، اجتماعي او امنيتي مصلحتونو په نظر کې نيولو سره د بهرنيانو په رابطه د ذکر شويو حقوقو په مورد يو سلسله خاص محدوديتونه او شرايط وضع کوي. د مثال په ډول دولتونه د بهرنيانو د تگ راتگ د کنترول لپاره پر پاسپورت سربيره چې د شخص د تشخيص وسيله ده، ويزه هم چې هيواد ته د ورود اجازه ده ضروري بولي. همدارنگه هيوادونه په هغه صورت کې چې د بهرنيانو حضور پخپل هيواد کې د عمومي نظم مخل تشخيص کړي، نو هغه اخراجوي. چې د بهرنيانو نوموړي حقوق او د هغې محدوديتونه او شرايط په لاندې ډول د مطالعي لاندې نيسو.

لومړی پراگراف

د بهرنيو اتباعو د ورود حق

د پورته توضيحاتو په نظر کې نيولو سره د بهرنيانو د حد اقل حقوقو د تامين لپاره، چې د نړيوالو خصوصي حقوقو د يوه اصل په حيث منل شويدي داسې نتيجه اخيستل کيږي، چې دا حق يو ثابت معيار نلري لکه څرنگه مو چې مخکې هم يادونه وکړه د دغه حقوقو د ميزان او اندازې تعين کول د دولتونو په طرز تفکر پورې تړاو لري، چې پدې مورد دوه ډوله ليدلوري شتون لري اخلاقي طرزتفکر او سياسي طرزتفکر، چې پدې مورد بحث موضوع کې د دغه دواړو ليد لوريو د تاثير مشاهده کوو. چې د دغه ليدلورو سره سم يو ډله په هيواد کې د بهرنيانو د قبول د مطلقې آزادۍ طرفدار دي او بله ډله يې د دي آزادۍ د محدوديت طرفدار دي، چې دواړه يې په لاندې ډول د مطالعي لاندې نيسو.

لومړی جز – د بهرنيانو د قبول مطلقه آزادي

د دې نظرې پلويان پدې باور دي، چې دولتونه نشي کولای پخپل زړه هيواد ته د بهرنيانو د ورود او اقامت څخه مخنيوی وکړي او يا داحق محدود کړي. ويتوريا Vitoria چې يو هسپانوی حقوقدان دی وائي چې که د بشریت تاريخ ته وگورو وبه وينو، چې په ابتدا کې ټول شيان د خلکو ترمنځ شريک وو او هيڅ قيد او شرط د افرادو لپاره شتون نه درلود او هر کس په آزادانه ډول کولای شول، چې د هر ډول ممنوعيت پرته مسافرت وکړي او دهغې څخه وروسته هم کله چې اموال او املاک

د اشتراکي صورت څخه بهر او فردي ملکیت پیدا او رامنځته شو، د دغې تحول الزام هم دا نه وو چې د خلکو ترمنځ د تگ راتگ لپاره کوم مانع ایجاد شي. خو البته په استثنائي حالاتو کې کله به چې واقعاً د بهرنيانو د ورود او اجتماع څخه خطر احساس شو، نو خپل سرحد به یې د هغې په مخ تړلو او هیواد ته به یې د هغې د ورود څخه مخنیوی کولو. (۵۵: ۱۱۴)

دوهم جز - د بهرنيانو د قبول محدودیت

د لومړۍ نظرې پر خلاف بله عقیده هم شتون لري، چې کاملاً د لمرنۍ عقیدې برعکس ده. د دې عقیدې پلویان وايي چې دولتونه دخپل هیواد قلمرو ته د بهرنيانو د ورود او اقامت په مورد د مقرراتو په تنظیم کولو کې د مطلقې آزادۍ څخه برخمن دي، د دې نظريې مطابق په هغه صورت کې چې د دولتونو تر منځ عهدنامه نه وي منعقد شوي، نو هیڅ هیواد مجبور نه دی چې د بل هیواد اتباع په خپل هیواد کې قبول کړي.

دغه نظریه د نړیوالو حقوقو موسسې له لورې د ۱۹۲۸ کال په غونډه کې چې په جینوا کې تشکیل شوي وه د تائید وړ وگرځیده، خو ذکر شوي هیئت وویل چې عدالت د دې غوښتنه کوي چې دولتونه باید د دې اختیار څخه سوء استفاده ونکړي. او د بهرنيانو د ورود او اقامت ازادې یواځې په هغه مواردو کې محدوده کړي، چې واقعاً د هیواد د سیاسي حیات لپاره خطرناک پیشبیني شوي وي. نن ورځ نړیواله رویه دا ده، چې دولتونه د بهرنيانو د ورود او اقامت په مورد اصولاً ازاد دي، خو د دولتونو لپاره همیشه دا حق محفوظ دی چې دا حق د خپل لازمه مقرراتو مشمول وگرځوي او حتی د ضرورت په صورت کې ډله ایز مهاجرت په کلي ډول ممنوع او یا دا چې په سختو شرایطو سره مجاز کړي. (۵۶: ۱۰۶) لکه څه ډول چې داموضوع د مدني اوسپاسي حقوقو نړیوال میثاق په ۱۲ ماده کې دا ډول تصریح شویده ((۱- هر څوک چې په قانوني توګه په خپله دولتي سیمه کې استوګن وي د ازاد تګ راتګ او په ازاده توګه هلته د اوسیدنې د ځای حق لري. ۲- هر څوک ازاد دی چې هر هیواد لږې جملې څخه خپل هیواد پریردي. ۳- نوموړی حق تر هیڅ ډول بندیز لاندې نشي واقع کیدای، مګر هغه محدودیتونه او بندیزونه چې د قانون له مخې رامنځته شوي وي او د ملي امنیت، عمومي نظم د ټینګښت، د

عمومي گډوډيو يا د نورو د حقوقو او ازاديو دپاره لازم وگڼل شي او په دغه تړون كې له نورو حقوقو سره سمون ولري. ۴- هيڅوك نشو كولاى په خپل سره پرته له كوم دليل څخه هيواد ته د ورتگ څخه بې برخي كړو)).

بايد يادونه وكړو چې د يوه هيواد څخه د بهرنيانو عبور يا ورود د يو سلسله تشرېفاتو او خاصو مقرراتو مستلزم دى ، چې د هغې جملې څخه كولاى شو پاسپورت او ويزې ته اشاره وكړو ، څرنگه چې مخكې هم يادونه وشوه هيواد ته د بهرنيو اتباعو د ورود ازادي د نړيوالو خصوصي حقوقو په برخه كې يو اصل دى چې دا اصل پر نړيوالو اسنادو سربيره د افغانستان په قوانينو كې هم پېښيني شويدي، خو سربيره پردې هيوادونو او د هغې د جملې څخه افغانستان ته د بهرنيانو ورود په پاسپورت او ويزې پورې تړلى دى، چې دا دى په تفصيل سره يې په لاندې ډول مطالعه كوو .

الف- پاسپورت²⁰ او د هغې ډولونه

پاسپورت هغه سند دى، چې د يوه هيواد د واكمنو مامورينو له لورې دهغه هيواد اتباعو ته د مسافرت او په بل هيواد كې د اقامت لپاره صادريږي، چې په حقيقت كې د پېژندنې معتبر ترينې پاڼې او د صادروونكي هيواد د تابعيت څرگندوى دي. پاسپورت د هيوادونو ترمنځ د دخول او عبور لپاره مهترين سند دى، چې دهغې پرته نشي كولاى چې د هيواد څخه خارج او يا هغې ته داخل شي او كه چيرې يو شخص د پاسپورت پرته يو هيواد ته داخل او يا د هغې څخه بهر شي دا عمل جرم گڼل كيږي او په قانون كې يې د متخلفينو لپاره مجازات پېښيني شويدي. (۳ : ۱۹۵) يا پاسپورت هغه مطبوع سند دى چې د قانون له حكم سره سم د واكمنو مقاماتو له خو د يوه مملكت د اتباعو لپاره بهر ته د مسافرت يا هيواد ته د راستنيدو په منظور ويشل كيږي. (۵۷ : ۳۷) د افغانستان د پاسپورت قانون ۲ ماده د پاسپورت په تعريف كې دا ډول بيان كوي ((پاسپورت هغه رسمي سند دى چې د دي قانون له حكمونو سره سم د واكمنو مراجعو له خوا بهر ته د هيواد د اتباعو د سفر او هيواد ته د هغوى د راستنيدو په مقصد صادريږي)) همدارنگه هيواد ته ورود او دخول د پاسپورت قانون په ۴ ماده كې دا ډول بيان شويدي ((۱- هغه څوك چې له افغانستان

²⁰ Passport

نه ځي يا افغانستان ته راځي، مکلف دی چې د دې قانون له حکمونو او له نړيوالو تعامل سره سم پاسپورټ يا د مسافرت د تېرېدلو (عبوري) سند ولري)) په همدې ترتيب سره هغه بهرني اشخاص چې د پاسپورټ څخه پرته د افغانستان قلمرو ته داخل شي د عدلي تعقيب لاندې نيول کيږي، چې د افغانستان اسلامي جمهوريت کي د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون ۴۵ ماده پدې مورد دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني تبعه چې د پاسپورټ له لرلو پرته له افغاني سرحد نه راتېر شوی وي د قانون له حکمونو سره سم تر عدلي څارني لاندې نيول کيږي)).

د پاسپورټ په لرلو سربېره يوه بله وجيبه چې بهرنيان يې لري د ځينو معلوماتي فورمو ډکول او خانه پرې کول دي، چې د دولت له لوري د بهرنيو اتباعو د وضعیت څخه د معلوماتو د ترلاسه کولو په غرض تهيه او ترتيب کيږي، چې پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوريت کي د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون ۲۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني تبعه چې، د افغانستان اسلامي جمهوريت ته راځي مکلف دی د سرحدي ادارې او د هوائې ډگرونو هغو مؤظفو مامورينو نه چې د ننوتلو او وتلو لپاره ټاکل شوي وي خپل پاسپورټ او منضمه جدول (فورمه) چې په بهر کي د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده گيو له لارې ډکه شويده وړاندې کړي، د ويزې خاوندان کله چې د افغانستان اسلامي جمهوريت ته رسيږي مکلف دي په سرحدي سيمو او هوائې ډگرونو کي د ننوتلو او وتلو جدول (فورمه) ډکه کړي)) پاسپورټ زيات ډولونه لري، چې دلته د قانون له مخي د پاسپورټ د ډولونو څخه په لاندې ډول يادونه کوو:

۱- سياسي پاسپورټ

سياسي پاسپورټ له هغې رسمي او مشخص سند څخه عبارت دی چې د نړيوالو موازينو سره سم د اړوندو مراجعو له خوا د قانون له حکمونو سره سم صادريږي. (۵۷ : ۱۹۱)د پاسپورټ قانون د ۱۰ مادې په اساس سياسي پاسپورټ عبارت دی له ((سياسي پاسپورټ له نړيوالو موازينو سره سم د بهرنيو چارو د وزير يا د هغه شخص په لاسليک سره صادريږي چې د بهرنيو چارو وزير هغه ته واك وركړی وي)) جمهور ريس، د جمهور ريس مرستيالانو، د سترې محكمې ريس او معاون، د ملي شورا د مجلسينو ريسانو، وزيرانو او د سياسي او

قونسلي نمائنده گيو استازو او نظامي آتشي ته په ټولو رسمي او غير رسمي سفرونو كې وركول كيږي، همدارنگه دغه پاسپورت د پارلمان وكيلاڼو، د سترې محكمې د عالي شورا غړو، د ولايتونو واليانو، د كابل ښاروال، د فوق او مافوق رتبې مامور او هغه افسرانو ته چې د تورن جنرالۍ او د هغې څخه د پورته رتبې لرونكې وي يواځې د رسمي سفر په وخت كې وركول كيږي او له رسمي سفرونو څخه پرته د خدمت پاسپورت وركول كيږي ((د پاسپورت قانون د ۱۱ مادې څخه په استفادې سره)).

۲- د خدمت پاسپورت

د خدمت پاسپورت هغه پاسپورت دی چې د رسمي سفرونو او د دولتي دندو د ترسره كولو او د غير رسمي سفرونو په موخه بهر ته د اړوند مقاماتو له خوا د قانون له حكمونو سره سم صادريږي. (۵۷: ۲۱) د پاسپورت قانون د ۱۴ مادې په اساس د پاسپورت قانون عبارت دی له ((د خدمت پاسپورت د رسمي سفرونو، د امارتي دندو د ترسره كولو او د غير رسمي سفرونو په مقصد د بهرنيو چارو د وزير د مرستيال يا د هغه شخص په لاسليك سره چې واك ورته وركړ شوی وي، لاندینيو اشخاصو ته صادريږي: ۱- د دې قانون په يوولسمه ماده كې درج شوي متقاعدو اشخاصو ته. ۲- هغه شخص ته چې د دولت په تجويز د رسمي چارو د ترسره كولو په مقصد بهر ته ولاړ شي. ۳- هغه شخص ته چې د دولت په تجويز په علمي او تربیتي غونډو (كنفرانسونو او سيمينارونو) او د هغه په څير په نورو كې گډون وكړي. ۴- درېيمه رتبه او له هغه نه لوړ بر حال او متقاعد امارتي مامور او په وسله وال پوځ كې د هغو معادلو ته چې د حج د فريضې او عمرې د ادا كولو د متبركو اماكنو د زيارت، يا د درملنې په خاطر يا د ملگري شخص په توگه او يا د سياحت په مقصد سفر وكړي. ۵- د وسله وال پوځ معيوبينو معلولينو او ناروغانو ته، يا هغو كسانو ته چې د افغانستان اسلامي دولت د حريم نه په دفاع كې معلول يا معيوب شوي دي او د درملنې په مقصد بهرته استول كيږي. ۶- هغه شخص ته چې د ورزشي او هنري فعاليتونو يا په نورو فرهنگي فعاليتونو كې د گډون په مقصد د دولت له خوا بهرته واستول شي. ۷- هغو شمير خصوصي متشبثينو او ملي سوداگرو ته چې د رسمي هياتونو په تركيب كې بهرته ځي. ۸- د دولتي تصديو، د خصوصي او گډو شركتونو هغو

مامورينو ته چې د دولت په تجويز بهر ته ځي. ۹- نورو اشخاصوته د اړوندو ادارو له رسمي ورپيژندنې او د بهرنيو چارو وزارت له تشخيص وروسته ((.

۳- تحصيلي پاسپورت

تحصيلي پاسپورت هغه مشخص رسمي سند يا پاسپورت دی چې د اوږدې يا لنډې مودې لپاره د تحصيل په مقصد د اړوندو مقاماتو له خوا د قانون له حکمونو سر سم صادريږي. (۵۷ : ۵۲) پاسپورت قانون د ۱۸ مادې په اساس تحصيلي پاسپورت عبارت دی له ((تحصيلي پاسپورت د اوږدې مودې يا لنډې مودې د تحصيل په مقصد د اړوندې ادارې په ورپيژندنې، د بهرنيو چارو وزارت له لارې، د وزير د مرستيال يا د هغه شخص په لاسليك صادريږي چې واک ورته ورکړ شوی وي)).

۴- عادي پاسپورت

عادي پاسپورت هغه مشخص رسمي سند يا پاسپورت دی چې د ځانگړو مقاصدو (سياحت، کار، د مدني معاملو تصفيه، د خپلوانو ليدلو او د متبرکو اماکنو زيارت کولو) لپاره د اړوندو مراجعو له خوا د قانون له حکمونو سره سم صادريږي. (۵۷ : ۲۰۵) د پاسپورت قانون د ۲۰ مادې په اساس عادي پاسپورت عبارت دی له ((عادي پاسپورت د دې قانون د حکمونو په رعايتولو سره د لاندې مقصدونو لپاره صادريږي: ۱- سياحت. ۲- سوداگري. ۳- د خپلوانو ليدل. ۴- د مدني او تجارتي معاملو تصفيه. ۵- کار. ۶- وظيفوي اړتيا. ۷- د حج د فريضي او عمري ادا کول، د متبرکو اماکنو زيارت کول. ۸- درملنه)) دا پاسپورت د هيواد په داخل کې د کورنيو چارو وزير په امر د هغه شخص له لورې چې ده صلاحيت ورکړی او په ولاياتو کې د ولايت د والي يا امنيه قومندان په امر او د هيواد څخه بهر د سياسي او قونسلې نماينده گيو له لورې صادريږي. چې پدې مورد د افغانستان د پاسپورت قانون ۲۱ ماده دا ډول صراحت لري ((دغه لاندې مراجع د عادي پاسپورت د صادرولو واک لري: (۱) د هيواد په دننه کې: الف- د کورنيو چارو د وزير يا د هغه شخص په امر چې د کورنيو چارو وزير هغه ته واک ورکړي. ب- د والي يا د اړوند ولايت د پوليسو د قوماندان په امر. (۲) له هيواد

نه بهر: افغاني سياسي يا قونسلې نماينده گي. (۳) د پاسپورټ مرکزي اداره او د هغې ولايتي څانگې د پاسپورټ د چارو په اجراء کولو مکلفي دي)).

ب - ويزه 21 او د هغې ډولونه

که څه هم د يوه هيواد قلمرو ته دخول او ورود د يو سلسله خاصو تشریفاتو مستلزم دی لکه د پاسپورټ لرل، خو بايد يادونه وکړو چې يواځې د پاسپورټ لرل کافي نه دي بلکې د هيواد د واکمنو او ذیصلاح مقامونو څخه د اجازې اخيستل هم ضروري دي، چې دغه مجوز د متبوع دولت د مامورينو له لورې په مبدا هيواد کې صادرېږي، چې د ويزې په نوم سره ياديږي (۵۷: ۱۹۷) او ويزه هغه مهر لرونکې اجازه ليک دی چې د بهرنيو اتباعو لپاره بل هيواد ته د ننوتلو، وتلو او استوگني لپاره په پاسپورټ او يا جلا پاڼه کې صادرېږي. (۵۷: ۲۹۶) د افغانستان د اقامت او مسافرت قانون د ۳ مادې ۱ فقرې له مخې ويزه عبارت ده له ((۱- ويزه: هغه مهر لرونکې اجازه ليک دی چې د بهرنيو اتباعو د ننوتلو، وتلو او استوگني لپاره په پاسپورټ او يا په جلا پاڼه کې ورکول کيږي)) په همدې ترتيب سره بهرنيان چې هيواد ته داخلېږي پر پاسپورټ سربيره ويزه هم بايد ولري چې پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون ۱۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني اتباع چې د افغانستان جمهوريت ته راننوځي، مکلف دي چې خپلې ويزې د افغانستان اسلامي جمهوريت له سفارتونو او قونسلگريو او يا د هغو نورو دولتونو په سفارتونو کې، چې د افغانستان اسلامي دولت د گټو دفاع کوي او په هيواد کې د افغانستان اسلامي جمهوريت له اړوندو مقاماتو نه ترلاسه کړي)) د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون په اساس ويزه مختلف ډولونه لري، چې په لاندې ډول ورڅخه يادونه کوو:

۱- ورودي ويزه

د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون د ۴ مادې په اساس ورودي ويزه يا د ننوتلو اجازه ليک عبارت ده له ((د ننوتلو اجازه ليک (ويزه): دغه ډول ويزه هغو بهرنيو اتباعو ته چې د افغانستان اسلامي

²¹ Visa

جمهوريت ته راځي په بهر کې د افغاني سياسي او قونسلې نماينده گيو له خوا او په استثنائي ډول د هوائې ډگرونو او د پولو (سرحدي) مؤظفينو له خوا د افغانستان اسلامي جمهوريت د بهرنيو چارو وزارت په موافقه صادريري او ددغه شان ويزي د اعتبار موده د رسيدو له نېټې نه (پنځلس) ورځې ده او لرونکي ئي له اړوندو مراجعو نه د وتلو د ويزي په ترلاسه کولو مکلف دی. د هغه تمديدولو ته د اړتيا په وخت کې مکلف دی چې د افغانستان اسلامي جمهوريت د بهرنيو چارو وزارت موافقه تر لاسه کړي . هغه بهرنی تبغی ته چې سياسي مخصوص او د خدمت پاسپورت لري، که چېرې د سياحت لپاره د افغانستان اسلامي جمهوريت ته راشي ، د ننوتلو ويزه ورته صادريري دغه راز په ځينو خاصو حالاتو کې د ځينو بهرنيو هېوادونو سيلانيانو ته د ننو تلو ويزه صادريري)) چې ورودي ويزه په خپل وار سره په دوه ډوله ويشل کيږي

❖ د کار ورودي ويزه: د کار ورودي ويزه په بهر کې د افغانستان

اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده گيو او قونسلگريو له لوري هغه بهرنيانو ته ورکول کيږي، چې د ځينو اعمالو د اجرا په غرض لکه تجارت، صنعت، په دولتي او غير دولتي دستگاو کې کار او داسې نورو ته صادريري، چې د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگنې قانون ۵ ماده پدې هکله دا ډول صراحت لري ((د کار لپاره د ننوتلو ويزه: دا ډول ويزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده گيو او قونسلگريو له خوا، هغو بهرنيو اتباعو ته صادريري چې د ځينو کړنو د ترسره کولو لکه د سوداگري، بازار موندلو ، صنعت په دولتي او غير دولتي مؤسسو کې د کار د بهرنيو دولتونو په سياسي او قونسلې نمايندگيو او د ملگرو ملتونو په نماينده گيو او په نورو ورته ځايونو کې

د کارونو د ترسره کولو په مقصد، د افغانستان اسلامی جمهوریت ته قانون له حکمونو سره سم راځی.....)).

❖ د کار پرته وروډي ویزه: دا ډول ویزه د بهرنیو چارو وزارت یا په بهر کې د افغانستان د سیاسي نمایندگیو او قونسلگریو له هغه اشخاصو ته ورکول کیږي، چې د تحصیل، د خپلوانو ملاقات، د مدني او تجارتي معاملاتو د تصفيي، علمي څیړنو، مطبوعاتي او فرهنگي چارو، معالجي، بدني روزني او په علمي غونډو او کنفرانسونو کې د گډون لپاره نوموړي هیواد ته سفر کوي. همدارنگه د کار پرته وروډي ویزه هغه اشخاصو ته ورکول کیږي، چې خپلوان یې د کار په وروډي ویزه سره په نوموړي هیواد کې په کار مشغول وي، چې د افغانستان اسلامی جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوگني قانون ۶ ماده پدې هکله دا ډول حکم کوي ((له کار پرته د ننوتلو اجازه لیک (ویزه): دغه شان ویزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامی جمهوریت د سیاسي نماینده گيو او قونسلگریو له خوا او یا د افغانستان اسلامی جمهوریت د بهرنیو چارو وزارت له لارې، هغو بهرنیو اتباعو ته صادرېږي چې د زده کړې، د خپلوانو د کتنې، د مدني یا تجارتي معاملو د تصفیه کولو، علمي کتنو مطبوعاتي او کلتوري چارو د ترسره کولو، علاج، بدني روزني او په هیواد کې په علمي مجلسونو (کنفرانسونو) غونډو او تربیتي مجلسونو (سیمینارونو) او په حکومتي رسمي میلمستیاوو کې د گډون په مقصد د افغانستان اسلامی جمهوریت ته سفر وکړي او یا د هغو بهرنیانو د کورنیو غړو ته صادرېږي چې د کار لپاره د ننوتلو د ویزې سره د افغانستان اسلامی

جمهوريت کې په کار بوخت وي او استوگنه ولري او د اعتبار موده ئی د اړوندې ادارې په ليکلي غوښتنې سره ټاکل کيږي او اورديږي)).

۲- د اقامت ويزه

د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگنې قانون د ۷ مادې له مخې د اقامت يا استوگنې ويزه عبارت ده له ((د استوگنې ويزه: دا ډول ويزه هغو بهرنيو اتباعو ته چې د ننوتلو د کار لپاره د ننوتلو يا له کار پرته د ننوتلو سياحت او د تمدید شوی تېرېدنې (عبوري) له ويزو څخه يوه ويزه ولري، د قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مقامونو له خوا صادريږي او د اعتبار موده ئی له يوې مياشتې نه تر شپږو مياشتو پوري ده او د رسمي غوښتنې په صورت کې اورديدای شي)) او همدارنگه د نوموړي قانون د ۳۷ مادې له مخې ((د کورنيو چارو وزارت، د عادی پاسپورت ويزه د بهرنيو سيلانيانو، ماهرانو، د سفارتونو د عادی مامورينو، د غير حکومتی نړيوالو مؤسسو د غړو او د هغوی د کورنيو د غړو، بهرنيو ژورنالستانو او خبريالانو او د ملگرو ملتونو د عادی مامورينو د پاسپورتونو په شان اجراء کوی)).

۳- د ترانزيت ويزه

د افغانستان اسلامي جمهوريت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگنې قانون ۸ ماده د ترانزيت يا تيريدنې ويزې په تعريف کې وايي ((د تېرېدنې (ترانزيت) ويزه: دا ډول ويزه په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده گيو او قونسلگريو له خوا يا د نړيوالو هوائی ډگرونو د مؤظفينو له خوا د بهرنيو چارووزارت په موافقه د قانون له حکمونو سره سم هغو بهرنيو اتباعو ته صادريږي چې د افغانستان اسلامي جمهوريت، د مسافر د لارې په تگ لوري (مسير) کې وي او د اعتبار موده ئی په هر حالت کې د هواله لارې دوه او يا ساعته او د حکمي له لارې، د ننوتلو له نيټې وروسته شپږ ورځې ده، دغه ويزه په دغه قانون کې د درج شوی مجبره حالت پرته د اورديدو وړن، د اورديدو (تمديد) په حالت کې بهرنی د وتلو د ويزی په اخيستلو مکلف دی)).

۴- دوه طرفه تیریدو (ډبل ترانزیت) ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګني قانون د ۹ مادې له مخې عبارت ده له ((د دوه طرف تیریدو (ډبل ترانزیت) ویزه: دا ډول ویزه د متقابلو ورته موافقه لیک او چلند له مخې په بهر کې د افغانستان اسلامي دولت د سیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادرېږي، چې د افغانستان اسلامي جمهوریت، د دوی د سفر په تګ لوري (مسیر) کې د بیا تیریدو په وخت کې واقع شوي وي او د اعتبار موده ئې د (بیاتیریدو) په دواړو حالتونو کې د ځمکې او هواله لارې په اتمه ماده کې د درج شوي مودې مطابق ده او په دغه قانون کې د درج شویو مجبره عواملو په شتوالی سره اور دېدای شي او د اوریدو په صورت کې د تیرېدنې (ترانزیت) د ویزې جدول (فورمه) صادرېږي)).

۵- د سیاحت ویزه

دا ډول ویزه هغه افرادو ته ورکول کېږي چې د سیاح په عنوان سره افغانستان ته داخلېږي. سیاح د افغانستان د سیاحت قانون د ۱ مادې په اساس د هغه شخص څخه عبارت دی، چې په موقت ډول او حداقل د ۲۴ ساعتونو لپاره د مملکت څخه لیدنه کوي، مشروط پر دې چې په هغه ځای کې په عاید لرونکي دنده باندې مشغول نشي. د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګني قانون ۱۰ ماده د سیاحت ویزې په تعریف کې دا ډول صراحت لري ((د سیاحت ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت د سیاسي نماینده ګیو او قونسلګریو او په استثنائي ډول د نړیوالو هوایی ډګرونو د مؤظفینو له خوا، هغو بهرنیو اتباعو ته صادرېږي چې د تفریح، استراحت او یا د سیاحتي (توریستيکي) سیمو د کتنې په مقصد د افغانستان اسلامي جمهوریت ته سفر کوي او د سیاحت د ویزې د اعتبار موده د افغانستان اسلامي جمهوریت ته د راننوتلو له نېټې نه تر یوې میاشتې پورې ده او ځاوند ئې د دغې مودې د تر سره کېدو په پای کې د وتلو د ویزې په ترلاسه کولو مکلف دی. د مراجعې په صورت کې سیلانی کولی شي د ګرځندوی د ادارې په تصدیق، خپله ویزه تر یوې بلې میاشتې پورې چې ټوله موده ئې دوه میاشتې کیږي، اوږده کړي. د سیاحت ویزه د کورنیو چارو وزارت له خوا اجرا کېږي)).

۶- د تگ او راتگ ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون ۱۱ ماده د تگ او راتگ ویزه دا ډول تعريفوي ((د تگ راتگ ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت د واکمنو مقاماتو له خوا، هغو بهرنيو اتباعو او د دوی د کورنيو غړو ته صادرېږي چې د کورنی رئیس ئی د کار او یا له کار پرته، د ننوتلو له ويزي سره سم افغانستان ته راغلی وي، او دلته استوگنه ولري. د کار لپاره د ننوتلو د ويزي ليردوونکی، هغه وخت د تگ راتگ له ويزي نه کار اخيستلی شي چې د خپلو اړوندو وجیبو او مالي حقوقو (ټکسونو) سندونه د اړوندو دائرو او مؤسسو په تصدیق سره وړاندی کړی. د تگ راتگ د ويزي د اعتبار موده هر ځلی له یوی میاشتي نه تر دوو میاشتو پوری ده او د استوگني د ويزي د مودې په اعتبار چې اخيستل شوېده، ورکول کيږي. بهرنيو سيلانيانو ته د تگ راتگ ویزه، د ګرځندوی ریاست په غوښتنه له خاصو مقرراتو سره سم ورکول کيږی)).

۷- د زیاتو سفرونو(کثیر المسافرت) ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون د ۱۲ مادې له مخي کثیر المسافرت ویزه عبارت ده له ((د زیاتو سفرونو (کثیرالمسافرت) ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت د واکمنو مقامونو له خوا د حکومتونو د ورته موافقي او چلند له مخي ، د بهرنيو مؤسسو کار کوونکو د الوتتي عملیې، بهرنيو موټرچلونکو او کلینرانو او د بهرنيو شرکتونو (کمپنیو) غړو ته صادرېږي. د زیاتو سفرونو د ويزي د اعتبار موده له درېیو میاشتو نه تر شپږو میاشتو پوری ده)).

۸- د وتلو(خروجي) ویزه

د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون د ۱۳ مادې له مخي خروجي ویزه عبارت ده له ((دوتلو (خروجي) ویزه: دا ډول ویزه د قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مقاماتو له خوا هغو بهرنيو اتباعو ته صادرېږي چې د کار او یا له کار پرته د ننوتلو له ويزي سره افغانستان ته راغلی وي او یا هغو کسانو ته صادرېږي چې د تېرېدنې (ترانزیت) او یا د سیاحت ویزه

ئی له ټاکلي مودې نه اوږده شوی وي او د اعتبار موده ئی له یوې ورځې نه تر شپږو ورځو پورې ده او د مجبره سببونو د شته والی په صورت کې اوږدېدای شي)) همدارنگه د ذکر شوي قانون د ۳۷ مادې له مخې ((د کورنیو چارو وزارت، د عادی پاسپورت ویزه د بهرنیو سیلانیانو، ماهرانو، د سفارتونو د عادی مامورینو، د غیر حکومتی نړیوالو مؤسسو د غړو او د هغوی د کورنیو د غړو، بهرنیو ژورنالستانو او خبریالانو او د ملګرو ملتونو د عادی مامورینو د پاسپورتونو په شان اجراء کوي)).

باید یادونه وکړو چې هیڅوک نشي کولای د ویزې اخیستلو څخه پرته بل هیواد ته سفر وکړي مګر دا چې د دوو یا زیاتو دولتونو ترمنځ د ویزې د لغوه کولو قرارداد منعقد شوی وي، چې پدې صورت کې افراد کولای شي چې د ټاکلي وخت لپاره د تړون مقابل لورې هیواد ته له ویزې پرته یواځې د پاسپورت او یا د مسافرت د نورو اسنادو سره داخل شي. د مثال په ډول د اروپایي اتحادیې غړي د عادی او سیاسي پاسپورتونو لرونکو لپاره د ویزې د لغوه کولو قرارداد کړیدی، چې پدې اساس د اروپایي اتحادیې د غړو هیوادونو افراد د نوموړي اتحادیې نورو هیوادونو ته د داخلیدو لپاره د ویزې اخیستلو ته ضرورت نلري. د دې هیوادونو اتباع کولای شي د پاسپورت په لرلو سره د هیوادونو د سرحدونو څخه تیر او بل هیواد ته داخل شي، خو د افغانستان د مسافرت او اقامت قانون په اساس بهرني اتباع چې افغانستان ته داخلېږي مکلف گڼل شويدي چې د افغانستان ورودی ویزه په بهر کې د افغانستان د سیاسي نمایندگیو او قونسلگریو څخه ترلاسه کړي، پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګنې قانون ۱۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرني اتباع چې د افغانستان اسلامي جمهوریت ته راننځي، مکلف دي چې خپلې ویزې د افغانستان اسلامي جمهوریت له سفارتونو او قونسلگریو او یا د هغو نورو دولتونو په سفارتونو کې، چې د افغانستان اسلامي جمهوریت د گټو دفاع کوي او په هیواد کې د افغانستان اسلامي جمهوریت له اړوندو مقاماتو نه ترلاسه کړي)).

دریم جز - افغانستان ته د بهرنیو اتباعو د ورود حق استثنات

په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون په اساس د افغانستان اسلامي جمهوري دولت کولای شي ، چې د امنیتي ، صحي او عمومي مصلحتونو او داسې نورو پر بنسټ افغانستان ته د بهرنیو اتباعو ورود محدود یا ممنوع کړي ، چې پدې مورد په افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګني قانون ۳۳ ماده دا ډول حکم کوي ((له لاندینيو حالاتو پرته ټول بهرني اتباع ددغه قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت ته سفر کولای شي: ۱- پداسی حال کې چې دالحاد داعی وي او د اسلامي حکمونو او دیني اخلاقو درناوی ونه کړي. ۲- پداسی حال کې چې د واکمنو ادارو په تصمیم ، د بهرني تبعه راننوتل منع کړای شوي وي. ۳- په هغه صورت کې چې لنډه غر وي ، او د سفر لګښتونه د افغانستان اسلامي جمهوریت ته ور نه کړای شي. ۴- پداسی حال کې چې په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت سیاسي نماینده گی په مؤجه دلائلو سره افغانستان ته د شخص راتګ نامطلوب بللی وي. ۵- هغه کسان چې د یوې ټاکلی مودې لپاره له افغانستان څخه ایستل شوی وي ، مګر ټاکلی مؤده ئی نه وي بشپړه کړي. ۶- هغه اشخاص چې د نامعلومي مودې لپاره ایستل شوی وي . ۷- هغه کسان چې د هغوی په هکله د امنیت او عمومي نظم د ګډوډولو اشتباه وي))

په همدې ترتیب سره دولت کولای شي، چې د هغه بهرنیو اتباعو د ورود څخه مخنیوی وکړي چې په خطرناکې ساري ناروغی مبتلا وي. همدارنگه د جګړې په حالاتو کې او یا دیته ورته نورو حالاتو کې، چې د هیواد ملي امنیت ته د بهرنیو اتباعو څخه د خطر احتمال موجود وي او یا دا چې د شخص د متبوع دولت سره د جنګ په حالت کې وي نو دولتونه کولای شي، چې د ویزې د صدور څخه ډډه وکړي. (۵۵ : ۱۲۰) همدارنگه که چیرې یو بهرنی تبعه د ټاکلو سرحدی سیمو څخه پرته په بله لار هیواد ته داخل شي که څه هم ویزه ولري، نو پخپله دا ډول عمل جرم ګڼل کیږي چې د مجازاتو مستوجب دی. په همدې ترتیب سره که بهرني اتباع پرته له پاسپورت څخه هیواد ته داخل شي د عدلي تعقیب لاندې نیول کیږي ، چې پدې مورد د افغانستان اسلامي جمهوریت کې د بهرنیانو د مسافرت او استوګني قانون ۴۵ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د پاسپورت له لرلو

پرتله له افغانی سرحد نه راتېر شوی وي د قانون له حکمونو سره سم تر عدلی څارنې لاندې نیول کيږي)) خو پدې مورد یې مجازات او یا د بهرنیانو سره د چلند د څرنګوالي په مورد یې څه نه دي ویلي .

پدې ځای یوه پوښتنه مطرح کيږي هغه دا که چیرې یو شخص پرتله له تابعیت څخه هیواد ته داخل شي آیا د دې ډول اشخاصو سره د هماغه ډول اشخاصو په شان دی، چې د یوه هیواد تابعیت لري خو د پاسپورت پرتله هیواد ته داخلېږي او که بل ډول ؟ ځکه بې تابعیته اشخاص متبوع دولت نلري، چې د هغې پاسپورت ولري پدې مورد هم په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون کوم صراحت نلري، چې دا موضوع هم د دې قانون په احکامو کې د دوباره غور او بررسی غوښتنه کوي، چې هیله ده په راتلونکي کې د دې موضوع لپاره منطقي د حل لاره ولټول شي.

دوهم پراګراف

د بهرنیو اتباعو د اقامت حق

دا چې اصول د دې غوښتنه کوي، چې اشخاص دي د خپل اوسیدنځای په انتخاب کې ازاد وي او دولتونو هم د دې اصل مطابق د بهرنیانو د اقامتګاه لپاره خاص مقررات وضع کړيدي چې غالباً د بهرنیو چارو وزارت له لورې تائید شوي وي. (۵۵ : ۱۲۴) اقامت ممکن موقت او ممکن دایمي وي. د افغانستان اسلامي جمهوریت د قوانینو مطابق بهرني اتباع د ویزې د اخیستلو وروسته په افغانستان کې د اقامت حق لري ، خو منتها د دوی اقامت په هغه وخت پورې تړاو لري چې د هغې په ویزه کې تصریح شوی وي. څرنګه چې مخکې هم یادونه وشوه اقامت ممکن دایمي او ممکن موقتي وي، چې دواړه یې په جلا جلا ډول د مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز – موقت اقامت

که چیرې په بل هیواد کې د بهرني توقف په موقت ډول وي دیته موقت اقامت وایي او په بله اصطلاح کې توقف هم ورته ویل کيږي. داډول اقامت هغه وخت تحقق پیداکوي، چې بهرنی تبع د تحصیل، سیاحت او د دې پشان نورو مواردو لپاره د بل

هيواد قلمرو ته داخل او وارد شي خو د دايمي اقامت قصد او اراده ونلري. البته دغه حق د يو لړ مقرراتو په رعايت سره مشروط دی ، چې د عمومي نظم او امينت د ساتني لپاره وضع شوي وي. (۵۶ : ۱۰۸) د افغانستان اسلامي جمهوريت کي د بهرنيانو د مسافرت او استوگني قانون په اساس هغه څوک چې پدې قانون کي د تصريح شويو ويزو د ډولونو څخه په د يوي په واسطه افغانستان ته داخل شي کولای شي په هيواد کي تر شپږو مياشتو پوري اقامت وکړي چې پدې مورد د ذکر شوي قانون ۸ ماده دا ډول صراحت لري ((د تېرېدنې (ترانزيت) ويزه: دا ډول ويزه په بهر کي د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده گيو او قونسلگريو له خوا يا د نړيوالو هوائی ډگرونو د مؤظفينو له خوا د بهرنيو چارووزارت په موافقه د قانون له حکمونو سره سم هغو بهرنيو اتباعو ته صادريري چې د افغانستان اسلامي جمهوريت ، د مسافر د لاري په تگ لوري (مسير) کي وي او د اعتبار موده ئي په هر حالت کي د هواله لاري دوه او يا ساعته او د ځمکي له لاري ، د ننوتلو له نيټي وروسته شپږ ورځي ده ، دغه ويزه په دغه قانون کي د درج شوي مجبره حالت پرته د اورديدو وړنه ، د اورېدېدو (تمديد) په حالت کي بهرنی د وتلو د ويزي په اخيستلو مکلف دي)).

لکه څه ډول چې مخکي هم يادونه وشوه په هيواد کي د اقامت د مواردو څخه يو هم سياحت دی ، چې بهرني اتباع موقتاً او د يوي محدودې مودې لپاره هيواد ته داخليري او غواړي، چې خپل اصلي هيواد ته بيرته لاړ شي. د مسافرت او اقامت قانون له مخي بهرنيو اتباعو ته د ورود او اقامت ويزي له هيواد څخه بهر او يا هوايي ميدانونو او سرحدونو کي د اړوندو مسولينو له لوري صادريري او د دوه مياشتو لپاره د تمديد وړ ده، چې پدې مورد د نوموړي قانون ۱۰ ماده دا ډول صراحت لري ((دا ډول ويزه د قانون له حکمونو سره سم په بهر کي د افغانستان اسلامي جمهوريت د سياسي نماينده گيو او قونسلگريو او په استثنايي ډول د نړيوالو هوائی ډگرونو د مؤظفينو له خوا، هغو بهرنيو اتباعو ته صادريري چې د تفریح، استراحت او يا د سياحتي (توريستيکي) سيمو د کتنې په مقصد د افغانستان اسلامي جمهوريت ته سفر کوي او د سياحت د ويزي د اعتبار موده د افغانستان اسلامي جمهوريت ته د راننوتلو له نيټي نه تر يوي مياشتي پوري ده او خاوند ئي د دغي مودې د تر سره کيدو په پای کي ، د وتلو د ويزي په ترلاسه کولو مکلف دی. د

مراجعي په صورت کې سيلانی کولی شي د ګرځندوی د ادارې په تصدیق، خپله ویزه تریوي بلی میاشتي پوری چې ټوله موده ئی دوه میاشتي کیږي، اوږده کړي. د سیاحت ویزه د کورنیو چارو وزارت له خوا اجرا کیږي)).

دوهم جز - دایمي اقامت

دایمي اقامت هغه اقامت دی چې بهرنی د یوه هیواد به قلمرو کې د خپل ځان لپاره قانوني اقامتګاه اختیار کړي. په بل عبارت په بل هیواد کې د بهرني دایمي اقامت خپل یا بل ثالث هیواد ته د مراجعي د حق څخه پرته په بل هیواد کې د بهرني د مداوم توقف څخه عبارت دی. (٧ : ٤٨) د یادوني وړ ده چې نن ورځ اصولاً دولتونه په خپلو هیوادونو کې د بهرنيانو د اقامت سره مخالفت نکوي، ولې دا امر د دې مانع نه ګرځي چې دا آزادي دخاصو مقرراتو او شرایطو لاندې راشي. دا نقطه هم د یادولو وړ ده، که چېرې د بهرنيو اتباعو اقامت په دسته جمعي ډول وي یا په بل عبارت دایمي اقامت د مهاجرت شکل ځانته اختیاري پدې دلیل چې د هغې وخت نامحدود وي، خو هغه تشریفات چې بهرنيان یې باید د دایمي اقامت د اجازي د ترلاسه کولو په هکله رعایت کړي اصولاً هماغه تشریفات دي، چې قانون د موقت اقامت لپاره مقرر کړيدي. (٥٦ : ١٠٩) د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې د بهرنيانو د مسافرت او استوګني قانون ٧ ماده هم د اقامت ویزې څخه پدې ډول یادونه کړیده ((د استوګني ویزه: دا ډول ویزه هغو بهرنيو اتباعو ته چې د ننوتلو د کار لپاره د ننوتلو یا له کار پرته د ننوتلو سیاحت او د تمدید شوی تېرېدنې (عبوري) له ویزو څخه یوه ویزه ولري، د قانون له حکمونو سره سم د واکمنو مقامونو له خوا صادرېږي او د اعتبار موده ئی له یوې میاشتي نه تر شپږو میاشتو پوري ده او د رسمي غوښتنې په صورت کې اوږدېدای شي)).

د یادوني وړ ده چې په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون د دایمي او موقتي اقامت په مورد لازم توضیحات نه لري، چې د یو شخص اقامت د کومو شرایطو لاندې موقت او د کومو شرایطو لاندې دي او ایا د دایمي او موقتي اقامت د حقوقو او امتیازاتو تر منځ کوم توپیر شتون لري یا دا چې د مساوي حقوقو څخه برخمن دي؟ چې دا موضوع د نوموړي قانون په احکامو کې د دوباره غور او بررسی غوښتنه کوي.

دریم پراگراف

د عبور حق

ځینې وختونه ممکن بهرنی تبعه په یوه هیواد کې د توقف او اقامت قصد ونلري بلکې یواځې وغواړي، چې بل هیواد ته د رسیدو لپاره د یوه هیواد څخه عبور وکړي، پدې صورت کې بهرنیان ضرورت لري تر څو د بهرنیو چارو وزارت د اړوندو مقاماتو او یا نورو ادارو څخه چې د ویزې د صدور صلاحیت لري د عبور ویزه ترلاسه کړي او په ټاکلي وخت کې د هیواد ټاکلیو سرحدونو ته داخل او په معینه موده کې دهغې څخه عبور وکړي. (۲۰۴:۳)

په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون هم هغه بهرنی اتباع ، چې افغانستان د دوی د لارې په مسیر کې وي مکلف گڼل شويدي، چې د ترانزیت یا عبور ویزه په بهر کې د افغانستان د سیاسي نماینده گڼو او قونسلگریو او یا هیوانی میدانونو څخه ترلاسه کړي. د دې ډول ویزې موده د هوا له طریقه ۷۲ ساعته او د ځمکې له طریقه ۶ ورځې ده، چې د عبوري ویزې د خصوصیاتو او وخت په مورد د ذکر شوي قانون ۸ ماده دا ډول صراحت لري ((دا ډول ویزه په بهر کې د افغانستان اسلامي جمهوریت د سیاسي نماینده گڼو او قونسلگریو له خوا یا د نړیوالو هوانی ډگرونو د مؤظفینو له خوا د بهرنیو چارو وزارت په موافقه د قانون له حکمونو سره سم هغو بهرنیو اتباعو ته صادرېږي چې د افغانستان اسلامي جمهوریت ، د مسافر د لارې په تگ لوري (مسیر) کې وي او د اعتبار موده ئې په هر حالت کې د هواله لارې دوه او یا ساعته او د ځمکې له لارې ، د ننوتلو له نېټې وروسته شپږ ورځې ده، دغه ویزه په دغه قانون کې د درج شوی مجبره حالت پرته د اورډیدو وړنه ، د اورډیدو (تمدید) په حالت کې بهرنی د وتلو (خروجي) ویزی په اخیستلو مکلف دی)) د مسافرت قانون کې د یو بل ډول ویزې څخه چې د دوه طرفه عبوري یا ډبل ترانزیت ویزې په نوم سره یادېږي هم یادونه شویده، چې زیاتره په موافقت نامو او بالمثل متقابله رویې باندې استوار وي چې د دې ډول ویزې وخت او مورد هم په ۸ ماده کې د ذکر شوي ویزې سره توپیر نه لري . دغه ډول ویزه هم د تمدید وړ ده لکه چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوگني قانون ۹ ماده دا ډول صراحت لري ((د دوه

طرف تـيـرېـږدو (ډېل ترانزيت) ويزه: دا ډول ويزه د متقابلو ورته موافقه ليک او چلند له مخې په بهر کې د افغانستان اسلامي دولت د سياسي نماينده گڼو او قونسلگريو له خوا، هغو بهرنيو اتباعو ته صادرېږي، چې د افغانستان اسلامي جمهوريت، د دوی د سفر په تگ لوري (مسير) کې د بيا تيرېدو په وخت کې واقع شوي وي او د اعتبار موده ئې د (بياتي رېډو) په دواړو حالتونو کې د ځمکې او هواله لارې په اتمه ماده کې د درج شوي مودې مطابق ده او په دغه قانون کې د درج شويو مجبره عواملو په شتوالی سره اور دېدای شي او د اورديدو په صورت کې د تيرېدنې (ترانزيت) د ويزې جدول (فورمه) صادرېږي)). د يادونې وړ ده چې د عبوري ويزې خاصيت دا دی، چې دا ډول ويزه د نورو ويزو برعکس د خروجي ويزې د اخيستلو الزام نه لري، مگر دا چې دا ډول ويزه د غير مترقبه عواملو په اساس تمديد شوي، پدې معنی که چيرې يو مسافر وغواړي چې د تاجکستان څخه پاکستان ته مسافرت وکړي نو ناچاراً بايد د افغانستان عبور وکړي البته د ځمکې له لارې. پدې صورت کې بايد د افغانستان د ترانزيت ويزه په په ايران کې د افغانستان د قونسلگری څخه واخلي او هيواد ته داخلي او وروسته د افغانستان څخه عبور وکړي، چې پدې صورت کې د افغانستان د بندرونو څخه د خروج په وخت کې د افغانستان سرحدي مامورين دهغې څخه د خروجي ويزې پوښتنه نه کوي او د يواځې د عبوري ويزې لرل کافي دي، پدې معنی چې شخص د خروجي ويزې اخيستلو ته ضرورت نلري.

دریم پراگراف

د خروج حق

دا يوه روښانه او واضح موضوع ده، چې بهرني اتباع هر کله وغواړي د اړوند مملکت د مقاماتو په اجازه سره د متوقف فيها دولت څخه خارج شي. اصولاً د هيواد څخه خروج او بهر کيدل د پاسپورت يا نورو لازمو مدارکو لکه د معتبرې او قانوني ويزې د ارايه کولو پرته خروج ممکن نه دی، پدې ترتيب سره د بهرنيانو د خروج په مورد د هر هيواد د مقرراتو په موجب لازمه ده، چې د دولتي مقاماتو څخه اجازه حاصله کړي. په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون مطابق بهرني اتباع چې په قانوني ډول افغانستان ته داخلېږي د خروج په

وخت کې مکلف دي بلل شوي تر څو خروجي ویزه واخلي او همدارنگه هغه وخت کولای شي، چې د افغانستان څخه خارج شي چې د عدلي تعقيب لاندې نه وي او يا دا چې مقروض نه وي، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د مسافرت او استوگني قانون ۳۲ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د کار لپاره د ننوتلو ويزې سره، د افغانستان اسلامي جمهوريت ته را ننوځي او د استوگني موده ئې تېره شي، پدې شرط له افغانستان نه وتلی شي ، چې د وتلو ويزه تر لاسه کړی. د وتلو ويزه هغه وخت د کورنيو چارو وزارت د ځانگې له خوا هغه ته صادرېږي چې: ۱- د حکومت او يا د اړوندي مؤسسي پرورې نه وي. ۲- د قانون له حکمونو سره سم تر عدلی څارني لاندېنه وي. ۳- محکمي له وتلونه د ده د مخنيوي په هکله کوم حکم يا قرار نه وي صادر کړی. هغه واکمن مقامات چې دوتلو د مخنيوی امر صادروي، مکلف دي چې د موضوع په هکله بهرنی تبعه او د کورنيو چارو وزارت اړوندو ځانگو ته خبر ورکړي)) لکه څرنگه چې يو بهرنی کولای شي يو هيواد ته داخل شي په همدې ډول کولای شي د هيواد څخه بهر هم شي او دولتونه نشي کولای چې د بهرنيو اتباعو دخروج مانع وگرځي مگر په هغه صورت کې، چې د قانون پواسېه مشخص شوي وي. لکه څه ډول چې د ۳۲ مادې د حکم مطابق بهرني اتباع په دريو مواردو کې نشي کولای ، چې د افغانستان څخه خارج شي اولاً دا چې د دولت او خلکو مقروض نه وي ثانياً د عدلي تعقيب لاندې نه وي او ثالثاً د محکمي يا نورو واکمنو مراجعو له لورې ممنوع الخروج نه وي اعلان شوی.

د نړيوالو قواعدو پر بنسټ هم هر څوک حق لري خپل استوگنځی په خپله خوښه غوره او وتاکي . هر انسان حق لري چې په خپله خوښه له يو ځای نه بل ځای سفر وکړي او هستوگنه غوره کړي . د بشر حقوقو نړيوالې اعلاميې په اساس د ترک او خروج حق د بهرنيو اتباعو لپاره په رسميت پيژندلی دی او پدې مورد د ذکر شوي اعلاميې ۱۳ ماده دا ډول صراحت لري ((۱- هر څوک حق لري د هر هيواد په دننه کې په ازادانه توگه د تلو او استوگني ځای غوره کړي . ۲- هر څوک ازاد دي او حق لري د خپلې استوگني ځای بدل کړي، او حق لري په هر هيواد کې چې وغواړي ژوند وکړي او يا هغه پرېږدي)) همدارنگه نوموړی حق د بشر حقوقو اسلامي اعلاميې په ۱۲ ماده کې هم بيان شوی دی ((هر انسان د شريعت سره سم

د هیواد دننه یا بهر د استوګنځي د لیردوني او غوره کولو حق لري....)) په همدې ډول د مدني اوسياسي حقوقو نړيوال میثاق کې هم پدې حق باندې هم تاکید شوی دی ((۱- هر څوک چې په قانوني توګه په خپله دولتي سیمه کې استوګن وي د ازاد تګ راتګ او په ازاده توګه هلته د اوسیدني د ځای حق لري . ۲- هر څوک ازاد دي چې هر هیواد لدې جملې څخه خپل هیواد پریردي . ۳- نوموړی حق تر هیڅ ډول بندیز لاندې نشي واقع کیدای ، مګر هغه محدودیتونه او بندیزونه چې د قانون له مخې رامنځته شوي وي او د ملي امنیت، د عمومي نظم د ټینګښت، د عمومي ګټو یا د نورو د حقوقو او ازادیو دپاره لازم وګڼل شي او په دغه تړون کې له نورو حقوقو سره سمون ولري. ۴- هیڅوک نشو کولای په خپل سر پرته له کوم دلیل څخه هیواد ته د ورتګ څخه بې برخې کړو)) نو څه ډول چې پورته ذکر شول بهرني اتباع کولای شي د یو هیواد څخه بهر شي، چې عمدتاً د بهرني تبعه په قصد او اراده پورې تړاو لري اما داسې حالتونه هم شتون لري چې بهرني تبعه د خپلې ارادې پرته د دولت له لوري د هیواد څخه خروج ته مجبوریري.

تبصره - اخراج

په ځینو خاصو حالاتو کې دولتونه د خپلو سیاسي ، ټولنیزو او امنیتي دلایلو په اساس په انفرادي او یو اړخیز ډول د نړيوالو نژاکتونو خلاف د بهرنیو اتباعو اخراج ته اقدام کوي ، دا اخراج نباید د نړيوالو اصولو سره په تضاد کې واقع شي. نو بڼاً د عدالت او انصاف د رعایت کولو لپاره باید صورت ونیسي. (۲- ۲۰۶) په واقعیت کې د دولتونو د حاکمیت اصل ته په توجه سره هر دولت د دې حق لري چې د خپل امنیت او استقلال د ساتني په هغه صورت کې، چې بهرني تبعه پخپل هیواد کې د عمومي نظم مخل وپیژني هغه اخراج کړي او دا د اخراج کوونکي دولت په سیاسي او ټولنیزو مصلحتونو پورې تړاو لري.

خو باید یادونه وکړو چې دولتونه یواځې په ځینو استثنايي مواردو کې چې د بهرني تبعه شتون واقعاً د مملکت عمومي نظم او امنیت مختل کړي کولای شي د بهرنيانو اخراج ته اقدام وکړي، خو پرته لدې چې بهرني شخص ته صدمه ورسیري. سربیره پر دې اخراج د عدالت او انصاف په رعایت کولو سره صورت مومي ، خو په هر حالت کې هغه دولت ، چې د خپل قلمرو څخه بهرنيان اخراجوي پدې

مورد د هېڅ ډول دليل په ارايه كولو الزام نلري، مگر په هغه صورت كې چې پدې مورد د يوې نړيوالې مرجع له لوري دعوى مطرح شي، چې پدې صورت كې دولت د بهرني د اخراج په مورد كافي دلايل بايد ارايه كړي، چې لدې پرته د دولت د مسوليت سبب گرځي.

بايد يادونه وكړو چې د يو مشخص هيواد اتباعو د نامعينو افرادو اخراج دهغي مملكت په نسبت يو ډول بد چلند او بده رويه ده، خو د دولت له لوري د لزوم په صورت كې د يوه مشخص هيواد د افرادو اخراج د هيواد د ملي مصلحتونو او عامه نظم د مطرح كيدو په صورت كې كوم مشكل نلري. (۵۵: ۱۳۲) دا نقطه هم بايد له ياده ونه باسو د دې لپاره، چې اخراج د نړيوالو عمومي حقوقو د اصولو سره مطابقت ولري نو بايد فردي اړخ ولري نه فاميلي، ټولنيز او ډله ايز. او د جنگ او سياسي اړيكو د قطع كيدو پرته كه يو دولت د خارجي اتباعو په اخراج باندې تصميم ونيسي او دهغي په موجب د معين هيواد ټول اتباع د خپل قلمرو څخه اخراج كړي، په حقيقت كې ذكر شوى دولت د نړيوالو حقوقو د منل شويو اصولو او نزاكتونو خلاف عمل ترسره كړيدى. (۵۶: ۱۱۰)

دا موضوع د پناه وړونكو په وضعیت پورې اړوند د ۱۹۵۱ کال کنوانسيون په ۳۳ ماده كې دا ډول صراحت لري ((۱- له ژمنو دولتونو څخه هېڅ يو به په هېڅ ډول پناه وړونكي هغو خاورو ته چې امكان لري په توكم(نژاد)، مذهب، مليت، په خاصه ټولنيزه ډله كې په غړيتوب يا د سياسي عقيدو په لرلو پورې په اړوندو علتونو د هغه ژوند يا آزادي تر گواښ لاندې راشي، ونه باسي، يا به يې بېرته ونه گرځوي. ۲- خو هغه پناه وړونكي به چې د كافي دلايلو له مخې يې وجود د هغه ته چې هلته ژوند كوي خطرناك وي يا د محكمې د قطعي قضاوت له مخې د مهم جرم يا جنايت په ارتكاب محكوم شوى وي او د هيواد د ټولني حال ته مضر تشخيص شي، نشي كولاى پدې ماده كې له ذكر شوو مقرراتو څخه د گټې اخيستنې دعوى وكړي)) بايد ووايو چې هر هيواد حق لري هغه بهرنيان، چې په قلمرو كې يې د امنيت خلاف عمل كوي او عمومي نظم مختل كوي او يا د اخلاقو خلاف اعمال ترسره كړي د خپل هيواد څخه اخراج كړي، په عين حال كې د بهرنيو اتباعو اخراج بايد د انساني شرايطو سره سم صورت ونيسي او په متعارف ډول د

بهرنیو اتباعو د اخراج لپاره په مصلحتونو قایل شي تر څو بهرنی د ناڅاپي اخراج په صورت کې د مالي او ځاني زیان سره مخامخ نشي. بهرنیو اتباعو ته د مهلت ورکړه د بهرنیانو په نسبت د هیوادونو په شرایطو پورې تړاو لري او د هغې په موجب لکه څرنګه ، چې مخکې هم وویل شول دولت حق لري د مملکت د ضرورت او مصلحت په صورت کې په فوق العاده ډول دغه عمل ترسره کړي.

خو په هغه صورت کې چې بهرنی شخص په هغه هیواد کې د زیات وخت لپاره اوسیدلی وي او شغل او پیشه ولري او د خپل ژوند محور ئې په ثابت محور باندې برقرار کړی وي، پدې صورت کې د اخراج دلایل باید موجه وي او د کافي مصلحت په نظر کې نیولو او د لازم اخطار سره صورت ونیسي. په هغه مواردو کې چې د بهرنیانو اخراج په غیر قانوني ډول ترسره شوي او د اخراج کوونکي دولت د نړیوال مسولیت موجب شوی وي د اخراجي فرد د متبوع دولت په وسیله د نړیوالو مراجعو له طریقه د خسارې د جبران د غوښتنې سبب ګرځي. (۵۲ : ۱۹۹) د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون په دوه مواردو کې د بهرنیانو د اخراج څخه یادونه کړیده چې پدې مورد د نوموړي قانون ۴۴ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د قانع کېدونکو دلائلو له وړاندې کولو پرته، خپله ویزه چې موده ئې تېره شوي وي، تر پنځو ورځو پورې اوږده نکړي د هرې ورځې څنډ په مقابل کې په یوه ورځ حبس محکومېږي او که چېرې دغه موده له یوې میاشتې نه زیاته شي د بند د ټاکلي مودې له تېرولو وروسته د افغانستان نه ایستل کيږي)).

په همدې ترتیب سره که چېرې بهرنی تبعه افغانستان ته په غیر قانوني ډول داخل شوی وي د واکمنو مراجعو پواسطه اخراجوي ، چې پدې مورد په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو مسافرت او اقامت قانون ۵۱ ماده دا ډول صراحت لري ((هغه بهرنی تبعه چې د یوې ټاکلي مودې او یا د نامعلومې مودې لپاره، د افغانستان له اسلامي جمهوریت نه ویستل شوي وي او د واکمنو افغاني مقاماتو له موافقې پرته افغانستان ته بیا راننځي، تر یوې میاشتې پورې په حبس محکومېږي، او د افغانستان اسلامي جمهوریت له حدودونه ایستل کيږي)) بنا پردې څه ډول چې لیدل کيږي په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او اقامت قانون د افغانستان څخه

د بهرنيانو د اخراج څخه يادونه كړېده، عمدتاً په دوه مشخصو مواردو كې عملي كېږي. پداسې حال كې چې د اخراج موارد زيات دي او بايد د دغه مواردو څخه په قانون كې په صراحت سره يادونه شوي وای، چې د هغې په موجب له يوه اړخه بهرنيو اتباعو د خپلو مكلفيتونو او وجاهيو حدود پېژني او له بله اړخه د اخراج په مورد د اړوندو ادارو د صلاحيتونو حدود هم واضح وای، تر څو د مسولينو د سوءاستفادې څخه مخنيوی كېدلو.

د مدني او سياسي حقوقو نړيوال ميثاق هم د بهرنيو اتباعو د قانوني اخراج څخه يادونه كړېده او هغه يې د هيواد د ملي امنيت او منافعو په حفظ پورې تړلی دی، لكه چې پدې مورد د ذكر شوي كنوانسيون ۱۳ ماده دا ډول صراحت لري ((۱-)) هر څوك چې په قانوني توگه په خپله دولتي سيمه كې استوگن وي د ازاد تگ راتگ او په ازاده توگه هلته د اوسيدني د ځای حق لري. ۲- هر څوك ازاد دي چې هر هيواد لدې جملې څخه خپل هيواد پرېږدي. ۳- نوموړی حق تر هيڅ ډول بنديز لاندې نشي واقع كېدای، مگر هغه محدوديتونه او بنديزونه چې د قانون له مخې رامنځته شوي وي او د ملي امنيت، د عمومي نظم د ټينگښت، د عمومي گټو يا د نورو د حقوقو او ازاديو دپاره لازم وگڼل شي او په دغه تړون كې له نورو حقوقو سره سمون ولري. ۴- هيڅوك نشو كولاى په خپل سر پرته له كوم دليل څخه هيواد ته د ورتگ څخه بې برخي كړو)) چې د عين مسلي څخه د بهرنيانو په اړه د ملگرو ملتونو د ۱۹۸۵ كال ۷ ماده كې دا ډول يادونه شوېده (يو بهرني وگړی د قانون د حكمونو مطابق هغه وخت د يوه هيواد څخه اخراج كېږي، چې د بهرني پر وړاندې د هيواد د ملي امنيت په خطر كې اچولو په مورد كافي دلايل ولري، بهرني وگړي حق لري چې د خپل عدم خروج دلايل هغه مقاماتو ته چې د دې هدف لپاره تعين شويدي تقديم كړي، د رنگ، ژبې، مذهب، فرهنگ، نسب، تابعيت او قوم په اساس د بهرنيو اتباعو ډله ايز اخراج ممنوع دی)) او د پناه وړونكو په وضعیت پورې اړوند د ۱۹۵۱ كال كنوانسيون ۳۲ ماده هم پدې مورد دا ډول صراحت لري ((۱- ژمن دولتونه به هغه پناه وړونكي چې په منظمه توگه د هغه په خاوره كې ژوند كوي و نه باسي، خو د ملي امنيت يا عمومي نظم د ساتني په دليلونو. ۲- د دغه ډول پناه وړونكو ايستل به فقط د هغه تصميم په موجب صورت ومومي چې د قانوني موازينو مطابق نيول شوی وي، نوموړي پناه

ورونکي ته باید اجازه ورکړل شي چې له خانه د تور د ليرې کولو لپاره مدارک وړاندې کړي ، د استیناف غوښتنه وکړي او د واکمنو مقاماتو یا هغه شخص یا اشخاصو ته چې واکمنو مقاماتو ټاکلي وي مراجعه وکړي ، خو دا چې دغه امر د ملي امنیت په دلایلو سره میسر نه وي. ۳- ژمن دولتونه به دغه ډول پناه ورونکي ته مناسب فرصت برابر کړي خو پدې موده کې وکولای شي د قانون له لارې بل هیواد ته د ورتګ مجوز ترلاسه کړي، ژمن دولتونه کولای شي په نوموړي موده کې هغه کورني اقدامات چې لازم دي ، ترسره کړي)) بنا پر دې لکه څه ډول چې لیدل کیږي، چې د داخلي قوانینو او نړیوالو اسنادو په اساس بهرني اتباع حق لري، چې خپل هیوادونه ترک او بل هیواد ته داخل او د لنډ یا زیات وخت لپاره هماغلته اقامت وکړي او د اقامت په وخت کې د هغه د نافذه قوانینو په رعایت کولو مکلف دی. په همدې ترتیب سره بهرني اتباع د میزبان هیواد څخه د عبور او مرور حق او هیڅ دولت نشي کولای، چې د بهرنیانو د خروج مانع شي، مګر دا چې قانون د بهرنیو اتباعو خروج ممنوع ګڼلی وي او له بله طرفه دولتونه نشي کولای، چې د موجه دلایلو پرته بهرني اتباع د هیواد څخه اخراج کړي لکه څه ډول ، چې د دې موضوع څخه د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه او د مدني اوسپاسي حقوقو نړیوال میثاق کې هم یادونه شویده.

څلورم مبحث

په افغانستان کې د بهرنیو حکمي اشخاص حقوق او وجایب

لکه څه ډول چې مو مخکې هم یادونه وکړه، حقیقي اشخاص د مملکت څخه بهر د یو سلسله حقوقو او وجایبو لرونکي دي، چې دا ډول حقوق او وجایب د بهرنیو حکمي اشخاصو په مورد هم صدق کوي. لدې جهته بهرني حکمي اشخاص عیناً د هماغه حقوقو او وجایبو لرونکي دي، چې حقیقي اشخاص یې لري، مګر په ځینو خاصو مواردو کې.

که څه هم په پخوا وختونو کې له هیواد څخه بهر اړیکې او روابط یوازې او یوازې د حقیقي افرادو له لورې صورت نیولو او یواځې په حقیقي اشخاصو پورې محدودې او منحصرې وي، خو په اوسني عصر کې د تمدن، صنعت او تجارت په سریع پرمختګ سره د دې روابطو بر قرارې د حقیقي اشخاصو د توان او قدرت

څخه بهر او د هغې مجموعې افرادو له لورې صورت مومي، چې د مشترک هدف لپاره د انتفاع په منظور يو له بل سره گډ فعاليت کوي او د قانون په موجب د خپلو متشکله افرادو څخه د يوه مستقل حقوقي شخصيت لرونکي وي.

نوموړي اشخاص چې په ملي او نړيواله کچه يې هره ورځ اهميت د زياتيدو په حال کې دی، بايد د دولتونو په وسيله د هغې د فعاليتونو د تسهيل او پرمختگ لپاره هغوی وپيژندل شي او د هغې شخصيت ته رسميت ورکړل شي. چې پدې مبحث کې به د انتفاعي او غير انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پيژندنه او د حکمي اشخاصو حقوق تر مطالعې لاندې ونيسو.

لومړی پراگراف

د بهرنيو حکمي اشخاصو ثبت او پيژندنه

بهرنی حکمي شخص د دې لپاره چې د خپل متبوع هيواد څخه بهر خپل فعاليت ته ادامه ورکړي، د ميزبان دولت له لورې د خپل حکمي شخصيت د پيژندلو نیازمند دی. که څه هم د حکمي شخص د پيژندلو په مورد په نړيوالو حقوقو کې کلي او مسلم اصل شتون نلري، خو دغه امر د دولتونو په سياست پورې تړاو او وابستگي لري، چې هر هيواد يې د خپلو نړيوالو اقتصادي او سوداگريزو ضرورتونو په اساس د قانون يا هغه معاهداتو په اساس چې پدې مورد يې د نورو دولتونو سره منعقد کړي وي، د بهرنيو حکمي اشخاصو په رسميت پيژندلو ته اقدام کوي. دغه ډول په رسميت پيژندنه بهرنيو عمومي حکمي اشخاصو ته نه شامليري، ځکه نوموړي اشخاص په دولت پورې مربوط او په هغې پورې تړاو لري. (۴ : ۱۸۸)

بناپردي پدې پراگراف کې د بهرنيو خصوصي انتفاعي او غير انتفاعي حکمي اشخاصو ثبت او پيژندنه د مطالعې لاندې نيسو.

الف- د بهرنيو انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پيژندنه

دغه بحث ته د داخليدو څخه مخکې لازمه ده، چې انتفاعي خصوصي حکمي اشخاص په داخلي قوانينو کې بيان کړو. انتفاعي خصوصي حکمي شخص د قوانينو مطابق تجارتي او مدني خصوصي انتفاعي اشخاصو ته شامليري او دا ډول شرکتونو د مشترک منفعت لاسته راوړل د عقد د طرفينو د ارادې عنصر دی، چې

د مدني قانون په ۱۲۱۶ ماده کې بيان شويدي((شرکت د داسې عقد څخه عبارت دی چې د هغې په موجب دوه يا د دوو څخه زيات اشخاص تعهد کوي چې د يو مالي فعاليت په کار اچولو دپاره د يوې اندازې مال په ورکولو، يا د يو کار د سرته رسولو يا په اعتبار په داسې توگه سره شريک شي چې گټه او خساره به يې ترمنځ د هغې موافقې په اساس چې د دوی تر منځ شوي، وپېشل کيږي)) نو پدې اساس مدني شرکت هغه عقد دی چې د دوو يا څو نفرو له لوري د يو امر څخه د انتفاع په قصد منځته راځي. دا ډول شرکت د ثبت او راجستر نيازمنند دی او لدې پرته د نورو ثالثو اشخاصو سره د تعامل په وخت کې د هغې په عدم باندې استناد کيږي. که څه هم د مقنن فرض د هغې په تشکيل سره دی د ثالثو اشخاصو د حقوقو او د شرکتونو د مسوليت د ايجاد لپاره.

د تجارتي اصولنامې په ۱۱۶ ماده کې تجارتي شرکت دا ډول تعريف شويدي((تجارتي شرکت عبارت د څو کسانو د اشتراک څخه دی، چې په يوه يا متعددو موضوع کې د تجارتي معاملاتو د اجرا په مقصد وي)) يعنی تجارتي شرکتونه هغه وخت حکمي شخصيت گڼل کيږي چې ثبت شوی وي. د سهامي او محدودالمسوليت شرکتونو قانون د (۲۲) ۴ له مخې بهرنی حکمي شخص عبارت دی له((بهرنی حکمي شخص هغه شخص دی چې حقوقي شخصيت يې د افغانستان له قوانينو په غير قوانينو په چوکاټ کې مشخص شوی وي)).

بناپردي بهرنی حکمي شخص بايد په محل اقامت هيواد کې په صحيح ډول تشکيل شوی وي تر څو په افغانستان د هغې شخصيت وپېژندل شي، نوموړي شرکتونه په افغانستان کې د فعاليت لپاره بايد مجوز يا اجازه ليک ترلاسه او ثبت کړي، پدې دليل چې دهغې قانوني اقامتگاه معلومه وي همدارنگه د دعوی د اقامه کولو او طرحه کولو محل هغه محل دی، چې شرکت پکې په ثبت رسيدلی وي تر څو مدعی وکولای شي د هغې په وړاندې دعوی اقامه کړي.

په افغانستان کې د بهرنيو اتباعو د شرکتونو د ثبت قانون د ۱ او ۲ مادو له مخې هغه بهرني اتباع چې په افغانستان کې د تجارت او سوداگری قصد ولري، نو د تجارت وزارت له لوري د جواز په ترلاسه کولو مکلف دی. د نوموړي قانون په ۵ ماده کې د جواز د ترلاسه کولو مراتب پدې ډول ذکر شويدي((۱- د دريو قطعو

عکسونو سره یو خای د تحریري غوښتنلیک تقدیم. ۲- د درخواست کوونکي د متبوع هیواد د قانوني مراجعو څخه د عدم مسولیت د تصدیق ارایه کول. ۳- د شرکت د نوم، د تاسیس نیتی، د پانگی د اندازې او د درخواست کوونکي په متبوع هیواد کي د اصلي مرکز د ادرس وضاحت. ۴- د متبوع هیواد د یوه بانک څخه د درخواست کوونکي د مالي اعتبار د لرلو د تصدیق ارایه کول. ۵- د درخواست کوونکي د مرکزي دفتر او د اړوند هیواد د اطاق تجارت له لوري په افغانستان کي د مورد تاسیس شرکت تضمین. ۶- ټول پورتنی اسناد د درخواست کوونکي د متبوع هیواد د بهرنیو چارو وزارت د تصدیق او په هغه هیواد کي د مقیم افغاني سفارت د تائید او مهر کولو څخه وروسته د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت له لوري د سوداگری وزارت ته لیرل کیري)) او د سهامی او محدود المسولیت شرکتونو د ثبت او جواز ترلاسه کولو لزوم د ذکر شوي قانون په ۲ ماده²² کي ذکر شويدي، چي د همدغه قانون د (۱۴) ۴ مادي له مخي د ثبت مرکزي دفتر د هغي اداري څخه عبارت ده، چي بهرني سهامی او محدودالمسولیت شرکتونه په هغي کي ثبت کیري، نو بهرني حکمي اشخاص مقدمناً باید ثبت او متعاقباً د فعالیت لپاره د جواز په ترلاسه کولو مکلف دی.

ب- د غیر انتفاعي خصوصي حکمي اشخاصو ثبت او پیژندنه

د مدني قانون د ۳۳۸ مادي²³ له مخي دا ډول حکمي شخص هم د خصوصي افرادو له ارادي څخه ناشي او د علمي، تربیتي، ادبي، هنري، فني، خیریه او نورو فعالیتونو په مقصد تشکیل کیري، د افغانستان د غیر دولتي موسساتو قانون له مخي خارجي موسسه عبارت ده له((مؤسسه: غیر دولتي، غیر سیاسي او غیر انتفاعي سازمان دی چي کورنی او بهرنی مؤسسي پکي شاملی دي))²⁴ همدارنگه نړیواله بهرنی موسسه د نوموړي قانون په اساس عبارت ده له ((نړیواله بهرنی مؤسسه: له

22 هیڅ شخص نشي کولای د سهامی او محدودالمسولیت شرکت په توگه د جواز د لرلو او د مرکزي ثبت په دفتر کي د هغه له ثبت کولو پرته په افغانستان کي سوداگریزي معاملی او اعلانونه سرته ورسوي.

23 حکمي شخصیت په نوعه دی: ۱- عام حکمي شخصیت چي د دولت د رکنونو، فرعي ادارو د هغي د مربوطو شعبو او عمومي تاسیساتو ته شاملیري. ۲- خاص حکمي شخصیت چي د خصوصي افرادو د ارا دي څخه پیدا کیري، لکه وقف، جمعیتونه، موسسي، مدني یا تجارتي شرکتونه، مگر داچي قانون دارنگه شخصیتونه عام گرځولي وي.

24 د غیر دولتي موسساتو قانون، ۵ ماده، ۱ فقره

غير دولتي تشكيل څخه عبارت ده چې له افغانستان څخه بهر د بهرنيو دولتونو د قانون مطابق جوړېږي او فعاليت يې له يوه هېواد څخه زيات احتواء کوي. د ملگرو ملتو مؤسسي او اړوند ارگانونه يې په دې تعريف کې شامل ندي))²⁵ په همدې ترتيب سره په ذکر شوي قانون کې د دا ډول حکمي اشخاصو غير انتفاعي والی په ۵ ماده کې دا ډول بيان شويدي((غير انتفاعي پدې مفهوم چې : ۱- مؤسسه نشي کولای ترلاسه شوي شتمنی، عايدات او گټي د مؤسسي له کاري هدفونو پرته هيڅ شخص ته ووپشي. ۲- مؤسسه نشي کولای له ترلاسه شوو شتمنيو، عايداتو او گټو څخه په مستقيم يا غير مستقيم ډول د مؤسسينو، غړو، مديره هيئت، مسؤولينو، کارکونکو، مرسته ورکونکو يا د هغوی د خپلوانو د شخصي مقصدونو او گټو لپاره استفاده وکړي))²⁶.

دا ډول حکمي اشخاص د جواز اخيستلو او ثبت لپاره بايد د سوداگري او صنايعو وزارت ته غوښتنليک ورکړي همدارنگه هغه سند يا نور معتبر مدارک چې په بل هېواد کې د شرکت ثبت او فعاليت ثابت کړي بايد د غوښتنليک سره ضميمه او د بهرنيو چارو وزارت ته يې وړاندي کړي، چې نوموړی وزارت يې د ثبت لپاره د سوداگري او صنايعو وزارت ته ليري. په افغانستان کې د موسسي شخصيت په ثبت کولو سره تکميل کيږي(د غير دولتي موسساتو قانون ۲۰ ماده). د دې ډول موسسو د حمايت په مورد د غير دولتي موسساتو قانون ۷ ماده دا ډول صراحت لري((په افغانستان کې د موسسي پر هدفونو او فعاليتونو باندې هيڅ ډول محدوديت نشي وضع کيږي، خو د قانون په موجب)).

دوهم پراگراف

د بهرنيو حکمي اشخاصو حقوق او وجايب

لکه څرنگه چې مخکې د بهرنيو حکمي اشخاصو ثبت او پيژندل د افغاني قانونگذار له لورې بيان شول، چې د دې پيژندنې په موجب بهرنيو حکمي اشخاصو

25 هماغه قانون، ۵ ماده، ۴ فقره

26 هماغه قانون، ۵ ماده، ۵ فقره

ته ځيني حقوق هم ايجاديري او د مدني قانون د ۳۴۱ مادې²⁷ له مخې د ټولو هغو حقوقو لرونکي دي، چې د قانون له لوري حقيقي اشخاصو ته ورکول کيږي، مگر په هغه مواردو کې چې ذکر شوي حقوق يوازې په حقيقي اشخاصو پورې منحصر وي. البته قانوني ممنوعيتونه، لکه د اساسي قانون د ۴۱ مادې له مخې د بهرنيو اشخاصو له لوري د عقاري اموالو د عدم تملک بيان شوی دی. پداسې حال کې چې د افغانستان د غير دولتي موسساتو قانون په ۲۶ ماده ۱ فقره کې پدې مورد دا ډول حکم راغلی دی ((مؤسسه د قانون د حکمونو مطابق د منقولو او غير منقولو مالونو لرونکي ده او له هغو څخه د غير انتفاعي مقصدونو او هدفونو د سرته رسولو لپاره گټه اخلي)) نوموړی ماده په ځينو مواردو کې د اساسي قانون د ۴۱ مادې سره په تعارض او د اعمال قابليت نلري او دغه حکم يوازې د بين المللي موسساتو، چې افغانستان هم د هغې غړی وي د تطبيق وړ دی. او دغه موسسات کولای شي چې په افغانستان کې عقاري اموال تملکت کړي لکه نړيوال بانک او د ملگرو ملتونو سازمان. (۴: ۱۹۳)

د بهرنيو حکمي اشخاصو پيژندې ته په توجه سره د هغوی لپاره د افغاني مقنن له لوري حقوق ايجاد کيږي، چې ځيني د دې حقوقو څخه په لاندې ډول دي: بهرنی حکمي شخص د داخلي حقيقي يا حکمي شخص پشان کولای شي، چې پخپله اساسنامه کې پيش بيني شوي معاملات او سرمايه گذاري يا پانگونه وکړي، پرته له هغه معاملاتو څخه چې د بهرنيو اتباعو لپاره ممنوع وي (د ثبت قانون ۳ ماده). لکه د بهرنيو شرکتونو د ثبت قانون د ۹ مادې له مخې بهرني حکمي اشخاص کولای شي، چې افغاني توليدات په ټولو هيوادونو کې خرڅ کړي. د خصوصي پانگوني قانون د ۳ مادې له مخې داخلي او خارجي حقيقي او حکمي اشخاص کولای شي د دې قانون او د تجارت قانون د موادو مطابق د تجارتي فعاليتونو په برخه کې په ټولو اقتصادي فعاليتونو کې که توليدي وي يا خدماتي پانگونه وکړي، له هغه مواردو پرته چې قانون مستثنی گرځولي دي.²⁸ همدارنگه د سهامې او

---

²⁷ حکمي شخصيت د ټولو هغو حقوقو لرونکی دی، چې د قانون په وسيله ټاکل شوي وي. مگر هغه حقوق چې په حقيقي شخص پورې منحصر وي.

²⁸ د خصوصي پانگوني قانون د ۵ مادې له مخې په لاندې ساحو کې پانگونه ممنوع ده: - دهستوي انرژۍ په پراختيا کې. ۲- دقمارخانو او هغوته د ورته ځايونو تاسيسول. ۳- دمخدره موادو او نشه راوړونکو موادو توليد...

محدودالمسولیت شرکتونو قانون د ۱۹ مادي له مخي((سهامي شرکت د حکمي شخصیت په توگه د غیر محدودې مودې لپاره فعالیت کوي، د خپلواک شخصیت د ټولو هغو واکونو لرونکی دی چې د سوداگریزو معاملو او نورو چارو د سرته رسولو لپاره په قانوني توگه فعالیت کوي، خو دا چې د شرکت په اساسنامه کې بل ډول تصریح شوی وي)).

د مدني قانون په ۳۴۲ ماده کې د داخلي او خارجي حکمي اشخاصو لپاره خصوصیات بیان شويدي، چې د بهرنیو حکمي اشخاصو د ثبت او پیژندلو څخه وروسته د هغې خصوصیات گڼل کيږي. د ذکر شوي مادي له مخي د خصوصیات په لاندې ډول دي: ۱- ځانگړي مالي حقوق او وجایب. ۲- د هغه اهلیت چې په اساسنامه کې تحدید شوی او قانون مجاز گڼلی وي. ۳- د دعوی د اقامه کولو او د دعوی د دفع کولو حق. د اوسیدلو د ځانگړي ځای لرل او هغه د هغه ځای څخه عبارت دی، چې مرکزي اداره یې پکې واقع وي. د بهرنیو اتباعو په مورد چې د افغانستان د قوانینو مطابق د حکمي اشخاصو تاسیس ته اقدام کوي وروسته د ثبت او پیژندلو څخه د افغاني حکمي شخص په عنوان د افغاني تابعیت لرونکی او د خارجي شخص د وصف څخه هم خارجيږي. پدې ترتیب سره هماغه د داخلي شخص پشان د حقوقو څخه برخمن کيږي او دغه اشخاص کولای شي، چې عقاري اموال هم تملک کړي. ځکه د هغې حکمي شخصیت د هغې غړو، سهم یا ونډه لرونکو او مدیرانو د حقیقي شخصیت څخه جدا دی، چې دا موضوع د نوموړو دوو اشخاصو تر منځ د تمایز نقطه ده، چې د حقوقو علم ته هم د منلو وړ ده. (۴):

(۱۹۴)

پایله

د هر هیواد نفوس د دولت سره د فرد د اړیکو د نوعیت په لحاظ په دوو ډولونو باندې ویشل کیږي چې د داخلي اتباعو او بهرنيانو څخه عبارت دي، له همدې ځایه ده چې د نړیوالو خصوصي حقوقو دوه عنوانونه تابعیت او د بهرنيانو د وضعیت په نوم سره رامنځته کیږي. او هغه محتواګانې چې د دې عنوانونو لاندې مطرح کیږي د موضوع د مطالعې څخه د ناشي اختلافاتو څخه دي، یعنی د اتباعو څخه د ملي او داخلي حقوقو په قلمرو کې او برعکس د بهرنيانو څخه عمدتاً د نړیوالو خصوصي حقوقو او بعضاً د نړیوالو عمومي حقوقو په قلمرو کې بحث کیږي، چې په حقیقت کې د بهرنيانو حقوقي وضعیت د نړیوالو خصوصي حقوقو د عمده او اساسي مباحثو څخه ګڼل کیږي نو لکه څرنګه چې مخکې هم وویل شول چې، ننی عصر د ارتباطاتو او تګ راتګ عصر دی یعنی هره ورځ په زرګونو بهرنيان د خپلو هیوادونو د سرحدونو څخه تیر او د نورو هیوادونو قلمرو ته داخلېږي، چې ممکن د ټولنیزو، سیاسي، فرهنګي، اقتصادي، حقوقي او نورو اړخونو له حیثه یې د خپل هیواد څخه متفاوت وي او په عین حال کې دولتونه هم کوشش کوي او پدې هڅه کې وي، چې د خپلو اتباعو د ژوند او عامه اسانتیاو د برابرولو لپاره لازم اقدامات ترسره کړي. ځکه دولتونه د خپلو اتباعو پر وړاندې ملکیتونه لري او په مقابل کې یې اتباع هم د دولت پر وړاندې د ټاکلیو وجایبو په ترسره کولو مکلف ګرځي، چې په حقیقت کې د ژان ژاک روسو په قول دا یو ډول ټولنیز تړون دی، چې د ټاکلیو افرادو او ټاکلي دولت تر منځ رامنځته او یو د بل پر وړاندې د حقوقو او وجایبو لرونکي وي. (۱۲: ۱۹)

نو په همدې ملحوظ عمدتاً د حقوقو څخه برخمن کیدل او د وجایبو تحمیل د تابعیت په اساس صورت مومي خو دا پدې معنی نه ده، چې بهرنيان او یا د بهرنيانو په مورد لکه چې په پخوا وختونو کې د محرومیت اصل معمول وو، یعنی دا چې په محل اقامت هیواد کې د بشر د اساسي حقوقو څخه برخمن کیدل او د وجایبو متحمل کیدلی نه شول، بلکه نن ورځ د نړۍ د زیاترو هیوادونو د قوانینو په اساس د اتباعو او بهرنيانو د یو شان والي او تساوي اصل په مجموع کې منل شوی دی او د حد اقل حقوقو معیار په ملي او نړیواله کچه د حد اکثر حقوقو د معیار په په لورې سیر او میلان پیدا کړیدی، خو دا چې قانون په صراحت سره هغوی د یو لږ ځانګړو حقوقو

څخه محروم گڼلي او پر هغوی باندې يې وجايب تحميل کړي وي. بهرنی حق لري چې د يوه حقيقي شخص په عنوان په بل هيواد کې اقامت او هستوگنه وکړي او د يو سلسله امتيازاتو څخه مستفيد شي، لدې رويه بهرنيان کولای شي د محل اقامت هيواد محکمي ته د مدعی او مدعی عليه په عنوان مراجعه وکړي او د حق د احقاق لپاره د ټولو قانوني تسهيلاتو څخه گټه پورته کړي او د خپل ځان څخه د دفاع لپاره مدافع وکيل وټاکي او د دې تر څنګ د محاکمې په جريان د پوهيدلو لپاره د ژباړن د لرلو حق لري. که د محل توقف دولت پدې مورد په بهرنيانو باندې محدوديتونه وضع کړي، نو بهرنی حق لري چې د خپل متبوع هيواد سياسي او قونسلې مامورينو ته په مراجعې سربيره د محل اقامت هيواد محاکمو ته هم د خپل حق د احقاق لپاره مراجعه وکړي.

په همدې ترتيب سره بهرنيان کولای شي په محل اقامت هيواد کې خپل ديني او مذهبي مراسم اجرا کړي او همدارنگه کولای شي په ميزبان هيواد کې ازدواج وکړي او د بې تابعيته اشخاصو په مورد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال اعلاميې مطابق بهرنيان کولای شي کوچني اولادونه او نور خپلوان ولري او همدارنگه کولای شي چې په خپله ملي ژبه خبرې او زده کړه وکړي. همدارنگه بهرنيان حق لري، چې د داخلي اتباعو په شان د عمومي خدمتونو لکه راديو، ټلويزون، برق، گاز، بنوونې او روزنې او نورو خدمتونو څخه استفاده وکړي، البته امکان لري ځيني د دې خدمتونو څخه د داخلي اتباعو لپاره وړيا او د بهرنيانو لپاره مالياتي وي.

که د بهرنيانو سره د بشر د لومړنيو حقوقو د برخمن کيدو له لحاظه مناسب چلند ونشي، نو په يقين سره بايد د دې توقع ونلرو چې نور هيوادونه به زمونږ د هيواد د اتباعو سره له هره حيثه انساني او عادلانه چلند وکړي، بنا پردې که وغواړو چې زمونږ هيواد د اتباعو سره په نورو هيوادونو کې مناسب او عادلانه چلند وشي، نو بايد د نورو هيوادونو د اتباعو سره هم انساني او عادلانه چلند وکړو. او که چيرې د بهرنيانو د ورود، اقامت، عبور او خروج په مورد مناسب او عادلانه قواعد ولرو او وضع کړو، نو يقيناً د نورو هيوادونو څخه هم بايد د افغاني اتباعو سره د عادلانه چلند توقع ولرو.

که چیرې د هیواد نافذه قوانینو ته په لنډ ډول نظر وکړو، نو لیدل کیږي چې د افغانستان قوانین د بشري ژوندانه په مختلفو برخو کې بهرنیانو ته اساسي او بشري حقوق ورکړي دي. او د هغې رعایت یې په خپل ځان واجب بللی، لکه چې د اساسي قانون ۵۷ مادې د صراحت له مخې دولت په افغانستان کې د خارجي اتباعو حقوق او آزادی له قانون سره سم تضمینوي. دا کسان د بین المللي حقوقو د قواعدو په حدودو کې د افغانستان د دولت د قوانینو په رعایت مکلف دی. په همدې ترتیب سره د په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګنې قانون هم بهرنیانو ته د داخلي اتباعو په شان حقوق ورکړيدي چې پدې مورد د نوموړي قانون ۲۵ ماده دا ډول صراحت لري: هغه بهرنی تبعه چې ددغه قانون له حکمونو سره سم د افغانستان اسلامي جمهوریت ته راځي، له هغو حقوقو نه ګټه اخلي چې د افغانستان اسلامي جمهوریت په قوانینو کې ورته ټاکل شوي دي.

بنا پر دې څه ډول مو چې مطالعه کړل، په افغانستان کې د بهرنیو اتباعو حقوق او آزادی د هیواد د نافذه قوانینو او نړیوالو اسنادو مطابق بیان شويدي او دغه حقوق او آزادی چې مخکې هم ورته اشاره وشوه د قانون پواسطه تضمین شويدي. د یادولو وړ ده چې د بهرنیو اتباعو اساسي حقوق او آزادی په نړیوالو معتبرو اسنادو لکه د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه، د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه، د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال میثاق، د پناه وړونکو په وضعیت پورې اړوند کنوانسیون او د بهرنیانو په مورد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۵ کال په اعلامیه کې په پراخ ډول منعکس شويدي او د غړو دولتونو څخه غواړي، چې په محل اقامت هیواد کې د بهرنیانو د انساني حقوق او آزادی رعایت کړي.

ماءځڼونه

- (1) قرانکریم
- (2) آل کجاف، حسین. حقوق بین الملل خصوصي(۱۳۹۰). دانشگاه پیام نور
- (3) ابراهیمي، سید نصرالله. (۱۳۷۳). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ اول، تهران: سمت.
- (4) افضلې، عبدالوحد و محمد اسحق رحيمي.(۱۳۹۱). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ اول، تهران: (سمت)مرکز تحقیق و توسعه علوم انساني و موسسه تحصیلات عالی ابن سینا، افغانستان.
- (5) الماسي، نجادعلي. (۱۳۸۵). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
- (6) انوري، حسین. (۱۳۸۵). فرهنگ فشرده سخن. چاپ دوم، تهران: انتشارات سخن.
- (7) جعفر لنگرودي، محمد جعفر. (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق. چاپ سزدهم، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- (8) د افغانستان د بشر حقوقو خپلواک کمیسیون. (۱۳۸۵). د بشر حقوقو نړیوال ځانگړي سندونه، کابل: مطبعه حبیب الله حسیب.
- (9) دانش پڑوه، مصطفی.(۱۳۸۶). اسلام و حقوق بین الملل خصوصي. چاپ سوم تهران: مرکز چاپ و انتشارات امور خارجه.
- (10) رسولي، محمد اشرف. (۱۳۸۹). تحلیل و نقد قانون اساسي افغانستان. چاپ اول، جلد اول، کابل: انتشارات سعید.

- 11) رسولي، محمد اشرف. (۱۳۸۹). تحليل و نقد قانون اساسي افغانستان. چاپ اول، جلد دوم، کابل: انتشارات سعید.
- 12) روسو، ژان ژاک. (۱۳۴۲). قرارداد اجتماعي. مترجم، عنایت الله شکیباپور، تهران: بنگاه مطبوعاتي فرخي.
- 13) ستیز، ملک. (۱۳۸۶). بي خايه شوي، کډوال او پناه اخیستونکي. ژباړن، سید محی الدین هاشمي، کابل: د مدني ټولني او بشر حقوقو شبکه.
- 14) سلجوقي، محمود. (۱۳۷۷). بایسته های حقوق بین الملل خصوصي. تهران: نشر میزان.
- 15) شیخ الاسلامي، سید محسن. (۱۳۸۴). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ اول، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- 16) صافی، ویدیر. (۱۳۷۰). حقوق بین الملل عمومي. کابل: مطبعه دولتي.
- 17) ضیائی بیگدلي، محمد رضا. (۱۳۸۱). حقوق بین الملل عمومي. چاپ نوزدهم، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- 18) عبدالله، نظام الدین. (۱۳۹۱). حقوق بین الملل خصوصي. چاپ سوم، کابل: انتشارات سعید.
- 19) عدلی وزارت. (۱۳۷۹). پاسپورت قانون.
- 20) ———. (۱۳۵۵). جزا قانون.
- 21) ———. (۱۳۴۳). د افغانستان اساسي قانون.
- 22) ———. (۱۳۵۵). د افغانستان جمهوریت اساسي قانون.
- 23) ———. (۱۳۶۶). د افغانستان جمهوریت اساسي قانون.
- 24) ———. (۱۳۶۹). د افغانستان اسلامي جمهوریت اساسي قانون.
- 25) ———. (۱۳۸۲). د افغانستان اسلامي جمهوریت اساسي قانون.

- (26) —————. د افغانستان جمهوریت دیموکراتیک اصول.
- (27) —————. د افغانستان علیه دولت اساسي اصول.
- (28) —————. د افغانستان علیه دولت اساسي نظامنامه.
- (29) —————. د افغانستان په اسلامي جمهوریت کې د بهرنیو اتباعو د مسافرت او استوګني قانون.
- (30) —————. د افغانستان په ادارو کې د بهرنیو اتباعو د استخدام مقررہ.
- (31) —————. د انتخاباتو قانون.
- (32) —————. د بهرنیو اتباعو د تجارتي شرکتونو د ثبت قانون.
- (33) —————. د پناه ورونکو په وضع پورې اړوند کنوانسیون.
- (34) —————. د تابعیت قانون.
- (35) —————. د تجارت اصولنامه.
- (36) —————. د تجارتي علایمو اصولنامه.
- (37) —————. د جزایي اجراتو موقت قانون.
- (38) —————. د څارنوالی د تشکیلاتو او صلاحیتونو قانون.
- (39) —————. د خصوصي پانګونې قانون.
- (40) —————. د سهامی او محدودالمسولیت شرکتونو قانون.
- (41) —————. د سیاحت قانون.
- (42) —————. پر عایداتو د مالیاتو قانون.
- (43) —————. د غیر دولتي موسساتو قانون.
- (44) —————. د کار قانون.
- (45) —————. د مدافع وکیلانو قانون.

- (46) —————. (۱۳۶۹). د مدني محاکماتو د اصولو قانون.
- (47) —————. (۱۳۵۵). مدني قانون. اول جلد.
- (48) —————. (۱۳۵۵). مدني قانون. دوهم جلد.
- (49) —————. (۱۳۵۵). مدني قانون. دريم جلد.
- (50) —————. (۱۳۵۵). مدني قانون. څلورم جلد.
- (51) —————. (۱۳۰۲). د مهاجرت نظامنامه.
- (52) عميد، حسن. (۱۳۸۳). فرهنگ عميد. چاپ بيست و ششم، تهران: موسسه انتشارات امير كبير.
- (53) مدني، سيدجلال الدين. (۱۳۸۴). حقوق بين الملل خصوصي. چاپ چهارم ، تهران: انتشارات جنگل.
- (54) ناصح، ولي محمد. (۱۳۹۲). حقوق بين الملل خصوصي. کابل: انتشارات سعيد.
- (55) ناصح، ولي محمد. (۱۳۸۸). حقوق و وجايب خارجي ها در افغانستان. چاپ اول، کابل: انتشارات سعيد.
- (56) نصيري، محمد. (۱۳۸۱). حقوق بين الملل خصوصي. تهران: موسسه انتشارات آگاه.
- (57) يوشمير مؤلفين. (۱۳۸۷). د حقوقي اصطلاحاتو قاموس. کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی، کابل: د USAID په مالي ملاتړ.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**